Borislava Eraković

Kompetencije stručnih prevodilaca između teorije i prakse

FILOZOFSKI FAKULTET · NOVI SAD ·

Novi Sad 2018

Borislava Eraković

Kompetencije stručnih prevodilaca između teorije i prakse

Istraživanje tržišta rada Srbije (2005-2017)

FILOZOFSKI FAKULTET · NOVI SAD ·
Novi Sad
2018

UNIVERZITET U NOVOM SADU
FILOZOFSKI FAKULTET NOVI SAD
21000 Novi Sad
Dr Zorana Đinđića br. 2
www.ff.uns.ac.rs

ZA IZDAVAČA
Prof. dr Ivana Živančević Sekeruš

Borislava Eraković

Kompetencije stručnih prevodilaca između teorije i prakse
Istraživanje tržišta rada Srbije (2005-2017)

RECENZENTKINJE
Prof. dr Nataša Pavlović, Filozofski fakultet, Univerzitet u Zagrebu
Prof. dr Biljana Mišić Ilić, Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu
Prof. dr Nikolina Zobenica, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

LEKTURA I KOREKTURA
Autorka

TEHNIČKA PRIPREMA I DIZAJN KORICA
Igor Lekić

ISBN
978-86-6065-486-3

ELEKTRONSKO IZDANJE
http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2018/978-86-6065-486-3

Copyright©Borislava Eraković i Filozofski fakultet

Napomena o autorskom pravu:
Nijedan deo ove publikacije ne može se preštampavati, reprodukovati ili upotrebiti u bilo kom obliku bez pisanog odobrenja autorke, kao nosioca autorskog prava.

Copyright notice:
No part of this publication may be reprinted, reproduced or utilized in any form without permission in writing from the author, as holder of copyright.

BORISLAVA ERAKOVIĆ

KOMPETENCIJE STRUČNIH PREVODILACA IZMEĐU TEORIJE I PRAKSE

ISTRAŽIVANJE TRŽIŠTA RADA SRBIJE (2005-2017)

FILOZOFSKI FAKULTET · NOVI SAD ·

Novi Sad
2018

SADRŽAJ

PREDGOVOR 9
1. UVOD 11
2. POJAM KOMPETENCIJA 13
2.1. Prikaz literature o prevodilačkim kompetencijama 15
2.1.1. Prevodilačke kompetencije u normativnim dokumentima 15
2.1.2. Kompetencije u pedagogiji prevođenja 18
2.1.3. Istraživanje prevodilačke kompetencije 24
2.1.4. Kritika komponentnog modela prevodilačke kompetencije 26
3. KARAKTERISTIKE TRŽIŠTA RADA ZA PREVODIOCE U SRBIJI 30
3.1. Sagledavanje prevodilačke kompetencije u svetlu promenljivosti tržišnih kretanja 30
3.2. Tok istraživanja: preliminarno prikupljanje podataka i formulacija upitnika 32
3.3. Rezultati preliminarnog istraživanja i formiranje uzorka 34
3.3.1. Odnos populacije i uzorka 39
3.3.2. Karakteristike upitnika u prvoj fazi istraživanja (2005-2011) 42
3.3.3. Primena upitnika u ispitivanju prevodilačke delatnosti 43
3.4. Rezultati istraživanja prevodilačke delatnosti 46
3.4.1. Delatnost poslodavaca i oblasti u kojima se odvija prevođenje 46
3.4.2. Delokrug rada prevodilaca 53
3.4.3. Nazivi za prevodioce 56
3.4.4. Mesto obavljanja prevodilačke delatnosti 58
3.4.5. Procedura pri zapošljavanju 60
3.4.6. Tip radnog angažmana 60
3.4.7. Radno vreme i prevodilačka norma 63
3.4.8. Kontrola kvaliteta 63
3.4.9. Jezici 64
3.4.10. Smer prevođenja 70
3.4.11. Žanr, tip i vrsta teksta 71
3.4.12. Formalni zahtevi izraženi u oglasima: obrazovanje i iskustvo 74
3.4.13. Interpersonalne sposobnosti i karakteristike ličnosti 76
3.4.14. Kompjuterska pismenost i prevodilački alati 76
3.4.15. Stav prevodilaca prema negativnim aspektima profesije 77
3.5. Prevodilac u evropskom kontekstu 81
4. ZAKLJUČCI I IMPLIKACIJE: ZAHTEVI TRŽIŠTA RADA 83
4.1. Radni jezici 83
4.2. Spremnost na konstantno učenje 83
4.3. Osobine ličnosti 89
4.4. Spremnost na promene 91
4.5. Svest o etičkim pitanjima 92
4.6. Teorijski modeli u ogledalu prakse 94
4.7. Ciljevi obrazovanja prevodilaca 97

5. LITERATURA 99
6. DODACI 107
6.1. Dodatak 1: Upitnik za radne organizacije 107
6.2. Dodatak 2: Upitnik za izdavačke kuće 109
6.3. Dodatak 3: Upitnik za rukovodioce prevodilačkih odeljenja u firmama i prevodilačke agencije 112
6.4. Dodatak 4: Upitnik za rukovodioce prevodilačkih odeljenja u medijima ... 116
6.5. Dodatak 5: Upitnik za prevodioce (2008) 119
6.6. Dodatak 6: Upitnik za prevodioce (Google Form, 2018) 123
6.7. Dodatak 7: Spisak poslodavaca koji su odgovorili na upitnike (2005-2011) 127

TABELE I GRAFIKONI

Tabela 1: Modeli prevodilačke kompetencije prema Keli (2005) i PAKTE (2011). 27

Tabela 2: Podaci NSZ, Filijala Novi Sad, o poslodavcima koji su u periodu 2005-2010. iskazali potrebu za prevodiocima na teritoriji Vojvodine. 35

Tabela 3: Podaci NSZ, Filijala Novi Sad, o delatnostima poslodavaca koji su u periodu 2005-2010. iskazali potrebu za prevodiocima na teritoriji Vojvodine. 36

Tabela 4:Starost prevodilaca u vreme anketiranja. 41

Tabela 5: Pol ispitanika. 41

Tabela 6: Vrste zadataka u oglasima 336 poslodavca na poslovnim portalima (2009-2017). 53

Tabela 7: Vrste usmenog prevođenja u oglasima 336 poslodavaca na poslovnim internet portalima. 56

Tabela 8: Odgovori 33 poslodavca o uobičajenoj proceduri pri angažovanju novih prevodilaca. 60

Tabela 9: Prevodilačka norma prema podacima iz 19 prevodilačkih upitnika. 63

Tabela 10: Kontrola kvaliteta prevoda prema podacima iz 37 upitnika za poslodavce. 64

Tabela 11: Broj oglasa na poslovnim portalima sa uslovom da prevodilac govori još jedan strani jezik pored engleskog. 67

Tabela 12: Broj oglasa na poslovnim portalima sa uslovom da prevodilac govori još jedan strani jezik pored nemačkog. 67

Tabela 13: Traženi jezici po stručnim oblastima, prema oglasima na poslovnim portalima. 68

Tabela 14: Smer prevođenja u oglasima 20% poslodavaca (internet portali, 2009-2017). 71

Tabela 15: Dužina očekivanog prevodilačkog iskustva prema oglasima 175 poslodavaca na poslovnim portalima. 75

Grafikon 1: Podaci o broju poslodavaca i prevodilačkih oglasa objavljenim na portalima lakodoposla.com, bestjobs, poslovi.rs i poslovi.infostud.com (2009-2017). 39

Grafikon 2: Najčešće stručne oblasti prema broju poslodavaca i oglasa (2009-2017) na poslovnim portalima. 47

Grafikon 3: Zastupljenost oblasti u kojima se odvija prevođenje na osnovu oglasa koji su u periodu 2009-2017. objavljeni preko poslovnih portala. 49

Grafikon 4: Odnos zastupljenosti oglasa prevodilačkih agencija (25%) i ostalih poslodavaca. 50

Grafikon 5: Specijalizacije PI. 50

Grafikon 6: Specijalizacije P II. 51

Grafikon 7: Trajanje radnih angažmana prema podacima iz 17 prevodilačkih upitnika. 61

Grafikon 8: Tip zaposlenja prema podacima iz 19 upitnika prevodilaca o 47 opisanih radnih mesta. 61

Grafikon 9: Broj godina profesionalnog bavljenja prevođenjem 65 ispitanika iz 2018. 62

Grafikon 10: Trajanje prethodnih radnih angažmana 65 anketiranih prevodilaca, izraženo u godinama (više od 5, između 5 i 10, više od deset) i kao neodređeno (N), u zavisnosti od projekta. 62

Grafikon 11: Zastupljenost jezika u oglasima 337 poslodavaca na poslovnim portalima. 65

Grafikon 12: Prikaz tražnje za prevodiocima za engleski, nemački, ruski, italijanski, francuski i španski (2009-2017) prema broju objavljenih oglasa na internet portalima. 66

Grafikon 13: Rast potražnje za dva strana jezika u oglasima na internet portalima (2009-2017). 66

Grafikon 14: Rast tražnje za prevodiocima koji pored engleskog, nemačkog ili ruskog imaju još jedan radni jezik. 68

Grafikon 15: Kakvo je obrazovanje potrebno prevodiocu? Podaci na osnovu oglasa 280 poslodavaca koji su postavili taj uslov. 75

Grafikon 16: Visina mesečnih neto prihoda od prevođenja 62 prevodioca (2018). . 80

PREDGOVOR

Ova monografija nudi analizu postojećih modela prevodilačke kompetencije u svetlu onih tržišnih potreba u Srbiji koje su meni iz sfere istraživača i univerzitetskog nastavnika na prevodilačkim predmetima bile dostupne i sagledive. Ovde su prvi put, u prilagođenoj formi, objavljeni delovi moje disertacije *Kompetencije prevodilaca sa engleskog jezika (uloga kooperativnog i kolaborativnog oblika nastave)* koji se odnose na rezultate istraživanja tržišta rada u Srbiji od 2005. do 2011. godine, uz sagledavanje evropskih zahteva i savremenih teorijskih pristupa definisanju prevodilačke kompetencije. Disertaciju sam odbranila 2013. godine na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu, pred komisijom u sastavu prof. dr Predrag Novakov (mentor), prof. dr Mara Đukić (predsednica komisije) i prof. dr Biljana Đorić-Francuski (članica komisije). Nacrt istraživanja i opseg teme definisala sam tokom učešća na Letnjoj školi za studije prevođenja na Univerzitetu u Mančesteru, UK (Translation Research Summer School 2008), u kojoj su moji konsultanti bili profesori dr Luis Perez-Gonzalez i dr Maeve Olohan, a predavači prof. dr Mona Baker (University of Manchester), prof. dr Theo Hermans (University College London), dr Sebnem Susam-Sarajeva (University of Edinburgh) i dr Siobhan Brownlie (University of Manchester). Svima njima dugujem veliku zahvalnost za to što su me uveli u naučnu oblast studija prevođenja, podržali moje zanimanje za pedagoška pitanja i omogućili da ih definišem u skladu sa savremenim pristupima.

Monografija se od disertacije razlikuje po fokusu i obimu istraživanja tržišta rada. Fokus disertacije bio je na merenju efikasnosti socio-konstruktivističkog pristupa u ovladavanju prevodilačkom kompetencijom, a ispitivanje lokalnih i globalnih zahteva tržišta rada (2005 - 2011) bilo je usmereno na definisanje te kompetencije. Ovde se bavim isključivo prevodilačkom kompetencijom i analizom zahteva tržišta rada u Srbiji koje sam pratila u dužem periodu, do kraja 2017. godine.

Tokom dvanaest godina praćenja prevodilačke delatnosti kod nas, imala sam mnogo prilika da kretanja na domaćem planu uporedim sa dešavanjima u ovoj oblasti na regionalnom i evropskom nivou. U tom smislu od nezamenljivog je značaja bila razmena utisaka, uvida i iskustava sa kolegama na akademskim i stručnim prevodilačkim konferencijama. Takve razmene, iako nužno parcijalne i anegdotske, pomažu da se održi vera da posao nije zaludan i nekoristan drugima. Po prirodi stvari u akademskom izdavaštvu, međutim, prvi uvid u sakupljene i sistematizovane podatke imaju recenzenti, koji su izuzetno pažljivi čitači. Stoga

koristim priliku da izrazim posebnu zahvalnost recenzentkinjama prof. dr Nikolini Zobenici, prof. dr Nataši Pavlović i prof. dr Biljani Mišić-Ilić, na svim zapažanjima i sugestijama koje su ovu knjigu učinile boljom nego što je ona prethodno bila.

I na kraju, u ovom istraživanju učestvovali su i brojni poslodavci i prevodioci – honorarni saradnici prevodilačkih agencija Halifax, Eurotranslate, Perolo i Proverbum, članovi Udruženja stalnih sudskih prevodilaca i tumača Srbije i drugi koje sam tokom godina imala čast i zadovoljstvo da upoznam. Ovim putem im se zahvaljujem što su s dobrom verom, nesebično podelili svoja iskustva i omogućili nastanak ovakve monografije.

U nadi da će među predstavljenim podacima pronaći neke putokaze, monografiju posvećujem sadašnjim i budućim prevodiocima.

Autorka
U Novom Sadu, avgusta 2018.

1. UVOD

Bolonjska reforma studijskih programa na visokoškolskim institucijama u Srbiji, pored neophodnosti definisanja ciljeva i ishoda nastave iznedrila je i potrebu da se oni približe stvarnim potrebama šire društvene zajednice[1]. Tradicionalan način obrazovanja prevodilaca koji počiva na pretpostavci da se prevodioci mogu formirati na studijama jezika i književnosti danas se nalazi u procesu reforme koja je uslovljena potrebom za stručnim i obučenim prevodiocima na putu pridruživanja Srbije EU. U prostoru evropskog visokog obrazovanja, pojam kompetencija je jedan od ključnih pojmova u usaglašavanju nastavnih planova i programa, a sagledavanje tržišta rada ima ulogu u njihovom definisanju. U pedagogiji prevođenja razmatranje prevodilačke kompetencije još traje: prevodilačka delatnost se konstantno menja, pa se tako menjaju i viđenja znanja, veština i sposobnosti budućih prevodilaca. U prvom izdanju kapitalne *Enciklopedije prevodilačkih studija* Mone Bejker (Baker 1998), tema obrazovanja prevodilaca obrađena je kao prikaz visokoškolskih ustanova u svetu koje imaju prevodilačke programe, dok drugo izdanje (2009) sadrži sistematičan opis aktuelnih pedagoških pristupa. Prevodilačke kompetencije ni u prvom ni u drugom izdanju pomenute enciklopedije nisu samostalno tematski obrađene. Kada se ima u vidu da su obe teme nezaobilazne na međunarodnim prevodilačkim konferencijama u poslednje dve decenije i da su najznačajniji izdavači na engleskom jeziku u oblasti prevođenja (John Benjamins, Routledge, Multilingual Matters i Peter Lang) objavili vrlo citirane zbornike radova na te teme, onda se kao zaključak nameće da je pravi razlog njihovog odsustva u *Enciklopediji* upravo njihova velika aktuelnost i živa istraživačka delatnost na tom polju.

S druge strane, Evropska komisija i Generalni direktorati za pismeno i usmeno prevođenje šalju jasne i nedvosmislene signale o svojim potrebama – kroz konkurse za prevodioce, inicijativu kao što je Evropski master program za obrazovanje prevodilaca (*European Master in Translation*) i godišnje skupove poput Evropskog prevodilačkog foruma (*Translating Europe Forum*), na kojima se proveravaju potrebe i viđenja predstavnika prevodilačke delatnosti, univerziteta i prevodilaca. Karakteristike profesionalne prevodilačke delatnosti u Srbiji, međutim, poput uslova

[1]V. *Visoko obrazovanje u Srbiji – strategija reforme*. Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta, sektor za visoko obrazovanje, www.see-educoop.net/education_in/pdf/heser_reform-ser_srb_t02.pdf, poslednji put pristupljeno juna 2018.

u kojima se ona odvija, tipova prevođenja, oblasti u kojima je ta delatnost najangažovanija, i mnogih drugih njenih osobenosti, još uvek su velika nepoznanica. Važno skorašnje istraživanje koje je nastojalo da tu nepoznanicu učini manjom, sprovedeno je u okviru projekta Tempus Refless (*Reforming Foreign Language Studies in Serbia*, 2010-2014). Jedan od poražavajućih zaključaka istraživanja koje je sprovedeno u okviru ovog projekta na uzorku od 332 preduzeća, bio je da „u većini malih i srednjih preduzeća ne postoje poslovi za koje se traže diplomirani studenti stranih filologija“, i da „znanje stečeno kroz neformalno obrazovanje u praksi često biva dovoljno za zapošljavanje na poziciju gde je potrebno poznavanje stranih jezika“ (*Refless Tempus* 2011: 2). Rezultati ovde predstavljenog istraživanja na uzorku slične veličine (362 poslodavca), u dužem periodu (2005-2017), osvetljavaju onaj deo tržišta rada koji u kontinuitetu iskazuje potrebu upravo za visokoobrazovanim i specifično obučenim prevodiocima.

Monografija se sastoji od četiri poglavlja, spiska citirane literature i dodataka. Nakon uvodnog poglavlja, sledi prikaz aktuelnih modela prevodilačke kompetencije u studijama prevođenja. Treće, centralno poglavlje, posvećeno je rezultatima tekućeg praćenja i istraživanja tržišta rada u Srbiji od 2005. do kraja 2017. godine. U četvrtom poglavlju sumiraju se zaključci o rezultatima analize potreba poslodavaca za prevodiocima i razmatraju implikacije tih potreba za sagledavanje kompetencija stručnog prevodioca kao važnih smernica za obrazovanje prevodilaca. Nakon spiska citirane literature sledi sedam dodataka u kojima su prikazani korišteni upitnici i testovi, kao i poslodavci koji su učestvovali u istraživanju.

2. POJAM KOMPETENCIJA

Analiza spiskova kompetencija i ishoda učenja obrazovnih profila na različitim visokoobrazovnim institucijama u Evropi koja je sprovedena u okviru projekta *Tuning*[2], pokazala je da kompetencije i ishodi učenja često nisu iskazani dovoljno jasno i transparentno, pa su stoga nerazumljivi onima kojima su takve definicije najpotrebnije, studentima i njihovim budućim poslodavcima. Pored toga, izraženi su na različite načine i u različitom obimu, pa kao takvi ne omogućavaju uporedivost studijskih programa. Kao odgovor na te probleme, u okviru projekta *Tuning* objavljeno je nekoliko publikacija u kojima su definisane smernice za uporedivo predstavljanje nastavnih programa, kompetencija i ishoda (Gonzalez et al. 2006, Lokhoff et al. 2010), i mi ćemo u narednom delu koristiti terminologiju ustanovljenu na tom projektu.

Kompetencije predstavljaju dinamičnu kombinaciju znanja i razumevanja, veština i sposobnosti. U ovoj definiciji, **sposobnosti** (eng. *abilities*) su urođene ili naučene, a **veštine** (eng. *skills*) naučene. Kompetencije se razvijaju istovremeno i ciklično, tokom celog studijskog programa i procenjuju u različitim fazama obrazovnog ciklusa. Mogu biti specifične za konkretnu oblast (stručne kompetencije), ili opšte, zajedničke svim programima.

Stručne kompetencije su specifične za pojedine oblasti studija, a opšte se još nazivaju i prenosivim veštinama (eng. *transferable skills*) i zajedničke su svima koji završe određeni nivo obrazovanja bez obzira na struku. Opšte ili prenosive kompetencije su bitne za kasnije samostalno ovladavanje novim znanjima, a u okviru projekta *Tuning* usaglašeno je 10 instrumentalnih, 8 interpersonalnih i 12 sistemskih opštih ili prenosivih kompetencija (Vukasović 2006: 90-92, Kelly 2005: 35).

U opšte instrumentalne kompetencije spadaju **kognitivne sposobnosti** (sposobnost analize i sinteze, opšte znanje, osnovno poznavanje sopstvene struke), **tehnološke sposobnosti** (osnovna elektronska pismenost, tj. sposobnost za rad na računarima, sposobnost dolaženja do informacija iz različitih izvora i procene njihovog značaja),

[2] Dosadašnji rezultati projekta *Tuning* dostupni su u brošuri na srpskom (Gonzalez et. al 2006) www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/General_brochure_Serbian_version_FINAL.pdf

metodološke sposobnosti (sposobnost planiranja vremena i sistematičnog pristupa učenju novoga, rešavanje problema i donošenje odluka) i **jezičke sposobnosti** (sposobnost usmenog i pismenog komuniciranja na maternjem jeziku, znanje drugog jezika).

Opšte interpersonalne kompetencije su sposobnost samokritike i kritike, izražavanja svojih osećanja, sposobnost za rad u timu, komunikativnost, sposobnost za rad u interdisciplinarnim timovima, sposobnosti komuniciranja sa stručnjacima drugih oblasti, razumevanje raznolikosti i multikulturalnosti, spremnost za rad u međunarodnom kontekstu, etički odnos prema društvu i radu. U interpersonalne kompetencije spadaju i tzv. interpersonalne sposobnosti (Gonzales et al. 2006: 25), koje obuhvataju karakteristike ličnosti kao što su svest o sebi (eng. *self-concept*), samopouzdanje, lokus kontrole (tj. da li mi upravljamo događajima ili oni upravljaju nama) i osobine koje se ispoljavaju u međuljudskim odnosima, kao što su samouverenost u nastupu (eng. *assertiveness*), komunikativnost, način ophođenja.

Sistemske opšte kompetencije nastaju nakon što se usvoje instrumentalne i interpersonalne kompetencije. One su kombinacija razumevanja, senzibiliteta i znanja zahvaljujući kojima dolazi do sagledavanja međuodnosa delova i celine i načina na koji funkcionišu kao celina. U sistemske opšte kompetencije spadaju sposobnost primene stečenih znanja u praksi, sposobnost istraživanja, učenja, snalaženja u novim situacijama, kreativnost, sposobnost rukovođenja, razumevanje kultura i običaja drugih zemalja, sposobnost samostalnog rada, planiranje i upravljanje projektima, preduzimljivost i preduzetnički duh, briga za kvalitet, želja za uspehom.

Kada se radi o značaju pojedinih opštih kompetencija, projekat *Tuning* je pokazao (Gonzalez 2006: 46) da su poslodavcima i studentima najvažnije sledeće: sposobnost analize i sinteze, sposobnost učenja, rešavanje problema, primena znanja u praksi, sposobnost snalaženja u novim situacijama, briga za kvalitet, sposobnost pretraživanja i vrednovanja informacija, osposobljenost za samostalan i za timski rad, interpersonalne veštine.

2.1. Prikaz literature o prevodilačkim kompetencijama

Zvanična dokumenta nekih od predstavnika prevodilačke delatnosti kao što su *Prevodilačka povelja*[3] Međunarodne federacije prevodilaca (FIT) i *Pravilnik o stalnim sudskim tumačima*[4] srpskog Ministarstva pravde definišu delokrug rada i odgovornosti pismenih i/ili usmenih prevodilaca. Evropski standard za pružanje prevodilačkih usluga EN 15038 (*Translation Services–Service requirements*) i međunarodni ISO 17100, prvi su standardi za prevodilačku delatnost. U njima se pored proceduralnih i materijalnih zahteva koje treba da zadovolji onaj koji pruža takve usluge (agencija ili prevodilac), definišu i potrebne kompetencije prevodilaca. Sve veći značaj mašinskog prevođenja doveo je i do nastanka trećeg međunarodnog prevodilačkog standarda, ISO 18587, koji se odnosi na jednu od najnovijih uloga prevodilaca kao redaktora mašinskih prevoda. U narednom delu ćemo stoga prvo prikazati šta od prevodilaca očekuju predstavnici prevodilačke delatnosti u navedenim dokumentima, a zatim i teoretičari prevođenja, da bismo ih uporedili sa zaključcima do kojih smo došli u istraživanju tržišta rada i izdvojili kompetencije koje prevodioci u Srbiji treba da poseduju da bi odgovorili na njih.

2.1.1. Prevodilačke kompetencije u normativnim dokumentima

Tekst *Prevodilačke povelje* usvojen je 1963. godine na Kongresu u Dubrovniku, a revidiran 1994. u Oslu. O prevodilačkim kompetencijama govore tačke 6. i 7. I glave „Opšte dužnosti prevodioca“ (Jovanović 2000: 124) u kojima se navodi potpuno poznavanje izvornog i ciljnog jezika, materije koja se prevodi i široka opšta kultura.

Pravilnik o stalnim sudskim tumačima iz 2010. godine određuje da sudski prevodilac mora imati visoko filološko obrazovanje, „potpuno“ poznavati izvorni i ciljni jezik i izvornu i ciljnu pravnu terminologiju i imati najmanje 5 godina radnog iskustva na prevodilačkim poslovima.

Prvi *Standard za pružanje prevodilačkih usluga EN 15038* doneo je Evropski komitet za standardizaciju 2006, nakon rasprave u kojoj su učestvovali predstavnici

[3] Dostupna na engleskom na sajtu http://www.fit-ift.org/translators-charter/ kao *Translator's Charter*, na srpskom u: Jovanović 2000: 124-126.
[4] Objavljen u *Službenom glasniku RS* br. 35/2010 od 26.5.2010. godine.

nacionalnih prevodilačkih udruženja zemalja EU, Asocijacije evropskih prevodilačkih kompanija i nacionalnih agencija za standardizaciju. Njime se definišu uslovi koje prevodilačka agencija ili samostalni prevodilac treba da zadovolji u pogledu tehničke opremljenosti i stručnosti, osiguranja kvaliteta i upravljanja prevodilačkim projektima, stavki koje se mogu naći u ugovorima i procedurama u poslovanju od prijema zadatka do njegove isporuke klijentu. Njegov fokus je na prevodu kao proizvodu.

Dokument počinje spiskom definicija[5], među kojima je i definicija kompetencije kao pokazane sposobnosti da se znanja i veštine primene[6]. U standardu se imenuju kompetencije svih učesnika na prevodilačkom projektu: rukovodioca projekta, prevodilaca, redaktora, lektora i korektora. Minimalne kompetencije koje prevodioci treba da poseduju su prevodilačka, jezička i tekstualna, istraživačka, kulturološka i tehnološka. Standard predviđa da se sve navedene kompetencije stiču na prevodilačkim studijama ili bilo kojim studijama i dvogodišnjim prevodilačkim radom, ili samo petogodišnjim prevodilačkim radom.

Prevodilačka kompetencija se odnosi na umeće prevođenja tekstova na odgovarajućem nivou koji podrazumeva doslednu primenu utvrđene terminologije, sintaksičkih i leksičkih sredstava karakterističnih za datu vrstu teksta, poštovanje pravopisa, stilističkih zahteva klijenta, upotrebu odgovarajućeg registra, uvažavanje potreba **ciljne grupe** i **svrhe prevođenja**. Pored toga, prevodilačka kompetencija podrazumeva i sposobnost uočavanja problema u razumevanju teksta i njegovoj produkciji, pisanje ciljnog teksta u skladu sa ugovornom obavezom i umeće obrazlaganja rešenja u prevodu.

Jezička kompetencija u izvornom i ciljnom jeziku odnosi se na razumevanje izvornog jezika i vladanje ciljnim.

Tekstualna kompetencija podrazumeva poznavanje tekstualnih konvencija u opštim i specijalizovanim tekstovima i sposobnost pisanja takvih tekstova na ciljnom jeziku.

[5] Naredni tekst je parafraza delova standarda na engleskom. Svi prevodi su autorski ukoliko nije drugačije naznačeno.
[6] EN 15038, str. 5: "demonstrated ability to apply knowledge and skills".

Sposobnost istraživanja odnosi se na efikasno traganje za jezičkim i drugim informacijama da bi se izvorni tekst razumeo i ciljni napisao. Podrazumeva i poznavanje izvora informacija i sposobnost strategijskog razmišljanja u izboru vrste i tipa dostupnih izvora podataka.

Kulturološka kompetencija podrazumeva poznavanje odlika, pravila ponašanja i vrednosnih sistema koji karakterišu izvornu i ciljnu kulturu.

Tehnološka kompetencija podrazumeva upotrebu elektronskih sredstava komunikacije, izvora informacija i primenu neophodnih prevodilačkih alatki.

Drugi, međunarodni, standard, ISO 17100, koji je nastao na osnovu evropskog EN 15038 i zamenio ga, u fokusu ima proces prevođenja, i pored kompetencija prevodioca, redaktora i lektora, detaljnije opisuje kompetencije rukovodioca projekta koji upravlja procesom prevođenja u prevodilačkim agencijama, kao i njegove konkretne zadatke. Kompetencije rukovodioca prevodilačkih projekata uključuju poznavanje mogućih prevodilačkih usluga i prevodilačkog procesa, kao i veštine upravljanja projektom. Taj standard prvi put, kao jedan od elemenata ugovornog odnosa, uvodi i mogućnost da klijent precizira očekivani nivo kvaliteta prevoda i njegove određujuće karakteristike (u pogledu terminologije, stila, registra i slično), primaoca, svrhu prevoda i druge relevantne karakteristike. Standard je predviđen za prevodilačke agencije, ali je primenjiv i na honorarne prevodioce, koji, ukoliko žele žig ovog standarda, moraju imati dokaze o stručnoj kvalifikaciji, kontinuiranom stručnom usavršavanju i sistemu obezbeđivanja tajnosti podataka klijenata, kao i dokaz o izvršenoj redakturi svih prevoda.

U ovom standardu se spisku prevodilačkih kompetencija dodaje i **stručna kompetencija**, koja uključuje poznavanje registra i terminologije određene stručne oblasti.

Standard ISO 18587 (2017) opisuje elemente procesa mašinskog prevođenja, kompetencije redaktora mašinskog prevoda (eng. *post-editors*), kao i rezultate tog procesa: potpunu i delimičnu redakturu (eng. *heavy and light post-editing*). U ovom standardu se tako definišu i dva nivoa kvaliteta – onaj koji je u rangu kvalitetnog prevoda prevodioca, i prevod nižeg kvaliteta, koji je razumljiv, činjenično tačan i gramatički ispravan. Delimična redaktura podrazumeva ispravku samo najočiglednijih slovnih i gramatičkih grešaka, ponovno pisanje nejasnih rečenica,

ispravljanje grešaka mašinskog prevoda, brisanje nepotrebnih prevodnih alternativa koje se generišu mašinskim prevođenjem i terminološko usaglašavanje, bez provere samih termina. U pogledu kompetencija redaktora mašinskog prevoda, one su istovetne kompetencijama prevodioca.

2.1.2. Kompetencije u pedagogiji prevođenja

Definicije *prevodilačkih kompetencija* predstavljaju pokušaj da se sistematičnije prikaže zajednički imenitelj zahteva s kojima se prevodioci susreću u svakodnevnom radu (Kelly 2005: 28). Dijahronijski prikaz razvoja pojma kompetencija dat je u Keli 2005 (28-34), a ovde predstavljamo nekoliko najistaknutijih primera komponentnog pristupa definisanju prevodilačke kompetencije (Nord 2000, Kiraly 2000, PACTE 2003, Kelly 2005), a zatim i najartikulisaniju kritiku tog pristupa, minimalističku definiciju prevodilačke kompetencije Antonija Pima (Pym 2003).

Za razliku od minimalističkog modela u kom se nastoji definisati *diferentia specifica* prevodilačkog umeća, komponentni modeli prate definicije kompetencija koje su utvrđene u bolonjskom procesu usaglašavanja visokoobrazovnih institucija. Prevodilačka kompetencija je dakle skup veština i znanja koje omogućavaju obavljanje prevodilačke delatnosti u svoj njenoj kompleksnosti. Ona se najčešće sastoji od niza potkompetencija od kojih je jezička podrazumevana i osnovna, ali nije jedina. Komponentno definisanje prevodilačke kompetencije može biti motivisano potrebom stvaranja psiholoških modela procesa prevođenja, evaluacije prevoda kao proizvoda ili obučavanja budućih prevodilaca (Campbell 1988: 6, prema Kelly 2005: 31).

U skladu sa funkcionalističkim pristupom prevođenju, Nord (1991/2005) u prvi plan stavlja cilj, svrhu prevodilačkog zadatka koja se određuje na osnovu zahteva poslodavca ili klijenta, a ne na osnovu inherentnih odlika izvornog teksta. Kao što će pokazati i naša analiza tržišta rada, prevodilačka praksa često podrazumeva zadatke koji izlaze iz okvira međujezičkog prenosa značenja iz izvornog teksta A u ciljni tekst B. Ilustracije radi, navešćemo nekoliko primera takvih zadataka:
1. na osnovu više izvornih tekstova na jeziku A sačiniti jedan tekst na jeziku B,
2. pismeno prevesti iskaz osobe koja govori jezikom A na jezik B (simultani pismeni prevod), a zatim usmeno prevesti ono što je zapisano nazad na jezik A (usmeni prevod s lista) da bi osoba koja je dala iskaz potvrdila tačnost informacija,
3. na osnovu nekoliko primera internet stranica (jezik B), uraditi dizajn nove internet stranice (jezik B) koristeći informacije na jeziku A.

U svim navedenim zadacima odvija se kombinacija Jakobsonovog unutrajezičkog, međujezičkog i međusemiotičkog prevođenja. Nord (2000: 28-29) stoga govori o funkcionalnom prevodiocu koji, pored toga što u odličnoj meri vlada A (maternjim) i B (stranim) jezikom, odnosno, jezičkom i kulturološkom kompetencijom (koje se podrazumevaju pre početka bilo kakve obuke budućih prevodilaca), poseduje i tekstualnu, istraživačku, transfernu kompetenciju i sposobnost vrednovanja kvaliteta prevoda u skladu sa ciljevima prevođenja koje dominantno određuju različiti aspekti ciljne komunikativne situacije u kojoj se prevođenje odvija.

Kulturološka kompetencija naročito je važna za prepoznavanje tzv. „kompleksnih mesta" (eng. *rich points,* Agar 1991: 168 u Nord 2000: 29) tj. situacija u kojima može doći do nesporazuma ili prekida komunikacije zbog kulturno uslovljenih razlika u ponašanju sagovornika. Zahvaljući toj kompetenciji prevodilac ume da razreši kulturološki konflikt ne pristajući ni uz jednu, ni uz drugu stranu.

Nord ističe poseban značaj kontrastivne **tekstualne kompetencije**, kao „sposobnosti da se analiziraju kulturološke specifičnosti tekstualnih i komunikativnih konvencija dveju kultura" (2000: 33) zbog kojih se „slične komunikativne intencije izražavaju na različite načine čak i kada u datim jezicima postoje analogne strukture" (2000: 31). Prevodilac zna da prevodi mogu imati i različite komunikativne funkcije, koje nisu uvek istovetne intencijama izvornika, što znači da prevodilac razume i ume da piše tekstove u skladu sa njihovom svrhom i ciljnom publikom, poštujući vanjezička ograničenja koja utiču na specifičan izgled zakonske regulative, birokratskog i marketinškog jezika u različitim kulturama. Te tekstualne i komunikativne konvencije očituju se u:

- makrostrukturi teksta, tj. primeni retoričkih strategija u tekstu, kao što je npr. kretanje od opšteg ka pojedinačnom ili obrnuto, ili iznošenje stava koji se zatim brani ili napada,
- redosledu tema i rema,
- kohezivnim sredstvima (npr. tekstualnim konektorima),
- metatekstualnim markerima (kojima se izražava stav autora, sumnja, slaganje itd.),
- atributima, tj. sredstvima kojima se opisuju stvari i pojave u tekstu (pridevima, predloškim frazama, relativnim rečenicama itd.),
- modalnim signalima, tj. eksplicitnim izražavanjem autorovog stava (deminutivima, redosledom reči, modalima).

Tekstualna kompetencija, dalje, podrazumeva da prevodilac ume da napiše tekst koji će ostvariti svoju svrhu (tj. funkciju) i kada je izvorni tekst ne ostvaruje, jer je loše napisan.

U pogledu **transferne kompetencije**, prevodilac, prema Nord, zna da situacioni i kulturološki faktori utiču na izbor jezičkih i nejezičkih znakova koji čine tekst, da se prividno slične ili analogne strukture u dva jezika ne koriste podjednako često ili u istim situacijama, da zato što različiti jezici i kulture funkcionišu na različite načine, upotreba pogrešnih jezičkih znakova može narušiti funkciju teksta. Sve to onemogućava prostu zamenu koda u prevođenju.

Prevodilac poseduje **istraživačku kompetenciju**, što znači da ima dobro opšte obrazovanje i zna kako do dođe do potrebnih informacija koristeći različite izvore i pomagala, i tradicionalna i elektronska.

Opisujući promene na tržištu rada za prevodioce u Nemačkoj od 1988. do 2000. godine u pogledu nagle tehnologizacije procesa prevođenja, Kirali (Kiraly 2000), kao i mnogi drugi pre njega koji su teorijski razmatrali pojam kompetencija, ističe značaj sposobnosti prilagođavanja potrebama tržišta, odnosno klijenata. Kirali i Nord konstatuju da se od prevodioca očekuje da poznaje raspoložive prevodilačke alate, da ume da ih koristi za utvrđivanje tačnih terminoloških ekvivalenata i efikasniju saradnju sa drugim članovima tima. Pored toga, pominje i važnost usvajanja novih saznanja u novim oblastima, kao i sposobnost analize važećih tekstualnih konvencija u različitim tipovima i vrstama tekstova. On, međutim, razlikuje ***prevodilačku kompetenciju od prevodiočeve kompetencije*** (eng. *translation* vs *translator competence*), posebno naglašavajući da prevodioci danas ne mogu biti „jezički pustinjaci koji sami sede za pisaćom mašinom okruženi prašnjavim tomovima... anonimni jezički lakeji koji pasivno prenose poruku iz jednog jezika u drugi“ (Kiraly 2000: 12), već moraju posedovati ono što se u psihologiji zove *self-koncept*, a Kirali definiše kao „duboko usađenu svest o sopstvenoj odgovornosti kao aktivnog učesnika u složenom procesu komunikacije u kojoj ima ključnu ulogu i stoga može značajno uticati na uspešnost ekonomskih i pravnih kontakata, načina lečenja i tehnoloških operacija“ (Kiraly 2000: 13). **Prevodilačku kompetenciju** čine specifične veštine zahvaljujući kojima prevodilac stvara adekvatan tekst na jednom jeziku na osnovu teksta napisanog na drugom. **Prevodiočeva kompetencija** ogleda se u njegovoj sposobnosti da „ulazi“ u razne zajednice, npr. stručnjaka određene oblasti ili veštih korisnika novih tehnologija za

profesionalnu međujezičku komunikaciju, i da pritom uočava i usvaja njihove norme.

Nakon konferencije posvećene pitanjima obrazovanja prevodilaca koju je 2006. godine organizovao Generalni direktorat za prevođenje pri Evropskoj komisiji u Briselu, okupljena je grupa teoretičara na projektu uvođenja evropskog mastera u oblasti prevođenja[7] (*European Master in Translation*, EMT) odnosno utvrđivanja referentnog okvira za prevodilačke programe koji bi bili koherentni, visoko kvalitetni, uporedivi i usklađeni sa zahtevima međunarodnog okruženja, posebno evropskih institucija. Grupa teoretičara na projektu EMT konstatovala je da se pod prevođenjem danas podrazumeva puno toga, od prevođenja reč-za-reč u tzv. „džepnim prevodiocima“ preko lokalizacije softvera, internet stranica, video igara, priređivanja audiovizuelnih dokumenata, adaptacije informacija iz stranih novinskih agencija, novina, televizijskih izveštaja, do pisanja tekstova na više jezika, sažimanja informacija iz izvornika, adaptacije reklama, redakture prevedenih tekstova itd. i da je takva diversifikacija profesije u poslednjih 20 godina stvorila potrebu za definisanjem ciljnih kompetencija koje će budućim prevodiocima omogućiti da stručno i kvalitetno odgovore nepredvidivim profesionalnim izazovima. Okvir za kompetencije u prevođenju koji ovi teoretičari predlažu relevantan je za drugi ciklus studija (master) i odnosi se na pismeno i usmeno prevođenje i podrazumeva prethodno završene osnovne akademske studije i poznavanje jezika na nivou C1-C2.

Kompetencije (EMT 2009) se u ovom slučaju odnose na kombinaciju sklonosti, znanja, načina ophođenja, praktična znanja koja su potrebna da bi se obavio zadatak u datim uslovima. Ovaj prikaz prevodilačkih kompetencija razlikuje se od drugih sličnih spiskova po tome što se daleko veći značaj pridaje praktičnim znanjima, pa ćemo stoga ovde u celosti navesti one kompetencije koje se u drugim komponentnim modelima ne navode ili imaju drugačije značenje.

Prema modelu EMT, prevodilačkih kompetencija ima šest i između njih postoji odnos međuzavisnosti:

1. sposobnost pružanja prevodilačke usluge
   a) interpersonalna dimenzija
      - svest o ulozi prevodioca u društvu,

[7] Više informacija o programu videti na internet stranici http://ec.europa.eu/emt.

- sposobnost praćenja kretanja na tržištu rada,
- umeće samoreklamiranja i predstavljanja potencijalnim klijentima,
- sposobnost pregovaranja o uslovima rada sa klijentom (poznavanje posebnih vrsta tekstova kao što su fakture i ugovori, znanje o tome šta treba da stoji u prevodilačkoj ponudi, tenderskoj specifikaciji, sposobnost procene rokova za pojedine zadatke, prava na pristup potrebnim terminološkim i drugim informacijama koje su u vlasništvu klijenta, definisanja delokruga odgovornosti, obezbeđivanja autorskih prava)
- sposobnost razjašnjavanja svih aspekata zahteva klijenta, definisanja cilja i svrhe prevođenja za potrebe klijenta i svih ostalih koji su potencijalni korisnici prevoda,
- znanje o tome kako obračunati vrednost ponuđenih usluga kao i cenu usluga koje spadaju u dodatnu vrednost,
- sposobnost planiranja i upravljanja vremenom, kontrole stresa, organizovanja radnih obaveza, planiranja prihoda i daljeg profesionalnog usavršavanja,
- poznavanje važećih standarda u prevodilačkoj delatnosti,
- poznavanje profesionalne etike,
- sposobnost rada pod pritiskom, uspostavljanja saradnje sa stručnjacima drugih oblasti i sa rukovodiocem projekta u višejezičkom kontekstu,
- sposobnost rada u timu koji može biti i virtuelni,
- sposobnost procene kvaliteta sopstvenog prevoda i preuzimanja odgovornosti za dati posao,

b) proizvodna dimenzija

- spremnost i sposobnost da se udovolji zahtevima klijenta, tj. da se prevod uskladi sa svrhom prevođenja i karakteristikama ciljne komunikativne situacije,
- sposobnost definisanja faza i strategija u prevođenju nekog dokumenta,
- prepoznavanje i procena prevodilačkih problema i pronalaženje odgovarajućih rešenja,
- vladanje odgovarajućim metajezikom (tj. znanje o tome kako govoriti o svom radu, prevodnim strategijama i adekvatnosti odabranih rešenja),
- poznavanje tehnika i strategija redakcije i lekture,
- sposobnost utvrđivanja i održavanja potrebnog nivoa kvaliteta,

2. jezička kompetencija,
3. kulturna kompetencija
   a) sociolingvistička dimenzija:
      - poznavanje funkcije i značenja jezičkih varijeteta (socijalnog, geografskog, istorijskog, stilističkog),
      - znanje o tome kako utvrditi pravila ophođenja u nekoj zajednici, uključujući i neverbalne elemente,
      - sposobnost stilizacije odgovarajućeg registra u datoj situaciji u pisanom ili usmenom prevodu,
   b) tekstualna dimenzija:
      - znanje o tome kako razumeti i analizirati makrostrukturu i koherentnost teksta u celini,
      - znanje o tome kako prepoznati presupozicije, implicitne aluzije, stereotipe i intertekstualne elemente u dokumentu,
      - umeće opisivanja i procenjivanja sopstvenih problema u razumevanju i definisanje strategija za njihovo rešavanje,
      - sposobnost sažimanja najbitnijih informacija iz dokumenta,
      - sposobnost prepoznavanja kulturološki specifičnih elemenata, vrednosnih načela i pojava,
      - sposobnost sagledavanja svih kulturološki uslovljenih elemenata i metoda izlaganja koji su evidentni u datom tekstu,
      - umeće pisanja dokumenta u skladu sa odgovarajućim žanrovskim i retoričkim konvencijama,
      - umeće brzog i kvalitetnog sastavljanja radne verzije dokumenta, parafraziranja, reorganizovanja, sažimanja i priređivanja dokumenata na jezicima A i B,
4. istraživačka kompetencija:
      - sposobnost prepoznavanja potrebe za dodatnim informacijama,
      - poznavanje strategija istraživanja terminologije i izvora informacija,
      - sposobnost prepoznavanja i obrade potrebnih informacija,
      - sposobnost procene vrednosti izvora informacije,
      - umeće arhiviranja sopstvenih prevoda, efikasno korišćenje prevodilačke memorije, elektronskih korpusa i rečnika,
      - sposobnost efikasnog korišćenja alatki i pretraživača na internetu,
5. tematska kompetencija
      - znanje o mogućim izvorima potrebnih informacija da bi se stekao bolji uvid u tematiku,

- znanje o tome kako se uči,
- formiranje odnosa prema radu koji karakterišu stalna radoznalost, analitički stav i težnja ka sagledavanju suštine date pojave,

6. tehnička kompetencija (vladanje prevodilačkim alatima).

Svi aspekti navedenih kompetencija nalaze se u odnosu međuzavisnosti, pa tako na primer, sposobnost donošenja odluka predstavlja važan aspekt za kompetentno pružanje prevodilačkih usluga i istraživanje.

2.1.3. Istraživanje prevodilačke kompetencije

Jedno od najsistematičnijih longitudinalnih istraživanja prevodilačke kompetencije sproveli su istraživači grupe PAKTE (PACTE 2000, 2002, 2003, 2005, 2008, 2011), kako u pogledu primenjenih metoda istraživanja i operacionalizacije konstrukta prevodilačke kompetencije, tako i po preciznosti definisanja svake od potkompetencija, pa ćemo se zadržati i na ovom modelu.

Model prevodilačke kompetencije PAKTE (2003) zasnovan je na empirijskom eksperimentalnom istraživanju razlike prevodilačke kompetencije nastavnika stranih jezika i profesionalnih prevodilaca (koji se definišu kao prevodioci koji prihode ostvaruju putem prevođenja i imaju više od 7 godina iskustva) za šest parova jezika: nemačko-katalonski, nemačko-španski, francusko-katalonski, francusko-španski, englesko-katalonski i englesko-španski.

Prema njihovoj holističkoj definiciji (PACTE 2003: 58-59, 2011: 33), prevodilačku kompetenciju čini „sistem znanja i veština koji su potrebni za prevođenje. Sastoji se od sposobnosti da se izvrši proces prenosa značenja (transfer) od razumevanja izvornog teksta do formulacije ciljnog, uzimajući u obzir funkciju prevoda i karakteristike primalaca“. Prema PAKTE (2003-2011), prevodilačku kompetenciju čini pet potkompetencija: bilingvalna, vanjezička, instrumentalna, strateška i teorijska (poznavanje prevodilačkih pojmova i principa), kao i psihofiziološka komponenta. Prevodilačka kompetencija se kvalitativno razlikuje od „prirodne sposobnosti prevođenja“ (Harris i Sherwood 1978 prema PACTE 2003: 57) koju poseduju sve bilingvalne osobe, i to zahvaljujući instrumentalnoj, stručnoj i strateškoj potkompetenciji. Dvojezičku i vanjezičku kompetenciju imaju i prevodioci i bilingvalne osobe. Prevodilačku kompetenciju karakterišu deklarativno i proceduralno znanje, pri čemu se deklarativno odnosi na implicitno poznavanje principa po kojima se odvija prevođenje i drugih aspekata profesionalne prevodilačke prakse, dok se proceduralno znanje, koje je dominantnije, odnosi na

poznavanje odgovarajućeg pristupa prevođenju teksta kao celine i zasebnih jedinica koje ga čine. U proceduralnom znanju, koje je uglavnom automatsko, važnu ulogu ima primena prevodilačkih strategija, koje su elemenat strateške potkompetencije.

Nakon decenijskog istraživanja prevodilačke kompetencije (2000-2011), PAKTE (2011) definišu potkompetencije na sledeći način:

1) Bilingvalna potkompetencija se odnosi na sistem znanja i sposobnosti koji omogućava komunikaciju na aktivnim jezicima. Ono što prevodioca razlikuje od bilingvalne osobe jeste sposobnost razdvajanja dva jezika u procesu prevođenja, odnosno kontrola interferencije. Ona je dominantno proceduralna i sastoji se od pragmatičkog, sociolingvističkog, tekstualnog, gramatičkog i leksičkog poznavanja dva jezika.

Pragmatički aspekt odnosi se na poznavanje konvencija koje određuju prihvatljivu upotrebu jezika u određenom kontekstu, za izražavanje i razumevanje jezičkih funkcija i govornih činova. Zahvaljujući pragmatičkim faktorima, prevodioci mogu skratiti ili proširiti izvornu informaciju.

Sociolingvistički aspekt tiče se poznavanja jezičkih registara (varijacija koje se tiču tematskog, interpersonalnog i medijumskog registra), dijalekata, sociolekata, standardnih, supstandardnih i profesionalnih varijeteta.

Tekstualno znanje odnosi se na vladanje teksturom, tj. mehanizmima koherentnosti i kohezije i konvencijama koje vladaju u različitim žanrovima i vrstama tekstova u pogledu strukture i formalnih odlika jezičkog izraza.

Gramatičko i leksičko znanje odnosi se na poznavanje gramatike i leksike dvaju jezika.

2) Vanjezičku potkompetenciju čine znanja koja su uglavnom deklarativnog karaktera i implicitna i eksplicitna. Ona obuhvataju poznavanje dveju kultura, enciklopedijsko znanje i poznavanje konkretne naučno-tehničke-društvene oblasti.

3) Teorijska potkompetencija, ili poznavanje osnovnih pojmova u prevođenju, uglavnom je deklarativna potkompetencija, odnosi se na implicitno ili eksplicitno poznavanje pojmova i principa koji karakterišu proces prevođenja, kao što su

jedinica prevođenja, prevodna strategija i tehnika, karakteristike i tipovi prevodilačkih problema, kao i poznavanje praktičnih aspekata prevođenja, uslova u kojima se odvija prevodilačka profesija, vrsta radnih naloga, klijenata, ciljnih čitalaca i slično.

4) Instrumentalna potkompetencija definiše se kao znanja i sposobnosti koji su potrebni za profesionalno obavljanje delatnosti. S jedne strane, to je poznavanje i adekvatno korišćenje izvora informacija, novih tehnologija, što se ogleda u pretraživanju i upotrebi odgovarajućih papirnih i elektronskih, neposrednih i posrednih izvora informacija. S druge strane, tu su i elementi profesije, kao što su poznavanje tipova prevodilačkih udruženja i njihove uloge u razvoju i negovanju profesije, poznavanje profesionalne prevodilačke etike i standarda, osnovnih odlika tržišta rada za prevodioce, prevodilačkih tarifa i vrsta zadataka.

5) Strateška potkompetencija je ključna za proces prevođenja jer omogućava prepoznavanje prevodilačkih problema i primenu strategija i tehnika za njihovo rešavanje. Utiče na međuodnos ostalih potkompetencija kroz planiranje procesa prevođenja, aktiviranje potkompetencija, prepoznavanje onih aspekata potkompetencija kojima se ne vlada u dovoljnoj meri i planiranje načina da se ti nedostaci prevaziđu. Aktivna je u evaluaciji kako procesa prevođenja tako i konkretnih rezultata u ciljnom tekstu (Orozco i Hurtado 2002: 57, PACTE 2008: 107).

Psihofiziološka komponenta prevodilačke kompetencije obuhvata različite tipove kognitivnih elemenata (memoriju, percepciju, pažnju i emocije), odnos prema radnom zadatku i osobine ličnosti (intelektualnu radoznalost, istrajnost, kritičnost, svest o sopstvenim sposobnostima, samouverenost, motivisanost) i sposobnosti kao što su kreativnost, logičko razmišljanje, sposobnost analize i sinteze i slično.

2.1.4. Kritika komponentnog modela prevodilačke kompetencije

Najčešća kritika komponentnog definisanja prevodilačke kompetencije tiče se činjenice da ne postoji saglasnost u pogledu broja i tipa potkompetencija među istraživačima. U monografiji-priručniku za koncipiranje prevodilačkih programa na različitim stepenima visokog obrazovanja, Doroti Keli (2005: 28-30) analizira evoluciju pojma prevodilačke kompetencije i zaključuje da su različite definicije uslovljene različitim ciljevima opisivanja prevodilačke sposobnosti – kao procesa, tzv. „crne kutije“, kao kritike prevoda i kao veštine kojom studenti treba da

ovladaju. Sagledavajući komponentne modele prevodilačke kompetencije iz pedagoškog ugla, gde njegova primena ima najviše smisla, jer omogućava identifikovanje oblasti usavršavanja budućih prevodilaca, Keli nudi svoj spisak, zasnovan na rezultatima anketiranja poslodavaca u Evropi u okviru projekta *Tuning*, i navodi: bilingvalnu komunikativnu ili tekstualnu kompetenciju, multikulturnu kompetenciju, poznavanje stručne oblasti, instrumentalnu, psihofiziološku, interpersonalnu i stratešku kompetenciju. Kompetencije koje navodi su po opisu veoma slične potkompetencijama grupe PAKTE (v. Tabelu 1), osim što Keli kao odvojene kompetencije navodi interpersonalnu kompetenciju, multikulturnu kompetenciju i poznavanje stručne oblasti koja se prevodi. PAKTE poslednje dve svrstava u vanjezičku potkompetenciju.

Tabela 1: Modeli prevodilačke kompetencije prema Keli (2005) i PAKTE (2011).

Keli (2005)	**PAKTE (2011)**
Bilingvalna komunikativna kompetencija	Bilingvalna potkompetencija
Multikulturna kompetencija	Vanjezička potkomptencija
Poznavanje stručne oblasti koja se prevodi	
Instrumentalna kompetencija	Instrumentalna potkompetencija
Psihofiziološka kompetencija	Psihofiziološka komponenta
Strateška kompetencija	Strateška potkompetencija
Interpersonalna kompetencija	
	Teorijska potkompetencija (poznavanje osnovnih pojmova u prevođenju)

Kao što se iz priloženih opisa komponentnih modela dâ videti, svi imaju jezičku komponentu kao podrazumevanu, ali ona je potreban, ne i dovoljan uslov za uspešno obavljanje prevodilačkih zadataka. Razlike u definisanju prevodilačke kompetencije u komponentnim modelima više se tiču značaja koji autori pridaju pojedinim komponentama, nego toga koje komponente navode.

Glavni kritičar komponentnog modela prevodilačke kompetencije, Antoni Pim (Pym 2003), analizirajući modele koji su bili aktuelni u teoriji tokom poslednje decenije XX veka zaključno sa 2001, ističe da takav model u teoriji generiše različite, često vrlo dugačke spiskove potkompetencija kojima prevodilac treba da ovlada kako bi

održao korak s promenama u profesiji, kao i da je takvo nastojanje osuđeno na neuspeh, jer će teorija uvek kaskati za tehnološkim inovacijama. Njegove primedbe usmerene su i na nedovoljnu zastupljenost teorije u takvim modelima, nemogućnosti njihove empirijske provere (iz nekog razloga zanemarujući istraživanja grupe PAKTE koja su objavljena 2002.), primetnom nepostojanju kriterijuma u odabiru komponenti prevodilačke kompetencije, kao i opasnosti da se među svim nabrojanim kompetencijama izgubi iz vida ono što je zapravo suština prevodilačke delatnosti. Kao alternativu takvim modelima, Pim (2003: 489) nudi minimalistički model koji je usmeren na traganje za načinom na koji bi se definisala specifična i suštinska odlika prevodilačke veštine, koja nadilazi poznavanje raznih aspekata dvaju jezika. Pim se nadovezuje na ranije minimalističke pristupe predstavljene kroz Vilsov pojam natkompetencije (*eng. supercompetence,* Wills 1976, Kelly 2005: 28)[8], Turijevu transfernu kompetenciju (eng. *transfer competence,* Tury 1986, 1995: 246, 250), Kringsova međujezička pitanja (eng. *interlingual questions,* Krings 1986: 112-171), Kolerovu kreativnost u traženju i odabiru jednog od mogućih ekvivalentata (Koller 1992: 20), Šrivovo mapiranje mapa (eng. *map mappings,* Shreve 1997: 130) (svi opisani u Pym 2003: 487-488) i nudi model prevodilačke natkompetencije koji se sastoji od dve, isključivo prevodilačke komponente:
1) sposobnosti stvaranja više mogućih ciljnih tekstova za dati izvorni tekst,
2) brzog i argumentovanog odabira jednog od njih u konkretnim okolnostima.

Navedene komponente sadrže u sebi gotovo sve potkompetencije koje se navode u pomenutim komponentnim modelima, pa je takva definicija, prema Pimu, bliža mogućnosti da se postigne potreban konsenzus teoretičara prevođenja i ukaže na poželjan smer empirijskih istraživanja koja bi u fokusu imala obrazovanje prevodilaca (Pym 2003: 21).

Istraživanja grupe PAKTE pokazala su da je model dinamičan i podložan revizijama u pojedinim delovima pod uticajem konkretnih rezultata empirijskog istraživanja (up. model PAKTE 1998. i 2003.) Kao što je već u literaturi konstatovano (Campbell 1991: 340, Schäffner i Adab 2000: ix, Kelly 2005: 32-33, da navedemo samo neke), osnovna prednost prikaza prevodilačke kompetencije kao diferenciranog skupa veština i znanja jeste to što omogućava razvoj svake od njih pojedinačno u različitim fazama obučavanja prevodilaca i osigurava da se na nivou

[8] To je ista potkompetencija koju PAKTE u svom prethodnom modelu iz 1998. (model predstavljen u PACTE 2000) nazivaju transfernom, a Nord (2005) prevodilačkom.

čitavog programa / ciklusa / stepena obrazovanja zaokruži ovladavanje prevodilačkom kompetencijom. Drugim rečima, njegova osnovna prednost nad minimalističkim pristupom jeste ta što omogućava konkretizovanje praktičnih pedagoških pitanja relevantnih za obrazovanje / obuku prevodilaca, od ciljeva, željenih i realističnih ishoda učenja i adekvatnih modela, do načina ocenjivanja.

Što se tiče kritike koja se odnosi na proizvoljnost kriterijuma u odabiru kompetencija, na to se pitanje u savremenoj pedagogiji može odgovoriti kroz kontinuirano praćenje potreba društva i studenata i njihovim usklađivanjem sa ciljanim prevodilačkim potkompetencijama. Uz napomenu da takvo usklađivanje sigurno ne može imati za cilj slepo praćenje perifernih karakteristika trendova u profesionalnoj delatnosti (u pogledu konkretne oblasti koja je u posmatranom periodu najdominantnija, ili trenutno aktuelnih softverskih alata), već onih koji su ključni za osamostaljivanje budućih prevodilaca u pogledu daljeg usavršavanja po završetku studija. Takva praksa je u skladu i sa jednim od zahteva Bolonjske reforme visokoškolskog obrazovanja, da se ono što se nudi u sferi visokog obrazovanja usaglasi sa potrebama društva.

U narednom poglavlju predstavljamo odlike prevodilačke delatnosti u Srbiji, u pokušaju da sagledamo neke obrise potreba našeg društva za prevodiocima različitih profila.

3. KARAKTERISTIKE TRŽIŠTA RADA ZA PREVODIOCE U SRBIJI

3.1. Sagledavanje prevodilačke kompetencije u svetlu promenljivosti tržišnih kretanja

Prevodilačka delatnost je tradicionalno tesno povezana sa ekonomskim i političkim kretanjima u zemlji, a zavisi i od statusa zvaničnog jezika, odnosno od toga da li on spada u jezike široke ili ograničene rasprostranjenosti. U pedagogiji prevođenja zabeleženo je nekoliko primera kako promene u društvenim i ekonomskim okolnostima utiču na prevodilačku profesiju.

Analizirajući situaciju u Hong Kongu, gde je nakon promena 1997. godine naglo porasla potreba za prevodiocima, kineski teoretičar prevođenja Defeng Li (2000: 128-129) pokazao je da tradicionalni pristup prevođenju kao dominantno pismenoj aktivnosti više nije bio dovoljan da pripremi buduće prevodioce za rad u struci koja je od njih zahtevala spremnost za simultano i konsekutivno prevođenje, promenu smera prevođenja, kao i umeće adaptiranja i sažimanja izvornih tekstova na ciljnom jeziku (Li 2000: 134-135). Britanski teoretičar Džon Kerns (Kearns 2006a: 150-152) je analizirajući planove i programe na studijama prevođenja na visokoškolskim institucijama u Poljskoj uočio da različiti akteri definišu potrebe na različite načine, i da one stoga ne mogu biti objektivna datost koja je svima očigledna, već zavise od onoga ko ih definiše i svrhe kojoj su studijski programi namenjeni.

Imajući u vidu promenljivost i različitost društvenih okolnosti u raznim zemljama, Doroti Keli u monografiji posvećenoj formiranju nastavnog programa (Kelly 2005: 2) kao polaznu osnovu u definisanju željenih ishoda i ciljeva učenja uzima institucionalni i društveni kontekst u kom se obrazuju budući prevodioci, napominjući da se u obzir moraju uzeti i zahtevi profesije. S druge strane, Antoni Pim (Pym 1993a i b) takođe težište stavlja na društveni i obrazovni kontekst i potrebu usklađivanja različitih potreba svih zainteresovanih strana u procesu, ali upozorava na opasnost suviše tesnog povezivanja sadržaja nastavnih planova sa promenljivim i nepredvidivim zahtevima tržišta.

I situacija u Srbiji od kraja 1980-ih može biti dobra ilustracija potrebe za usaglašavanjem nastavnih programa sa širim društvenim kretanjima. Nakon raspada Jugoslavije došlo je do značajnih promena u potražnji za stručnim prevodiocima,

organizaciji njihovog rada i formalnim i neformalnim vidovima njihovog obrazovanja i obučavanja. Ciljevi nastave na prevodilačkim predmetima na studijama jezika i književnosti na visokoškolskim ustanovama u Srbiji tokom 1990-ih bili su usmereni na ovladavanje jezičkom kompetencijom, a često neformalno stanovište na jezičkim odsecima bilo je da se prevodilac postaje radom, zahvaljujući profesionalnoj praksi na konkretnim prevodilačkim zadacima. S druge strane, opšti nagli pad privrednih aktivnosti doveo je do otpuštanja viškova radnika, među kojima su bili i prevodioci. Tako je nestao do tada važan vid neformalnog obrazovanja, o kom svedoče brojevi časopisa *Prevodilac,* koji je redovno izlazio tokom 1980-ih godina: u to vreme su u firmama u kojima je prevodilačka delatnost omogućavala deo poslovanja postojali prevodilački timovi, u okviru kojih su stariji prevodioci, specijalizovani za oblast kojom se firma bavila[9], mogli da prenesu mlađima specifičnosti date vrste prevođenja. Promene u društvenom i ekonomskom sistemu zemlje, reorganizacija poslovanja i nestanak takvih firmi istovremeno su u prevodilačkoj delatnosti značili nestanak važnog vida neformalnog obrazovanja prevodilaca uz rad. Istovremeno, ratni događaji '90-ih godina doveli su do povećane potrebe za komunalnim[10] prevodiocima, koji su regrutovani kako među studentima stranih jezika, tako i među iskusnim prevodiocima koji su u međuvremenu ostajali bez stalnog zaposlenja. Brzina takvih dešavanja dovela je do neusaglašenosti nastavnih programa na studijama jezika i stvarnih potreba društva za prevodiocima. Njihovo obučavanje odvijalo se „na terenu“ (v. Baker 2011) jer univerzitetski predavači u tim dešavanjima ili nisu učestvovali, ili su i sami prestajali da budu predavači upravo da bi u njima učestvovali - prevođenje tokom 1990-ih u datim okolnostima bilo je finansijski isplativije (v. npr. Baker 2012: 18).

Dešavanja nakon 2000. takođe su uticala na prevodilačku delatnost u Srbiji. Početak priprema za pregovore o ulasku Srbije u EU, otvaranje zemlje za strane investicije i

[9] Na stranicama časopisa Udruženja stručnih i naučnih prevodilaca Jugoslavije *Prevodilac,* u rubrici *Predstavljamo vam,* prikazivani su prevodilački timovi u firmama i institucijama tadašnje države, na primer: Skupštine SFRJ (1982, I/4), Tanjuga (1983:II/1), Radija Jugoslavije (1983 II/2), RO Progres (1984 IV/2), RO Jugometal (1985 IV/4), NIRO Jugoslovenska stvarnost (1985 V/1-2), Energoprojekta (1986 V/4), Inexa (1987 VI/2), Investimporta (1987 VI/3), Beogradske udružene banke (1987 VI/4), Zastava impeksa (1988 VII/2), Hemproa (1989 VIII/1) i drugih.

[10] Termin profesora Mladena Jovanovića jedini je ustaljeni ekvivalent u prevodilačkoj literaturi na srpskom za *community interpreting*, koji on definiše kao „usmeno prevođenje, uglavnom konsekutivno (ali ponekad i simultano) koje se obavlja ’u komuni’, svuda gde je potrebno“ (Jovanović 1991: 116).

međunarodne organizacije, doveli su do nastanka prvih prevodilačkih agencija sa više od jednog zaposlenog. Naredno poglavlje posvećeno je kretanjima u javno vidljivim potrebama za prevodiocima nakon 2000. godine. Ta vidljivost se od početka istraživanja, 2005. do 2017. godine menjala, što je zahtevalo fleksibilan pristup izvorima podataka, tj. traganju za novim izvorima kada stari, usled tekućih promena u načinu na koji Službe za zapošljavanje obrađuju javne podatke, nestanu. Stoga ćemo prvo, pre nego što pređemo na rezultate istraživanja tržišta rada za prevodioce, predstaviti tok ovog istraživanja, jer su i okolnosti koje su pratile traganje za izvorima podataka takođe informativne za položaj prevodilačke delatnosti u Srbiji.

3.2. Tok istraživanja: preliminarno prikupljanje podataka i formulacija upitnika

Ovo istraživanje je počelo 2005. godine, kao priprema za rad na doktorskoj disertaciji. Kako u tom trenutku nije bilo sličnih istraživanja, u prvoj fazi je bilo potrebno ispitati dostupnost podataka, uspostaviti kontakte sa poslodavcima i formirati upitnik za skupljanje podataka. Opšta istraživačka pitanja od kojih smo pošli u sagledavanju tržišta rada za prevodioce u Srbiji bila su sledeća:

1. Ko su poslodavci za prevodioce u Srbiji danas?
2. Kakva je njihova struktura – koje oblasti ekonomske, kulturne i društvene delatnosti oglašavaju potrebu za prevodiocima?
3. Koje su vrste i oblici prevođenja najzastupljeniji?
4. U kakvim se radnim uslovima odvija prevodilačka delatnost?
5. Na osnovu kojih kriterijuma poslodavci angažuju prevodioce i šta od njih očekuju (stepen obrazovanja, iskustvo, posebna znanja i veštine)?
6. Koji su najzastupljeniji profili prevodilaca (usmeni i pismeni)?
7. Koji su najzastupljeniji jezici i smerovi prevođenja?
8. U kojim stručnim oblastima se odvija prevođenje na pojedinim jezicima?
9. Koja elektronska pomagala koriste uspešni prevodioci?
10. Kako prevodioci ocenjuju profesionalnu prevodilačku delatnost i različite izazove s kojima se suočavaju tokom obavljanja te delatnosti?

Populaciju u preliminarnom istraživanju činili su poslodavci na teritoriji Vojvodine koji su zapošljavali prevodioce. Odabir poslodavaca vršen je prema kriterijumu dostupnosti, odnosno, kontaktirani su svi za koje se moglo pretpostaviti da zapošljavaju prevodioce.

Tako je u prvom krugu kontaktirano 17 poslodavaca, kojima je poslat pilot upitnik kombinovanog tipa, sa zatvorenim, poluotvorenim i otvorenim pitanjima. Kontaktirani poslodavci davali su odgovore zaokruživanjem ponuđenih opcija i dopisivanjem traženih informacija koje su se ticale broja angažovanih prevodilaca, procedure pri zapošljavanju, načina organizovanja i uslova rada prevodilaca, jezika, smerova i vrsta prevođenja i najzastupljenijih tipova tekstova.

Nakon toga pitanja su dopunjena, preformulisana i diferencirana, tako da su sačinjeni posebni upitnici za poslodavce u radnim organizacijama (Dodatak 6.1), izdavačkim kućama (Dodatak 6.2), rukovodioce prevodilačkih službi u organizacijama sa većim brojem prevodilaca i prevodilačkim agencijama (Dodaci 6.3 i 6.4).

Prvi informanti za upitnik za prevodioce bili su prevodioci sa različitim iskustvima: Jelena Milojković, prevoditeljka RTV Novi Sad, Mariana Obšust, prevoditeljka sa bogatim iskustvom prevođenja za nevladine organizacije u ratnim i mirnodopskim uslovima, Vanja Bičanski, direktorka prevodilačke agencije Proverbum, Gavrilo Sivački, rukovodilac projekata u agenciji za lokalizaciju Continuum i Vesna Mostarica, prevoditeljka sa dugogodišnjim iskustvom rada u novinskoj agenciji Tanjug i izdavačkoj kući Kreativni centar. Osnovni kriterijumi za njihov odabir bili su višegodišnje bavljenje prevođenjem kao osnovnom delatnosti, iskustvo u različitim sferama prevodilačke delatnosti i dostupnost istraživaču.

Sa njima je vođen razgovor u formi polustandardizovanog intervjua. Glavne teme tokom intervjua ticale su se osnovnih biografskih podataka, obrazovanja, karakteristika prethodnih radnih angažmana (opštih uslova rada – radnog vremena, tipa zaposlenja, vrsta radnih zadataka), pozitivnih i negativnih aspekata rada u pojedinim oblastima. Cilj intervjua bio je ustanoviti konkretne aspekte prevodilačke delatnosti koje prevodioci smatraju bitnim kako bi se što preciznije formulisala pitanja u upitniku za prevodioce. Intervjui su snimljeni, na osnovu njih su napravljene detaljne beleške, a zatim su formulisana pitanja u Upitniku za prevodioce (Dodatak 6.5), koji je putem imejla slat na adrese poslodavaca čiji su prevodioci pristali da učestvuju u istraživanju.

3.3. Rezultati preliminarnog istraživanja i formiranje uzorka

Da bi se obezbedio što reprezentativniji i adekvatniji uzorak poslodavaca koji odražava strukturu istraživane populacije u Vojvodini, od 2005. do 2010. praćeni su godišnji izveštaji Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ), Filijale Novi Sad o iskazanim potrebama za prevodiocima. Dobijeni izveštaji za period od 2005-2007. sadržavali su naziv poslodavaca, šifre njihove delatnosti, broj prevodilaca koje je određeni poslodavac tražio, zvanje prevodilaca na osnovu prethodnog školovanja (npr. profesor engleskog jezika, građevinski inženjer i sl.) i dužinu radnog odnosa za koji se traži prevodilac (v. Tabele 2 i 3).

Kako su izveštaji NSZ sadržavali informaciju o punom nazivu poslodavca, sa njima je u narednom koraku bilo moguće uspostaviti kontakt. Veoma koristan podatak iz izveštaja NSZ bila je i šifra delatnosti poslodavaca, prema klasifikaciji privrednih subjekata Srbije, na osnovu koje se mogao steći uvid u obim potreba za prevodiocima u konkretnim granama privredne delatnosti.

Zakon o klasifikaciji delatnosti u Srbiji klasifikuje celokupnu privrednu aktivnost u državi, a u našem istraživanju šifra delatnosti bila je korisna za dobijanje informacije o traženim poslodavcima iz registara privredne aktivnosti koji su javno dostupni na internetu. Prevodilačka delatnost je do 2010. godine, prema *Zakonu o klasifikaciji delatnosti* iz 1999. godine, bila deo sektora „Poslovi s nekretninama, iznajmljivanje“ kao „delatnost 74830: sekretarske i prevodilačke aktivnosti“. Ona je obuhvatala „stenografiju, prepisivanje i rad s poštom, rad na pisaćoj mašini, ostale sekretarske aktivnosti kao što su prepisivanje zapisa s traka, diskova, ispravke i drugo, kopiranje, fotokopiranje i slične aktivnosti, adresiranje koverti, ulaganje, pečaćenje i slanje pošte, sastavljanje adresara za slanje pošte i dr, prevođenje i interpretaciju“.

Tabela 2: Podaci NSZ, Filijala Novi Sad, o poslodavcima koji su u periodu 2005-2010. iskazali potrebu za prevodiocima na teritoriji Vojvodine.

Podaci za period:	**Broj poslodavaca**	**Ukupan broj traženih**	**Zvanje na osnovu školovanja / traženi jezici**	**Broj traženih kandidata**	**Vid radnog odnosa**
			inokorespodent	6	određeno 21
2005-2007	21	34	ekonomski tehničar	1	
			maturant gimnazije		neodređeno 13
			poslovni sekretar	1	
			mašinski inženjer		
			prof. engleskog	2	
			prof. nemačkog	1	
			prof. francuskog	10	
			prof. ruskog	3	
			prof. srpskog	1	
			prof. mađarskog	1	
			prevodilac	2	
				1	
				5	
2008	20	27	inokorespodent	2	nema podataka
			maturant gimnazije	1	
			elektroinženjer		
			prof. engleskog	1	
			prof. nemačkog	4	
			prof. francuskog	3	
			prof. španskog	2	
			prof. italijanskog	1	
			prof. srpskog	2	
			prevodilac	1	
				10	
2009	9	18	ruski	10	nema podataka
			prevodilac	3	
			rumunski	1	
			ukrajinski	1	
			turski	1	
			češki	1	
			holandski	1	
2010	2	2	nema podataka		nema podatka

Slično istraživanje iz 2007. godine (Olohan 2007: 40), pokazuje da takva kategorizacija prevodilačke delatnosti nije bila specifična samo za Srbiju, pošto su i evropski registri ekonomskih aktivnosti do 2007. godine prevodilačku delatnost

klasifikovali kao „secretarial and translation activities“[11]. Olohan konstatuje i da je 2007. bilo u toku revidiranje čitave klasifikacije, pa je značajno promenjena i kategorizacija prevodilačke delatnosti, koja se nadalje nalazi u sektoru „other professional, scientific and technical activities“[12] kao „translation and interpretation activities“[13]. Do slične je promene uskoro došlo i u Srbiji 2010. godine, kada, prema novoj klasifikaciji, prevođenje spada u sektor za „stručne, naučne, inovacione i tehničke delatnosti“ kao delatnost 7430: „Prevođenje i usluge tumača“. Međutim, u novoj klasifikaciji ne navodi se šta ta delatnost obuhvata.

Tabela 3: Podaci NSZ, Filijala Novi Sad, o delatnostima poslodavaca koji su u periodu 2005-2010. iskazali potrebu za prevodiocima na teritoriji Vojvodine.

Šifra delatnosti	**Naziv delatnosti**	**Broj oglasa po delatnosti**				**uk.**
		2005-2007	2008	2009	2010	
15130	Prerada životinjskog i živinskog mesa		2	1		3
16001	Fermentacija duvana			3		3
17404	Proizvodnja dr. gotovih tekstilnih predmeta		2			2
22120	Izdavanje časopisa i sl. izdanja	2	1			3
27442	Prerada bakra				1	1
28110	Proizvodnja metalnih konstrukcija		1			1
28520	Opšti mašinski radovi	2				2
29320	Proizvodnja mašina za poljoprivredu i šumarstvo			1		1
31200	Proizvodnja opreme za distribuciju električne energije i upravljačke. opreme			1		1
32100	Proizvodnja elektronskih komponenata	1				1
33300	Proizvodnja opreme za upravljanje u industrijskim procesima			1		1
50200	Održavanje i opravka motornih vozila	1				1
51470	Trgovina na veliko dr. kućnim proizvodima	3				3
51550	Trgovina na veliko hemijskim proizvodima		1			1
51650	Trgovina na veliko ostalim mašinama		1			1
51700	Ostala trgovina na veliko	3				3

[11] Sekretarske i prevodilačke delatnosti.
[12] Ostale stručne, naučne i tehničke delatnosti.
[13] Usmeno i pismeno prevođenje.

52240	Trgovina na malo hlebom i slatkišima	2	1			3
52270	Dr. specijalizovana Trgovina na malo hranom		4			4
63300	Delatnost putničkih agencija i sl.	1		1		2
65121	Bankarske organizacije	6	1			7
72200	Pružanje saveta i izrada kompjuterskih programa				1	1
72400	Izgradnja baza podataka		1			1
73103	Istraživanje u biotehničkim naukama	1	2			3
74120	Računovodstveni i knjigovodstveni poslovi			1		1
74140	Konsalting i menadžment poslovi		1	8		8
74150	Holding poslovi	1	1			2
74202	Projektovanje građevinskih i dr. objekata		1			1
74203	Inženjering			1		1
74204	Dr. arhitektonski i inženjerski poslovi		1			1
74830	Sekretarske i prevodilačke aktivnosti	2				2
74840	Dr. nepomenute poslovne aktivnosti	3				3
75110	Delatnost državnih organa	1	3			4
75140	Pomoćni poslovi za funkcionisanje države	1				1
85322	Ostali socijalni rad, bez smeštaja	1				1
80420	Ostalo obrazovanje		1			1
85110	Delatnost bolnica		1			1
91330	Nepomenute organizac. na bazi učlanjenja	2				2

Kao potencijalni izvor podataka analiziran je i sadržaj internet sajta Nacionalnog tržišta roba i usluga Srbije (NTRUS)[14]. Sajt je pružao mogućnost pretraživanja podataka o privrednim subjektima po delatnostima i regionima, pa je tako prema dostupnoj evidenciji na sajtu, a po predatim završnim računima za 2009. godinu, delatnost 7430 obavljalo 59 firmi na teritoriji cele Srbije, od čega je 39 bilo iz Beograda, 7 iz južno-bačkog okruga (Novi Sad), 4 iz severno-bačkog, 2 iz nišavskog i po 1 iz srednje-banatskog, južno-banatskog, sremskog, kolubarskog, šumadijskog, moravičkog i raškog okruga. Na sajtu su bili dostupni i podaci o nazivu firmi i njihovim adresama, odgovornom licu i broju zaposlenih, a u malom broju slučajeva i kontakt informacije. Najveći broj registrovanih firmi zapošljavao je 1 ili 2 osobe, pa se iz te informacije zaključuje da su registrovane firme samostalni prevodioci. Na

[14] NTRUS je dostupan na stranici http://www.trzistesrbije.com.

sajtu NTRUS-a nije bilo ažuriranih podataka o nosiocima prevodilačke delatnosti za 2010. godinu. Podaci o broju prevodilačkih agencija po regionima pokazali su da je najveći broj agencija tog tipa skoncentrisan u Beogradu, mada ih ima i po regionalnim centrima. Uzimajući u obzir te podatke, i činjenicu da je ukupan broj identifikovanih poslodavaca u Vojvodini bio mali, u sledećoj fazi istraživanja obuhvaćeni su poslodavci na teritoriji cele Srbije.

Promenom politike poslovanja, NSZ od 2008. godine ne vodi evidenciju o jezicima za koje se traže prevodioci, niti o delatnostima poslodavaca koji iskazuju potrebu za njima. Filijala NSZ Novi Sad je ipak sačinila takve izveštaje na molbu istraživača, prema sopstvenoj evidenciji za 2008, 2009. i 2010. Izveštaj NSZ iz 2010. godine pokazao je, međutim, da NSZ više nema uvid u kretanja u prevodilačkoj delatnosti, jer su u izveštaju za čitavu godinu registrovana samo 2 poslodavca. Od 2011. do danas NSZ anketira poslodavce o potrebama za zapošljavanje i o rezultatima objavljuje godišnje izveštaje. Prema podacima iz 2015, 2016. i 2017. godine, anketiranje je svake godine obuhvatilo mala, srednja i velika preduzeća u devet makrosektora privrede. Gledajući samo poslednje tri godine, 2015. je analizirano 5.545 odgovora na upitnike, 2016. godine – 3.775, a 2017 – 3518. S obzirom na to da se ovim istraživanjima obuhvata cela privreda Srbije, zastupljenost prevodilačke profesije čini se suviše malobrojnom da bi u tim analizama bila primećena. Kao i 2010. godine, prevodilačka delatnost ili nije zabeležena, ili se konstatuje negativan trend potražnje za „prevodiocima, tumačima i ostalim lingvistima“ (NSZ 2017: 3). Negativan trend, međutim, ne znači da potražnje nema. Pored toga, naši podaci govore da je od 2015. do 2017. godine, prema objavljenim oglasima na poslovnim portalima, rastao i broj poslodavaca i broj oglasa za prevodioce.

Zbog navedenih teškoća u dolaženju do podataka, od januara 2009. godine, po ugledu na slično istraživanje sprovedeno u Kanadi (Bowker 2004), glavni izvor podataka o poslodavcima za prevodioce postali su oglasi na poslovnim internet portalima lakodoposla.com, bestjobs.com. poslovi.inforstud.com i poslovi.rs. Tu je takođe vremenom došlo do promene: 2012. ugasio se bestjobs, od 2013. na portalu lakodoposla.com prevodilački oglasi pojavljivali su se tek sporadično. Isto se ponovilo i na portalu poslovi.rs tokom 2017. godine. Od početka istraživanja do danas, prevodilački oglasi se redovno i u najvećem broju objavljuju samo na portalu infostud.com. Veliki broj objavljenih oglasa, međutim, na svim portalima sadrži specifične informacije o opisu prevodilačkog posla u firmi koja daje oglas, kao i spisak znanja, veština i sposobnosti koje poslodavac očekuje od kandidata, lokaciju poslodavca i osnovne podatke o delatnosti poslodavca. Mesečno praćenje oglasa od

2009. zaključno sa 2017. godinom je tako pokazalo da, suprotno podacima NSZ-a iz 2010. godine, postoji konstantna potražnja za prevodiocima u Srbiji koja pokazuje trend rasta[15] (v. Grafikon 1).

Grafikon 1: Podaci o broju poslodavaca i prevodilačkih oglasa objavljenim na portalima lakodoposla.com, bestjobs, poslovi.rs i poslovi.infostud.com (2009-2017).

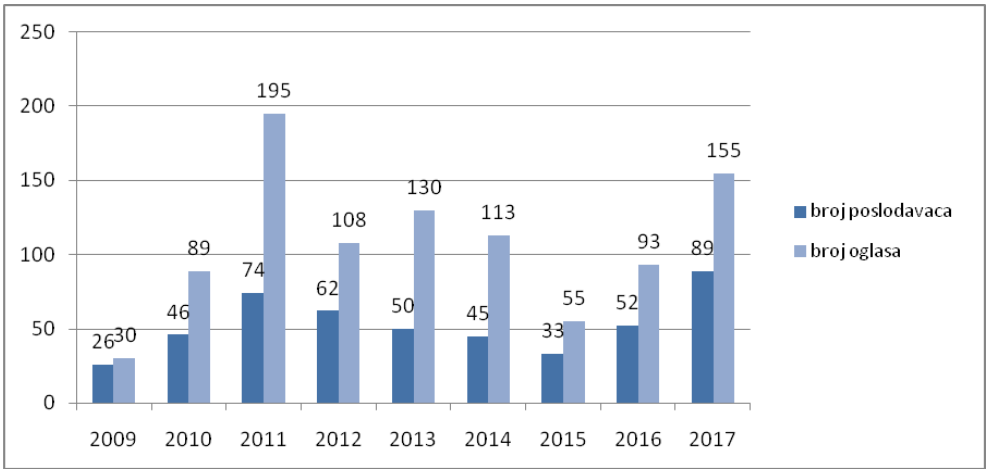

Praćenjem oglasa, u istraživanju je obuhvaćeno 968 oglasa 337 različitih poslodavaca koji su oglašavali potrebu za prevodiocima preko poslovnih portala od januara 2009. do decembra 2017.

3.3.1. Odnos populacije i uzorka

Populaciju u ovom istraživanju čine svi poslodavci u Srbiji koji zapošljavaju prevodioce, ali podaci o njenom obimu i strukturi, prema našim saznanjima, u ovom trenutku nisu dostupni, jer ih ni Zavod za statistiku Srbije, ni Nacionalna služba za zapošljavanje trenutno ne registruju.

S obzirom na način oglašavanja potreba za prevodiocima u Srbiji, smatramo da je uzorak nastao praćenjem oglasa na najpopularnijim poslovnim portalima reprezentativan za posmatrani period, za one poslodavce koji su potrebu za prevodiocima oglasili na taj način. S druge strane, naš uzorak nije obuhvatio poslodavce koji prevodioce biraju prevashodno na osnovu preporuke, ili one

[15] Trend se nastavlja: u prvoj polovini 2018. godine, koja ovde nije prikazana, broj poslodavaca koji je oglasio potrebu za prevodiocima veći je nego cele 2015. godine.

poslodavce koji u posmatranom periodu nisu imali potrebu za novim prevodiocima. U uzorku je tako primetno mali broj poslodavaca iz oblasti književnog i novinskog izdavaštva i diplomatskih predstavništava, čija delatnost u znatnoj meri podrazumeva obavljanje prevodilačkih poslova.

Pošto se u oglasima na poslovnim portalima često navode i očekivane sposobnosti, veštine i znanja prevodilaca, uzorak je dovoljno informativan da bi se njegovom kvalitativnom analizom došlo do saznanja o onim aspektima prevodilačke delatnosti danas u Srbiji koji daju odgovore na naša istraživačka pitanja o:

- delatnostima koje imaju potrebu za prevodiocima,
- jezicima i smerovima prevođenja,
- očekivanjima poslodavaca u pogledu stepena obrazovanosti prevodilaca i znanja i veština koje treba da poseduju,
- prevodilačkoj delatnosti iz ugla poslodavaca – vrstama i oblicima prevođenja, tipovima i vrstama tekstova koji se najčešće prevode, ostalim oblicima rada s tekstom,
- posredno o adekvatnosti znanja i veština koje studenti stiču na filološkim fakultetima sa stanovišta poslodavaca, o čemu se može zaključiti kroz analizu zahteva za prethodnim iskustvom u određenom trajanju kao preduslovom za izbor na oglašeno radno mesto,
- tipu radnog odnosa koji poslodavci sklapaju sa prevodiocima.

Kako bismo stekli što celovitiju sliku o zahtevima prevodilačke delatnosti, u prvoj fazi istraživanja tokom 2008. i 2009. godine, na imejl adrese 100 kompanija sa kojima je zahvaljujući njihovom prisustvu na internetu bilo najlakše uspostaviti kontakt, poslata je molba da se omogući kontakt sa prevodiocima, a zatim su onima koji su pristali da učestvuju u istraživanju poslati odgovarajući upitnici (v. Dodatke 6.1-6.5).

Naš uzorak stoga obuhvata:

1. 362 poslodavca[16] koji su objavili 993 oglasa među kojima su
   a) 25 poslodavaca koji su potrebu za prevodiocima objavili NSZ u periodu 2005-2009,

[16] Neki od poslodavaca koji su objavljivali oglase preko NSZ, javljaju se i na internet portalima, tako da je ovo ukupan broj različitih poslodavaca koji su se oglašavali na jednom i na drugom mestu.

b) 337 različitih poslodavaca koji su objavili ukupno 968 oglasa na internet portalima lakodoposla.com, bestjobs.com. poslovi.inforstud.com i poslovi.rs u periodu januar 2009 - decembar 2017,

2. 37 poslodavaca koji su poslali popunjene upitnike tokom 2008. i 2009. godine sledeće strukture: 14 iz radnih organizacija, 4 iz nevladinih organizacija, 8 iz prevodilačkih agencija, 1 iz novinske kuće, 3 iz ustanova kulture, 1 iz izdavačke kuće, 3 iz turističke agencije, 2 iz banke i 1 iz organa državne uprave (Dodatak 6.7).

3. 84 prevodioca, čiji su podaci sadržani u:

a) 19 odgovora na upitnike za prevodioce koji su pristizali od 2008. do 2011. godine,

b) 65 odgovora na upitnike za prevodioce koji su distribuirani putem aplikacije Google forms aprila 2018. godine. Distribuciju Upitnika za prevodioce u aprilu 2018. godine omogućili su predstavnici dva prevodilačka udruženja: Udruženja prevodilačkih preduzeća (UPPS) sa sedištem u Beogradu i Udruženja stalnih sudskih prevodilaca i tumača (USSPT) sa sedištem u Novom Sadu. Upitnik je bio namenjen honorarnim prevodiocima agencija Halifax, Eurotranslate, Perolo (Beograd) i Proverbum (Novi Sad), koje su osnivači UPPS-a. Cilj je bio ograničiti broj ispitanika na potvrđene aktivne prevodioce. Kako je podeljen putem interneta, prevodioci su imali mogućnost da odgovaraju anonimno.

Karakteristike prve i druge grupe prevodilaca u pogledu starosti i polne pripadnosti, date su u tabelama 4 i 5. Istraživač je u obavezi da ne otkriva identitet ispitanika koji su odgovarali na upitnike, pa će ostali relevantni podaci o ispitanim prevodiocima biti predstavljeni sumarno, po oblastima delatnosti i temama, u narednim poglavljima.

Tabela 4:Starost prevodilaca u vreme anketiranja (PI: 2008-2011, PII: 2018).

P	**20-25**	**26-30**	**31-35**	**36-40**	**> 40**
I (N=19)	0	0	6	8	5
II (N=65)	1	13	9	13	29

Tabela 5: Pol ispitanika.

P	**Ž**	**M**
I (N=19)	16	3
II (N=65)	51	14

Pre nego što pređemo na rezultate istraživanja tržišta rada, osvrnućemo se na relevantne aspekte primene upitnika kao instrumenta za prikupljanje podataka u ovom istraživanju, njegova ograničenja i kvalitet informacija dobijenih od anketiranih ispitanika.

3.3.2. Karakteristike upitnika u prvoj fazi istraživanja (2005-2011)

U prvoj fazi istraživanja formirani su diferencirani upitnici u kojima su pitanja formulisana tako da produbе i osvetle one aspekte profesije koji nisu vidljivi samo na osnovu oglasa. Bili su namenjeni različitim akterima u prevodilačkom procesu a sadržavali su pitanja otvorenog, zatvorenog i poluzatvorenog tipa:

1. Upitnik za poslodavce u radnim organizacijama (Dodatak 6.1) sastojao se od 4 zatvorena, 2 poluzatvorena i 3 otvorena pitanja. Pored pitanja iz preliminarnog upitnika tražio je odgovore i na pitanja o svim zaduženjima prevodilaca i načinu na koji se kontroliše kvalitet prevoda.

2. Upitnik za izdavačke kuće (Dodatak 6.2) sastojao se od 5 zatvorenih, 3 poluzatvorena i 2 otvorena pitanja i od upitnika za radne organizacije razlikovao se po tome što je tražio informacije o očekivanoj stručnoj spremi prevodilaca, načinu provere njihove prevodilačke veštine pre prijema, proceduri u obezbeđivanju autorskih prava i prisustvu lektora u kontroli kvaliteta.

3. Upitnik za prevodilačke agencije i rukovodioce prevodilačkih odeljenja (Dodatak 6.3) sadržao je 7 zatvorenih, 6 poluzatvorenih i 4 otvorena pitanja. Specifična pitanja u njemu ticala su se očekivane kvalifikacije prevodilaca, načina testiranja, primene softverskih prevodilačkih alata, procedura u rešavanju terminoloških pitanja, mogućnosti komunikacije prevodilaca i klijenta tokom rada i karakteristika timskog rada.

4. Upitnik za rukovodioce prevodilačkih odeljenja u medijima (Dodatak 6.4) odnosio se na oblasti prevođenja i tipove tekstualnih prevodilačkih zadataka.

5. Upitnik za prevodioce distribuiran od 2008. do 2011. godine (Dodatak 6.5) sadržao je 18 otvorenih i 3 poluzatvorena pitanja i pored biografskih podataka koji su se ticali lične identifikacije, dominantnog načina sticanja sredstava za život, dužine i vrste prevodilačkog iskustva, tražio

je i podatke o formalnim i neformalnim oblicima prethodnog obrazovanja, jezicima i oblastima specijalizacije. Kriterijum za uključivanje vraćenih upitnika u analizu bili su da prevodilac ima više od 5 godina radnog iskustva u prevođenju, da životne prihode dominantno ostvaruje prevođenjem i da ima filološko obrazovanje.

6. Upitnik za prevodioce distribuiran u aprilu 2018. godine (Dodatak 6.6) u pojedinostima se razlikuje od prethodnog upitnika utoliko što je prilagođen internet formatu i ciljnim ispitanicima, prevodiocima iz UPPS-a i USSPTS-a. Sastoji se od 12 otvorenih, 4 zatvorena i 8 poluzatvorenih pitanja, a od prethodnog upitnika se razlikuje po tome što umesto opisa svakog radnog angažmana, traži odgovor na sumarno iznete opise dužine radnih angažmana, vrste i tipove prevodilačkih zadataka, uz mogućnost da ispitanik dopiše odgovore koji nisu predviđeni među ponuđenim opcijama. Upitnik sadrži i pitanje o visini prihoda, koje nam se u ovom slučaju činilo prihvatljivim jer je na upitnik bilo moguće odgovoriti anonimno. Kriterijum za uključivanje vraćenih upitnika u analizu bio je minimalni iznos mesečnih prihoda od prevođenja viši od 30.000 RSD, ili da, ukoliko ispitanik nije naveo visinu prihoda, po sopstvenom iskazu prihode dominantno ostvaruje prevođenjem. Ispitanicima iz USSPTS-a prevođenje obično nije osnovna delatnost, pa se mesečni prihod od prevođenja iznad 30.000 RSD može smatrati dovoljnim signalom da ispitanik kontinuirano i u dovoljnom obimu obavlja prevodilačku delatnost da bi se mogao smatrati aktivnim i potvrđenim prevodiocem. Na upitnik je odgovorilo 78 ispitanika, a iz analize je po navedenom kriterijumu isključeno 13 odgovora.

3.3.3. Primena upitnika u ispitivanju prevodilačke delatnosti

Dužina praćenja prevodilačke delatnosti u Srbiji nametnula je fleksibilnost u pogledu instrumenata istraživanja, jer su se manifestni oblici prevodilačke delatnosti tokom posmatranog 12-godišnjeg perioda menjali. Na početku, od 2005. do 2008. godine nužno je bilo ustanoviti vidljive oblike prevodilačke delatnosti koji se mogu analizirati, odnosno prepoznati nosioce delatnosti koje je moguće uključiti u istraživanje, pa su u tom periodu od suštinske važnosti bili podaci NSZ. Nakon 2009, pojava prevodilačkih oglasa na poslovnim internet portalima omogućila je lakše praćenje tražnje za prevodiocima i njenih karakteristika. Tokom ispitivanja karakteristika prevodilačke delatnosti putem upitnika, međutim, pored uobičajenih

teškoća (npr. malog odziva), ispoljile su se i neke nesigurnosti predstavnika prevodilačke delatnosti u Srbiji u posmatranom periodu. Pošto su te okolnosti značajne i za razumevanje dobijenih podataka, predstavljamo ih ovde u osnovnim crtama.

Jedna teškoća u primeni upitnika kao instrumenta za prikupljanje podataka u prvom periodu bila je nemogućnost istraživača da utiče na strukturu ispitanika koji su popunjavali upitnik. U zavisnosti od tipa poslodavca, upitnike su često popunjavale osobe kojima je prevođenje samo jedna od aktivnosti o kojoj ne postoji evidencija, pa su podaci davani na osnovu utiska, sećanja i slično. Pokazalo se i da su pojmovi upotrebljeni u upitniku, kao što su vrsta teksta, oblast specijalizacije, razlika između simultanog i konsekutivnog prevođenja, kontrola kvaliteta, nedovoljno poznati ili višesmisleni, pa su ispitanici ponekad odgovarali neprecizno. Tako je odgovor na pitanje o tipu prevodilačkih zadataka u nekim slučajevima bio 'usmeno', bez specifikacije da li se radi o simultanom, konsekutivnom ili šišotažu. Na pitanje o vrsti teksta, neki odgovori su bili 'poslovni', bez navođenja konkretne vrste. Kako su ispitanici bili nepoznate osobe, fizički udaljene, te pojmove najčešće nije bilo moguće razjasniti za vreme popunjavanja upitnika, a u razjašnjavanju putem elektronske pošte prolazili su i meseci bez konačnih odgovora.

Što se tiče odziva, od 110 poslodavca koji su objavili oglase bilo na poslovnim portalima, bilo preko NSZ, do juna 2011. godine kontaktirano je 100, a upitnike su popunili predstavnici 39 poslodavaca. Dva upitnika su izuzeta od analize jer nisu sadržavala potrebne informacije, pa ih je analizirano ukupno 37 (v. Dodatak 6.7).

Glavni nosioci organizovane prevodilačke delatnosti, prevodilačke agencije i izdavačke kuće, u tom periodu nisu ispoljili spremnost da učestvuju u istraživanju. Prevodilačke agencije i izdavačke kuće ili nisu odgovarale na poziv da se uspostavi kontakt, ili nisu bile spremne da stave na uvid biografije svojih prevodilaca, čak ni uz klauzulu o poverljivosti podataka. Neki od vlasnika prevodilačkih agencija kao razloge su navodili tajnost poslovanja i zaštitu od konkurencije, ali pretpostavljamo da su mogući razlozi bili i nespremnost da se na uvid stave procedure u kontroli kvaliteta, načinu odabira prevodilaca, pitanje njihove kvalifikovanosti, tehnička opremljenost i slično.

Opšta tajnovitost u delatnosti može se tumačiti kao pokazatelj nepostojanja standarda, čiji uzroci se mogu tražiti i u činjenici da visokoškolske ustanove u Srbiji tradicionalno obrazuju profesore stranih jezika i književnosti, a ne prevodioce.

Časopis *Prevodilac* je tokom 1980-ih podrobno izveštavao o živoj diskusiji o načinu sistematizovanja prevodilačke delatnosti i merama kojima bi se nastava prevođenja prilagodila potrebama tržišta, ali je već devedesetih ta diskusija zamrla, pa prethodna decenija nije ostavila vidljive efekte u ponudi prevodilačkih kurseva na studijama jezika. Monografija Z. Jovanovića (2000) podrobno govori o dramatičnom uticaju decenijske izolacije zemlje na potrebe za prevođenjem, što se, čini se, prenelo i na obrazovanje prevodilaca. Sa otvaranjem granica 2000. godine, potreba za prevodilačkom delatnosti značajno se uvećavala iz godine u godinu, i na tu potrebu nosioci prevodilačke delatnosti odgovarali su učenjem uz rad. Uskraćivanje traženih podataka može se u tom kontekstu razumeti kao signal o fazi u kojoj se delatnost tada nalazila i odraz nepostojanja formalnih kriterijuma koji proističu iz sistema obrazovanja. Nepostojanje formalnih, zvaničnih standarda u pogledu kvaliteta ili procedura rada, povlači i zatvorenost i netransparentnost u načinu poslovanja. Od 2015. godine, međutim, javljaju se važni signali da je prevodilačka delatnost u Srbiji u međuvremenu postala dovoljno masovna da se nametnula potreba za (samo)organizovanjem i sistematičnim obrazovanjem prevodilaca. U tome su svoj udeo imali filološki odseci sa univerziteta u Beogradu, Novom Sadu, Nišu i Kragujevcu, čiji su nastavnici tokom projekta Tempus Refless (2010-2013)[17] koncipirali master program za Konferencijsko, stručno i audiovizuelno prevođenje. Ti programi su akreditovani kao deo redovnog studijskog master programa na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu i Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Nastala su i nova udruženja koja omogućavaju profesionalno povezivanje stručnih prevodilaca, Udruženje prevodilačkih preduzeća (UPPS) i Udruženje stalnih sudskih prevodilaca i tumača (USSPTS). Ova dva udruženja razlikuju se od drugih udruženja stručnih prevodilaca po tome što su neprofitna i aktivno rade na organizovanju i regulisanju segmenata prevodilačke delatnosti svojih članova. Oba organizuju međunarodne konferencije[18] i obuke za svoje članove. USSPTS aktivno radi na zakonodavnom i profesionalnom regulisanju

[17] Podaci o projektu dostupni su na stranicama http://projects.tempus.ac.rs/en/project/785 i https://www.facebook.com/Refless.Project.Serbia.

[18] U septembru 2016. i 2017. godine USSPTS je organizovalo konferencije sudskih prevodilaca i tumača sa regionalnim učešćem u Novom Sadu, a za septembar 2018. godine najavljuju konferenciju sa međunarodnim učešćem. UPPS je novembra 2017. godine organizovalo Simpozijum regionalnih prevodilačkih udruženja (BLISS, Balkan Language Industry Symposium) na kom su učestvovali predstavnici agencija iz regiona i šire (Turske, Danske, Švedske, Nemačke, Portugalije i UK). Više o ovim konferencijama na www.sudskiprevodiocisrbije.com/usavrshavanje i upps.org.rs/blis.

oblasti sudskog prevođenja u Srbiji.[19] Ove očite promene motivisale su nas da ponovno pokušamo anketiranje prevodilaca u prevodilačkim agencijama krajem 2017. godine, sa značajno većim uspehom. Na upitnik je odgovorilo ukupno 78 prevodilaca.

Imajući u vidu navedene teškoće, parcijalnost informacija dobijenih iz različitih izvora, oglasi su u celom posmatranom periodu ostali najvažniji izvor podataka o zahtevima tržišta rada za prevodioce. U njima su specifikovani traženi podaci o jezicima, stepenu obrazovanja, znanjima i veštinama koji su poslodavcima bitni. Intervjuisani i anketirani prevodioci daju perspektivu drugog aktera u prevodilačkom procesu što sve zajedno omogućava da se stekne uvid u zahteve profesije u kvalitativnom smislu, iako ne i u kvantitativnom.

3.4. Rezultati istraživanja prevodilačke delatnosti

3.4.1. Delatnost poslodavaca i oblasti u kojima se odvija prevođenje

Na osnovu podataka o delatnosti poslodavaca i oblastima za koje su poslodavci tražili prevodioce u posmatranom periodu možemo steći uvid u zastupljenost određenih tema u profesionalnoj prevodilačkoj delatnosti. Delatnosti poslodavaca se mogu predstaviti na više načina, a najsistematičniji bi bio primenom klasifikacije delatnosti Zavoda za statistiku Srbije. Ona je, međutim, za naše potrebe neodgovarajuća, jer se šifra delatnosti poslodavca u oglasu obično ne navodi, a često je nije moguće identifikovati na osnovu prezentacije firme na internetu. S druge strane, šifra delatnosti nije neophodna, jer su sa prevodilačkog stanovišta bitnije predmetne oblasti unutar kojih se odvija delatnost poslodavca od načina na koji je ona klasifikovana. Nazive oblasti koje navodimo stoga treba shvatiti kao najopštije tematske okvire koji se prepoznaju kao dominantni u podacima o delatnosti firme navedenim u oglasu i u odgovorima anketiranih prevodilaca. Ti podaci su bili izraženi na različite načine. Tako na primer, podaci koje predstavljamo za oblast *građevine* obuhvataju proizvođače građevinskih materijala, izvođače različitih građevinskih radova, vrste tekstova kao što su projektna građevinska dokumentacija,

[19] USSPTS je 2017. godine usvojilo *Poslovnik o radu stalnih sudskih tumača i stalnih sudskih prevodilaca* koji značajno dopunjuje postojeći *Pravilnik o stalnim sudskim tumačima* iz 2016. godine. Ostale inicijative Udruženja mogu se pratiti na stranici www.sudskiprevodiocisrbije.com.

dnevnici građevinskih inženjera, internet stranice građevinskih firmi, katalozi građevinskih proizvoda i slično. Oblast *finansija* uključuje bankarstvo, ekonomiju, računovodstvo, vrste tekstova kao što su fakture, finansijski izveštaji, članci iz oblasti ekonomije i slično. U tom smislu, nazive oblasti treba shvatiti uslovno, kao način da se grupišu i sistematizuju najtraženije teme u društvenom i privrednom životu u kojima se kreću prevodioci.

Grafikon 2: Najčešće stručne oblasti prema broju poslodavaca i oglasa (2009-2017) na poslovnim portalima.[20]

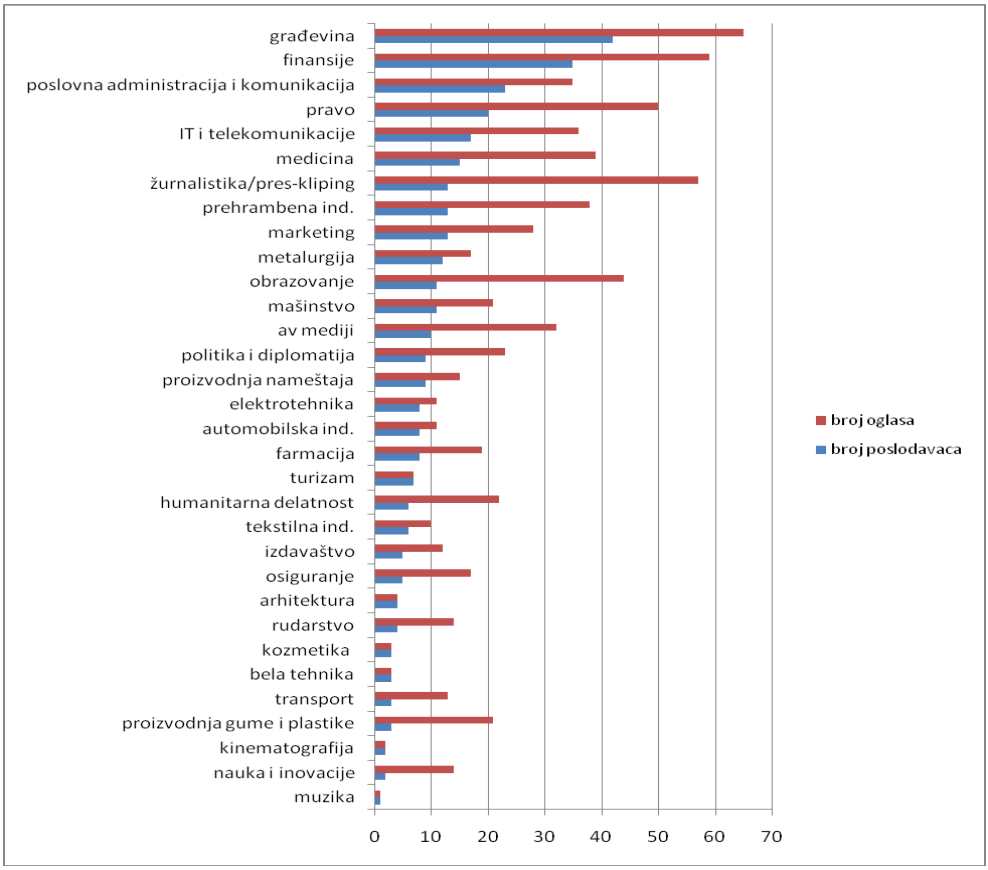

[20] Treba imati u vidu i da se prevođenje za pojedine poslodavce odvija u više oblasti.

Pored toga, kako je tržište rada promenljivo i nepredvidivo, a kako smo ga pratili u periodu kada je privredna delatnost u Srbiji prolazila kroz ekonomsku krizu, dobijeni podaci mogu da služe kao indikacija raznovrsnosti stručnih oblasti i proporcionalne zastupljenosti u posmatranom uzorku, koju treba proveravati i korigovati kontinuiranim praćenjem tržišta rada.

Na osnovu dostupnih opisa delatnosti poslodavaca i specifikacije stručne oblasti u oglasima ustanovili smo 40 oblasti u kojima je postojala potreba za prevodilačkim radom u posmatranom periodu i najveći broj njih prikazan je u Grafikonu 2.

Na Grafikonu 2 primetno je da se zastupljenost stručnih oblasti donekle razlikuje kada se posmatra na osnovu broja oglasa.

Grafikon 3 to prikazuje jasnije: prve tri oblasti su i dalje građevina, finansije i pravo, ali se značajna razlika, na primer, uočava u oblasti žurnalistike/pres-klipinga. Ta delatnost je na 10. mestu po broju poslodavaca koji su oglašavali potrebu za prevodiocima, a na 3. po brojnosti oglasa koje su objavili, što može ukazivati na čestu smenu prevodilaca u ovoj sferi ili na nagli rast tražnje. Razlozi za takvu situaciju nisu sami po sebi relevantni za razmatranje koncepta prevodilačke kompetencije, pa se njima ovom prilikom ne bavimo. S druge strane, tipično trajanje prevodilačkih angažmana jeste relevantan podatak – kratkotrajni angažmani zahtevaju od prevodilaca sposobnost snalaženja u novim situacijama, što jeste bitan element prevodilačke kompetencije, pa ćemo se tim podacima kasnije vratiti.

Što se tiče udela delatnosti koje se mogu prepoznati u oglasima (bez oglasa prevodilačkih agencija), polovinu čine oglasi iz građevine, finansija, žurnalistike/pres-klipinga, prava, obrazovanja, medicine, prehrambene industrije i IT-a.

Prevodilačke agencije (38 agencija / 253 oglasa) izuzete su iz ovog prikaza zbog njihove specifičnosti. Zahvaljujući honorarnim saradnicima, agencije rade u svim oblastima, stoga njihovi oglasi ne doprinose sagledavanju tema koje su prisutne u prevodilačkoj delatnosti. Tokom praćenja oglasa pokazalo se i da tek osnovane prevodilačke agencije objavljuju oglase svakog meseca dok ne obezbede dovoljno veliku bazu honorarnih saradnika, tako da oni nisu odraz trenutne potrebe, već projekcija moguće buduće tražnje. Grafikon 4 predstavlja udeo oglasa prevodilačkih agencija u korpusu analiziranih oglasa sa internet portala.

Grafikon 3: Zastupljenost oblasti u kojima se odvija prevođenje na osnovu oglasa koji su u periodu 2009-2017. objavljeni preko poslovnih portala.

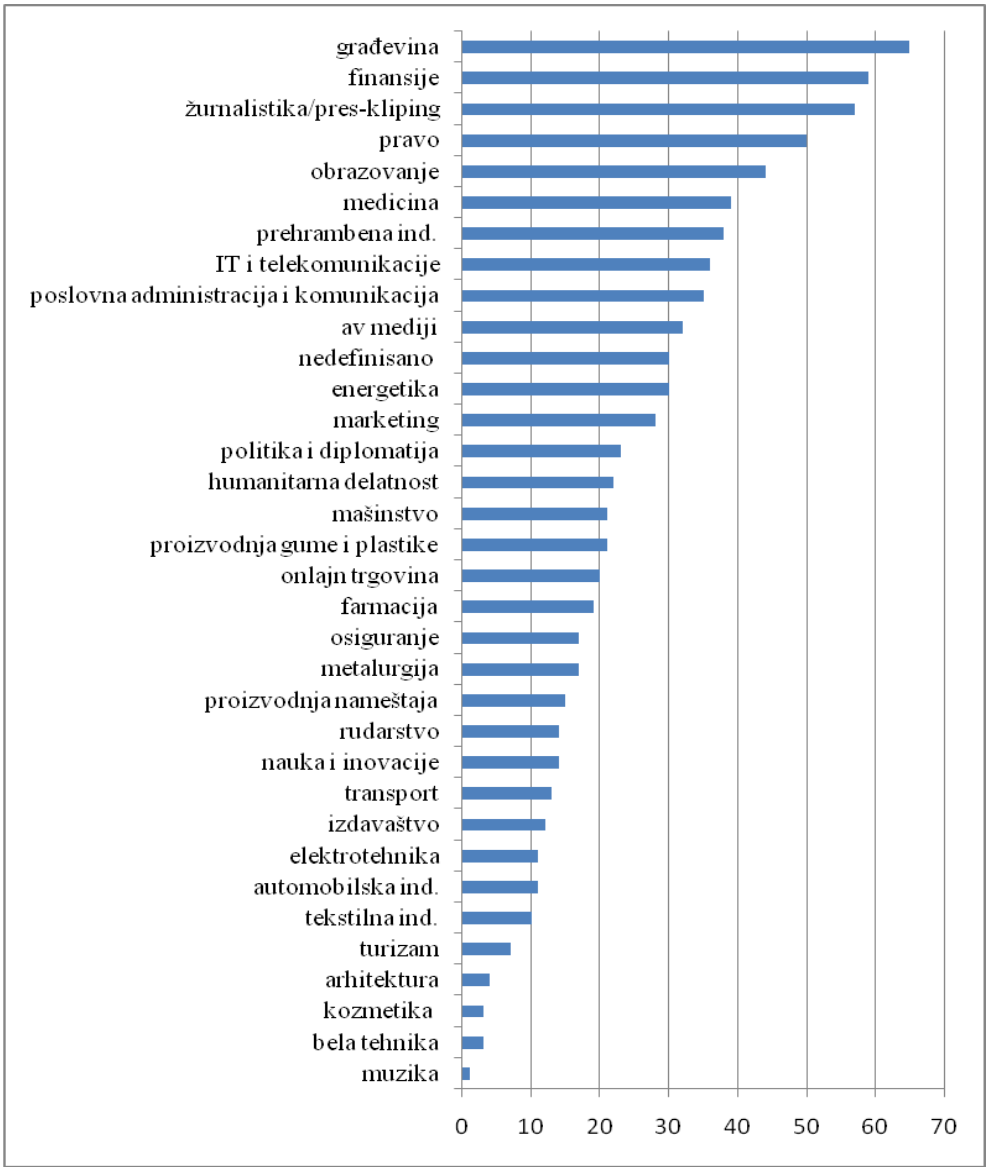

Grafikon 4: Odnos zastupljenosti oglasa prevodilačkih agencija (25%) i ostalih poslodavaca.

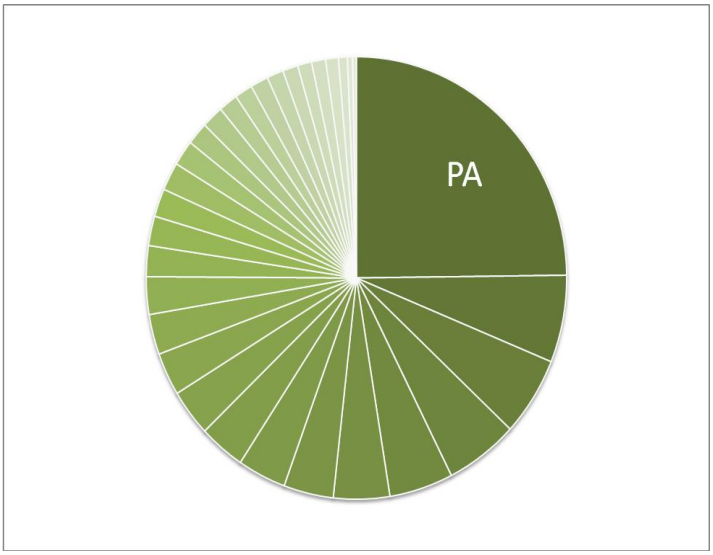

Podaci iz upitnika za prevodioce značajni su za poređenje sa podacima iz oglasa, a s obzirom na broj prevodilaca, oni nemaju statistički, već kvalitativni značaj, jer dopunjuju sliku dobijenu iz drugih izvora. Podaci iz upitnika prevodilaca potvrđuju oblasti identifikovane u oglasima. Kao što pokazuju Grafikoni 5 i 6, među najzastupljenijima su ekonomija, pravo, građevina i informacione tehnologije.

Grafikon 5: Specijalizacije PI (N=19, 2008).

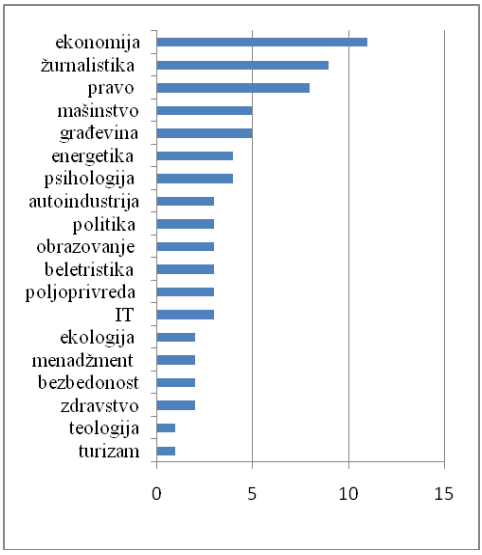

Grafikon 6: Specijalizacije P II (N=65, 2018).

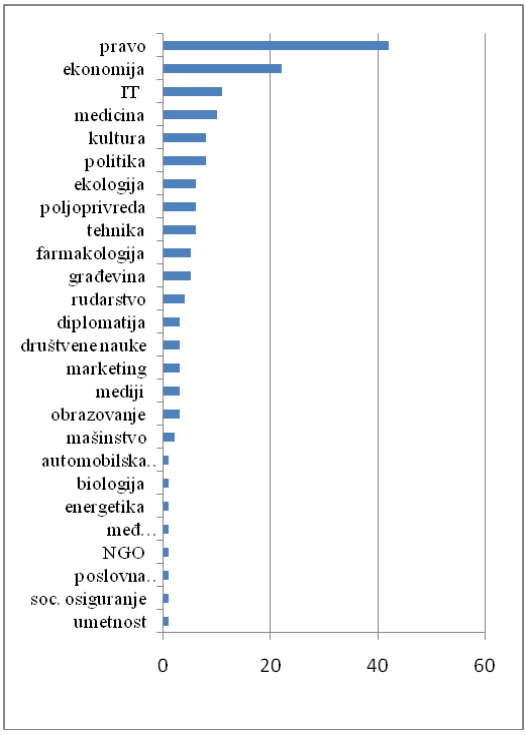

U analizi najzastupljenijih oblasti moramo se osvrnuti na poslodavca koji je specifičan u odnosu na ostale iz korpusa po broju prevodilaca koje angažuje, načinu na koji organizuje njihov rad i standardima koje uvodi u prevodilačku praksu u Srbiji. Prema „Nacionalnom programu za integraciju u Evropsku uniju“[21] objavljenom juna 2008. godine, jedna od obaveza Srbije u procesu pridruživanja jeste da u celosti usvoji tekst pravnih tekovina na srpskom jeziku koji će sa danom pristupanja zemlje EU biti objavljen u *Službenom listu EU* (*Official Journal of the EU*) i postati punovažan u Srbiji. U skladu s tom obavezom, Kancelarija za evropske integracije je do juna 2017. godine periodično objavljivala javne poziv za spoljne saradnike za prevođenje pravnih tekovina Evropske unije (*Acquis Communautaire*) sa engleskog na srpski. *Acquis Communautaire* obuhvata celokupno zakonodavstvo Evropske unije koje se godišnje uvećava za 3000 do 5000 strana. Kao najznačajnije posledice ovog projekta za prevodilačku delatnost u Srbiji izdvajamo tri:

[21] Dostupan na stranici http://www.media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/npi_eu_oktobar2008cyr.zip

1. planirano osnivanje Nacionalnog centra za jezike, prevođenje i informatičku pismenost, tela koje će biti nadležno za „*standardizaciju srpskog jezika*, utvrđivanje i potvrđivanje kvaliteta prevoda zvaničnih dokumenata sa srpskog i na srpski jezik, *usvajanje jedinstvene terminologije* za prevođenje propisa EU na srpski, informatičko opismenjavanje jezičkih stručnjaka, *kreiranje i održavanje prevodilačkih alatki, posebno glosara i baza podataka*“ („Nacionalni program za integraciju u Evropsku Uniju“: 784, naš kurziv),
2. kreiranje mreže spoljnih prevodilaca koji prolaze kroz posebnu terminološku i informatičku obuku, što utiče na unapređenje kvaliteta prevođenja,
3. formiranje terminoloških baza i arhiva paralelnih tekstova (ibid: 782).

Prevođenjem koordinira Sektor za komunikacije i obuku i pripremu srpske verzije pravnih tekovina Evropske unije[22] pri Ministarstvu za evropske integracije[23] Republike Srbije i u njemu učestvuju stručnjaci različitih profila: prevodioci, stručni redaktori (iz odgovarajućih resora), pravni redaktori i lektori. Oblasti obuhvaćene prvim javnim pozivom za usluge prevođenja pravnih tekovina Evropske unije sa engleskog na srpski jezik 2009. godine ticale su se ekonomije i finansija, prava intelektualne svojine, unutrašnjeg tržišta i spoljne trgovine, poljoprivrede, saobraćaja i telekomunikacija, energetike, statistike, socijalne politike i zapošljavanja, pravde, slobode i bezbednosti, obrazovanja, kulture i istraživanja, životne sredine i zaštite zdravlja. Te oblasti se prepoznaju i u kasnijim pozivima, iako se njihova klasifikacija menja iz poziva u poziv, što je za očekivati s obzirom na redosled poglavlja koja se otvaraju u procesu pridruživanja Srbije EU. Tako je u pozivu iz 2011. primetno prisustvo raznih politika (industrijske, ekonomske, monetarne, regionalne, spoljne, bezbednosne), dok su u pozivu iz 2017. brojnije pravne i ekonomske teme: od 31 oblasti, 15 je iz sfere ekonomije i prava. Tu su, na primer, ekonomska i monetarna politika, kretanje kapitala, carinska unija, socijalna politika, zapošljavanje, pravo poslovnog nastanjivanja, pravo privrednih društava, finansijska i budžetska pitanja, finansijski nadzor i usluge, oporezivanje, pravosuđe i osnovna prava, pravo intelektualne svojine.

[22] Prethodni naziv ovog sektora je Odeljenje za prevođenje, pa u tekstu koristimo taj naziv jer je kraći.

[23] Prema članu 10 Zakona o izmenama i dopunama Zakona o ministarstvima od 26. juna 2017. godine Kancelarija za evropske integracije ušla je u sastav Ministarstva za evropske integracije. Tekst zakona je dostupan na stranici http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/zakoni/2017/1810-17.pdf

Odeljenje za prevođenje posebno je značajno zbog uloge koju ima u normiranju stručne terminologije u svim oblastima koje su zastupljene u pravnim tekovinama EU. Rezultati njihovog rada vidljivi su na sajtu Ministarstva za evropske integracije, u redovno ažuriranim verzijama *Priručnika za prevođenje pravnih akata EU*, *Jezičkih smernica za pripremu verzije pravnih tekovina EU na srpskom jeziku* i *Terminoloških uputstava*, kao i prevodilačkih alata – Evronima (višejezične terminološke baze), Terminološkog analizatora i Evroteke (dvojezičnog, englesko-srpskog korpusa evropskih pravnih tekstova)[24]. Svi priručnici i alati rezultat su timskog rada velikog broja prevodilaca angažovanih preko javnih poziva, lektora i redaktora iz Odeljenja za prevođenje i stručnih redaktora iz svih relevantnih ministarstava Republike Srbije.

3.4.2. Delokrug rada prevodilaca

Što se tiče vrsta prevođenja i drugih oblika rada na tekstu (Tabela 6), pored pismenog prevođenja kao najčešćeg zadatka u opisu poslova, 46% poslodavaca tražilo je sposobnost usmenog prevođenja, a 15% je očekivalo da prevodioci prevode i pismeno i usmeno. Ostali zadaci koji su pominjani u malom procentu su lektura i redaktura prevoda, sudsko prevođenje (tj. zahtev za posedovanjem pečata sudskog tumača) i lokalizacija softvera. Prevodioca za potrebe lokalizacije tražila su 4 poslodavca, a za audiovizuelno prevođenje 6.

Tabela 6: Vrste zadataka u oglasima 336 poslodavca na poslovnim portalima (2009-2017).

Zadatak	**Broj poslodavaca**	**%**
pismeno+usmeno	51	15%
usmeno prevođenje	156	46%
lektura prevoda	25	7%
redaktura prevoda	8	2%
lokalizacija softvera	4	1%
sudsko prevođenje	15	4%
koordinacija projekta	17	5%
pisanje, optimizacija i održavanje internet stranica	6	2%
priprema za mašinski prevod	2	0,6%
inokorespondencija	43	13%
audiovizelno prevođenje	6	2%

[24] Priručnici i alati su dostupni na stranicima http://www.mei.gov.rs/src/prevodjenje/publikacije/ i http://www.mei.gov.rs/src/prevodjenje/alati/

Nije zanemarljiv broj oglasa (43 ili 12%) u kojima je prevođenje samo jedan u nizu administrativnih zadataka koje obavlja prevodilac. Oni uključuju kreiranje i distribuciju radnih uputstava, pripremu i slanje poslovnih izveštaja na ciljnom jeziku, pisanje protokola i raznih dopisa, pa i pripremu ponuda za naručioce, koordinaciju različitih sektora preduzeća i upravljanje nalozima na društvenim mrežama. U tim oglasima je naročito vidljiva potreba za medijatorskom ulogom prevodilaca u poslovnim okruženjima, koja obuhvata inokorespondenciju, kontaktiranje i povezivanje sa stranim klijentima, organizaciju službenih putovanja, kao i organizovanje društvenih aktivnosti u predstavništvima stranih firmi koje imaju za cilj unapređenje međuljudskih odnosa. U svim tim aktivnostima, važno je poznavanje različitih kulturnih obrazaca u ponašanju pripadnika različitih kultura. U pojedinim oglasima to se naročito ističe, pa i konkretizuje kroz zahteve kao što su da kandidat treba da bude sposoban da „jasno razlikuje dobro i zlo, poštuje četiri filozofska principa društvenog povezivanja: pristojnost, ispravnost, poštenje i sposobnosti da se oseti stid, ili se ponaša „u skladu sa kompanijskom kulturom“ [25].

Tekstualni zadaci u oglasima, pored preciznog i doslovnog prevođenja izvornika, obuhvataju i pripremu teksta za mašinski prevod i redakturu tako prevedenog teksta, pripremu prevoda za štampu u odgovarajućim programima (*Adobe InDesign*, *Photoshop* i slično), prebacivanje dokumenata iz jednog formata u drugi (na primer, iz *PDF*-a i *JPG*-a u *MS Word* pomoću programa za prepoznavanje teksta). Tu spadaju i terminološki zadaci, poput ažuriranja terminoloških baza uparivanjem izvornika i prevoda na nivou rečenice u formatima *Across*, *SDL Trados*, *MemoQ* i drugih alata.

Zanimljivi su i podaci o strukturi poslodavaca kod kojih je postojala potreba za određenom vrstom zadataka. Pored prevodilačkih agencija, koje imaju potrebu za svim vrstama prevođenja i kontrolom kvaliteta prevoda, kontrolu u obliku lekture i redakture sprovode i tela za standardizaciju terminologije, konsultantske kuće koje nude usluge pres-klipinga, ali i firme koje imaju potrebu za reklamiranjem svojih usluga, što su u našem korpusu bile kompanije za proizvodnju električne energije i banke.

[25] Prvi zahtev je preuzet iz oglasa na engleskom jeziku jedne kineske kompanije:„Other skills and abilities: [...] clearly distinguish between good and bad, abide by the philosophy of the four social bonds: propriety, righteousness, honesty and sense of shame“, a drugi zahtev je iz oglasa na srpskom jeziku, jedne porodične kompanije iz Turske.

Simultane prevodioce najviše su tražile prevodilačke agencije, a konsekutivne prevodilačke agencije, predstavništva međunarodnih organizacija i misija i radne organizacije. Svaki obimniji prevodilački projekat podrazumeva i koordinatora, pa su, očekivano, potrebu za njima najviše imale prevodilačke agencije, ali od 2012. njih traže i kompanije kao što su železare, građevinske firme, elektrane, osiguravajuće kuće i firme iz drugih delatnosti. Pisanje tekstova je uglavnom zahtev radnih organizacija koje reklamiraju proizvode i usluge za inostrana tržišta a sve češće se od prevodilaca, pored pisanja tekstova za internet stranice, očekuje održavanje internet stranica i optimizacija tekstova za pretraživanje na internetu. Sudske prevodioce tražili su Pokrajinski sekretarijat za propise, upravu, obrazovanje i nacionalne zajednice AP Vojvodine, prevodilačke agencije, ali i agencije za pres-kliping, privatne zdravstvene ustanove i međunarodne organizacije.

Intervjui sa prevodiocima i prevodilački upitnici potvrđuju raznovrsnost prevodilačkih zadataka iz oglasa. U prevodilačke zadatke često spada i pismeno ili usmeno sažimanje izvornih tekstova. Prevodioci u novinskim agencijama i konsultantskim kućama imaju i zadatak da prepoznaju relevantne vesti stranih agencija a zatim ih priređuju za domaće korisnike (pres-kliping). Od 65 prevodilaca anketiranih elektronskim putem, 35 je obavljalo takve prevodilačke zadatke, koji uključuju prilagođavanje izvornika potrebama ciljnog korisnika (sažimanje, promenu stila, izostavljanje pojedinih segmenata izvornika). Naša analiza primera strategija koje prevodioci primenjuju na takvim zadacima (Eraković 2018a) pokazuje da u tim kontekstima može doći do konflikta između razumevanja delokruga prevodilačkog zadatka i potrebe da se zadovolje zahtevi naručioca. Razumevanje raznovrsnosti prevodilačkih uloga na savremenom tržištu rada bila je okosnica i Simpozijuma UPPS-a u novembru 2017. godine, što s jedne strane pokazuje da predstavnici prevodilačkih agencija imaju potrebu da definišu novija kretanja u prevodilačkoj delatnosti, a s druge, da su prevodiocima potrebna teorijska znanja o različitim pristupima prevođenju, koja bi im pomogla da adekvatno razumeju i odgovore na postavljene zadatke.

Prema standardu ISO 17100 (2015: 18) koji se odnosi samo na pismeno prevođenje i prvenstveno je namenjen prevodilačkim agencijama, ali je primenjiv i na honorarne prevodioce, sve izuzimajući prevod u užem smislu, redakturu i lekturu spada u dodatne usluge i ne podrazumeva se kao deo prevodilačkog zadatka. Ovo je jedan primer načina na koji profesionalni standardi mogu da pomognu prevodiocima da se odrede prema zahtevima poslodavaca i adekvatno tarifiraju svoje usluge.

Od 156 poslodavaca koji su tražili prevodioce za usmeno prevođenje, 41 je izrazio potrebu za simultanim prevođenjem, 37 za konsekutivnim, 1 šišotažom, 5 komunalnim (Tabela 7).

Tabela 7: Vrste usmenog prevođenja u oglasima 336 poslodavaca na poslovnim internet portalima.

	Uk.	**'Usmeno'**	**Simultano**	**Konsekutivno**	**Tel.**	**Komunalno**	**Šišotaž**
Procenat poslodavaca	46%	18%	12%	11%	3%	1,5%	0,2%

Usmeno simultano prevođenje se iz tehničkih razloga odvija u konferencijskim salama i prostorima gde je moguće postavljanje pokretne kabine za prevođenje, dok se konsekutivno odvija u svim mogućim prilikama: na sastancima, predavanjima, u radio i TV emisijama, na formalnim i neformalnim okupljanjima, prilikom terenskih obilazaka, kada su sagovornici fizički prisutni, ali i pri telefonskim razgovorima, kada nisu. Prevođenje telefonskih razgovora javlja se i u opisima zadataka u oglasima, i u odgovorima prevodilaca na upitnike.

Prema odgovorima 65 anketiranih prevodilaca, odnos angažmana za simultano i konsekutivno prevođenje iznosi 31:16 u korist konsekutivnog prevođenja. Prevodioci su kao posebnu vrstu naveli i simultani pismeni prevod, koji se odvija u situacijama kada prevodilac istovremeno pismeno prevodi iskaz osobe dok ona govori.

Simultani prevodioci se redovno bave i pismenim prevođenjem, dok obrnuto nije slučaj. Konsekutivnim prevođenjem se bavi gotovo polovina anketiranih prevodilaca. Poslednjih godina je u porastu i audiovizuelno prevođenje, koje se uglavnom odnosi na titlovanje (15 odgovora prevodilaca), manje na nadsinhronizaciju (3 odgovora).

3.4.3. Nazivi za prevodioce

Anketirani prevodioci su pored zvanja prevodilac, često imali i drugačija, koja su podrazumevala dodatne radne obaveze pored osnovnih, prevodilačkih. Ta zvanja su: inokorespondent, saradnik, referent za korespondenciju i istraživanje inostranog tržišta, asistent za migracije u ambasadi, konsultant na projektu, koordinator aktivnosti, viši tehnički prevodilac, redaktor lokalizovanog sadržaja, stručni sekretar,

tehnički sekretar-prevodilac, *language assistant*, *training assistant*, *project assistant*. U oglasima se još traže i asistenti u poslovima prevođenja i asistenti menadžera za odnose s javnošću.

Na skupovima predstavnika prevodilačke profesije kakvi su na primer održani novembra 2017. u Briselu u organizaciji Generalnog direktorata za prevođenje (*Translating Europe Forum*[26]) i već pomenutog simpozijuma UPPS-a u Beogradu (*BLISS/Balkan Language Industry Symposium*), mogao se čuti čitav dijapazon novih naziva radnih mesta koje obavljaju prevodioci. Tako su Struk i Drobit (2017: 3) na briselskom Forumu predstavile zvanja iza kojih se mogu prepoznati lektori (eng. *final eye specialist*), redaktori mašinskog prevoda (eng. *post-editor*[27]), prevodioci (eng. *transcreator*, *localizer*, *copy writer*, *content creator*, *cultural consultant*, *pre-editor*) i rukovodioci prevodilačkih projekata (eng. *weekend project coordinator*, *quality auditor*, *solutions engineer*). S obzirom na to da se svi ovi nazivi koriste za profesionalce s prevodilačkom kompetencijom, potrebno je razumeti motive njihovog nastanka. Zadržaćemo se na tri najneprozirnija naziva, kao ilustraciju primera uticaja ekonomskih ili marketinških faktora na nazive prevodilačkih radnih mesta: *transcreator*, *pre-editor* i *localizer*. Sa stanovišta funkcionalističkog pristupa prevođenju, gde je svaki prevod prvenstveno određen svojom svrhom, oni, kao i ostali nabrojani nazivi, nose u sebi specifikaciju konteksta u kom se obavlja prevodilački zadatak i cilja prevođenja (up. Calvo 2018: 29). Tako se *trancreators* ili 'kreativni prevodioci' vezuju za kontekst prevođenja marketinških poruka, i od njih se očekuje značajno odstupanje od doslovnog prevoda, s ciljem da se poruka na ciljnom jeziku učini razumljivijom, slikovitijom, asocijativnijom za ciljnu publiku nego što bi to bila poruka nastala doslovnim prevođenjem. Lokalizacija se sprovodi u kontekstu informacionih tehnologija i prevođenja softvera i odnosi se na proces kulturološkog prilagođavanja izvornika specifičnostima ciljnog tržišta (up. Palumbo 2009: 71). Kulturološko prilagođavanje korisničkog interfejsa, na primer, odnosilo bi se na promenu načina iskazivanja vremena i datuma, određenih karaktera, fontova, načina adresiranja i drugih relevantnih segmenata koji su deo standarda i konvencija na ciljnom tržištu. Prema Palumbu, lokalizaciju karakteriše i visoka primena tehnologije u vidu CAT alata, gde je ona i najzastupljenija, prvenstveno

[26] Snimak dostupan na stranici https://webcast.ec.europa.eu/translating-europe-forum-2017-07-nov-2017#

[27] Prema terminologiji standarda za prevodilačke agencije ISO 17100 (2015: 2), *post-editors* su isključivo redaktori mašinskog prevoda, ne prevoda koji je načinio prevodilac uz pomoć softverskih (CAT) alata.

zato što je obično reč o projektima na kojima istovremeno radi veći broj prevodilaca, pa je dosledna primena određenih rešenja izuzetno važna. *Pre-editors,* priređivači tekstova za mašinski prevod, imaju ulogu da izvorni tekst preformulišu tako da on bude sintaksički i leksički nedvosmislen i pojednostavljen. Mašinski prevod tako priređenih tekstova ima najmanje grešaka, a u situacijama u kojima tipski tekst treba prevesti na veći broj jezika ekonomski je isplativiji od redakture prevoda na svaki jezik pojedinačno (Pym 2018: 160). Kako je jedan od tradicionalnih prevodilačkih problema i to što mnogi klijenti nisu svesni složenosti različitih prevodilačkih zadataka, novi nazivi se mogu razumeti kao vid informisanja klijenata o razlikama između tradicionalnog viđenja prevođenja kao doslovnog prenošenja izvornog teksta na ciljni jezik i onoga što prevodioci rade u raznim profesionalnim kontekstima. To dalje omogućava drugačije, više vrednovanje usluge kao što je transkreacija u odnosu na 'obično' prevođenje jer se ona obračunava po satu ili po reči, a ne po broju karaktera na stranici teksta (up. Morón 2018: 132).

Prevodioci često imaju i marketinška zvanja, koja su bila naročito primetna tokom beogradskog simpozijuma. Poslovne kartice učesnika ovog skupa sadržavale su nazive kao što su *director of business development*, *operations manager*, *global business partner manager*, *sales representative*, *marketing manager* i *event manager*. Oni ukazuju na to da je reč o agencijama s većim brojem zaposlenih prevodilaca u kojima postoji potreba za kontrolom tradicionalno stihijskog priliva prevodilačkih projekata, i da se shodno tome neki od prevodilaca bave isključivo takvim zadacima. Oni takođe podrazumevaju veliko prevodilačko iskustvo i razvijenu prevodilačku kompetenciju, koja podrazumeva i razumevanje marketinga u poslovnom svetu u kom opstaju.

3.4.4. Mesto obavljanja prevodilačke delatnosti

Prema oglasima na internet portalima, najveći broj angažmana tražio je da prevodioci rade u Beogradu (43% ili 384). Zatim slede Novi Sad (10% ili 95), Subotica (4% ili 34), Niš (3%, 29) i Zrenjanin (3%, 27). Anketirani prevodioci (65) takođe uglavnom žive u Beogradu (24) ili Novom Sadu (28), a manji broj u Kikindi (2), Kragujevcu (2), Nišu (2), Čačku, Bečeju, Pančevu, Somboru, Subotici, Vršcu i Zrenjaninu (po 1). Značajan procenat oglasa bio je namenjen honorarnim prevodiocima koji rade kod kuće (15% ili 138). Radni angažmani su podrazumevali i odlazak u inostranstvo (4% ili 36 oglasa) i to u Češku (7), Nemačku, Alžir, Libiju (po 3), Angolu (2), Francusku, Rusiju, Slovačku, Saudijsku Arabiju, Gabon, Kazahstan, Irak i Ujedinjene Arapske Emirate (po 1 oglas). Od zemalja u okruženju,

od prevodilaca se očekivalo da otputuju u Bosnu i Herzegovinu, Crnu Goru i Sloveniju (po 2).

U našem korpusu oglasa procenat prevodilaca koji rade kod kuće, honorarnih prevodilaca, iznosi svega 15%. Autori poput Pym i Olohan iznose drugačije procene udela honorarnih prevodilaca u prevodilačkoj profesiji: Pim smatra da ih ima 50%-89% (Pym et al. 2012: 89), dok Olohan ne navodi procente, već konstatuje da prevodilačku delatnost obavljaju dominantno honorarni prevodioci (Olohan 2007: 59). Olohan je do takvog zaključka došla analizirajući rezultate istraživanja nekoliko institucija koje su pratile prevodilačko tržište rada u SAD (*US Economic Census Bureau* 2005), Velikoj Britaniji (*UK Office for National Statistics* 2006, *Language National Training Organisation* 2004), Francuskoj (*Institut national de la statistique et des études économiques* 2005), Nemačkoj (*Statistisches Bundesamt Deutschland* 2003, *Assoziierte Dolmetscher und Übersetzer in Norddeutschland* 2005) i Kanadi (*Canadian Translation Industry Sectoral Committee* 1999, Bowker 2004). Pim zaključke bazira na analizi situacije u Evropskoj komisiji i studijama koje su istraživale prevodilačku scenu u Grčkoj, Turskoj, Portugaliji, UK, Kini. Primećujemo, međutim, da su podaci dobijeni od većine institucija koje navodi Olohan zasnovani na analizi tržišta prema klasifikacijama delatnosti ili podacima prevodilaca koji su članovi prevodilačkih udruženja (koji su po strukturi najčešće honorarni prevodioci), dok se Pimova procena zasniva na studijama koje su ispitivale prevodioce, ne poslodavce, što znači da nijedno od tih istraživanja nije registrovalo prevodioce koji su radili za nosioce 'neprevodilačkih' delatnosti u privredi, društvenim i kulturnim institucijama i slično.

Analiza Mejv Olohan pokazala je, takođe, da u navedenim zemljama postoji tendencija ka ukrupnjavanju prevodilačkih firmi u velike multinacionalne korporacije (Olohan 2007: 46), čije poslovanje počiva na radu honorarnih prevodilaca i manjih agencija iz različitih zemalja. Čini se da i naše tržište ide u tom pravcu, tim pre što su se u korpusu oglasa pojavile prevodilačke agencije iz Hrvatske i Slovenije, kao i jedna agencija iz Francuske. Mnogo značajniji pokazatelji tih kretanja, međutim, mogli su se uočiti na beogradskom simpozijumu, na kom su, pored učesnika iz regiona - Hrvatske (3), Slovenije (3), Bugarske (1) i Mađarske (1) - učestvovali i predstavnici agencija iz Turske, Danske, Švedske, Nemačke, Portugalije i Velike Britanije. Takvo poslovno okruženje sa sobom nosi veću mogućnost izbora, zahteva dobro razumevanje zakonskih okvira poslovanja u

različitim državama ali i sagledavanje etičkih aspekata, kao što je, na primer, odnos prema prevodilačkim tarifama na različitim tržištima.

3.4.5. Procedura pri zapošljavanju

Upitnici koje su popunili poslodavci pokazali su da se prevodioci znatno češće zapošljavaju putem preporuke nego putem konkursa i oglasa. Od 37 upitnika, 33 je sadržavalo sledeće odgovore na pitanje o proceduri pri zapošljavanju (Tabela 8):

Tabela 8: Odgovori 33 poslodavca o uobičajenoj proceduri pri angažovanju novih prevodilaca.

Tip poslodavca	*broj poslodavaca*	*konkurs*	*preporuka*	*bez odgovora*
Kulturna ustanova	3	1	2	-
Prevodilačka agencija	8	3	5	-
Novinska kuća	1	1	-	-
Izdavačka kuća	1	-	1	-
Turistička agencija	3	1	2	-
Banka	2	1	1	-
Organ državne uprave	1	1	-	-
Radna organizacija	14	4	6	4
NVO	4	-	4	-
Ukupno	37	12	21	4

U odgovorima ovih ispitanika ne uočava se veza između tipa poslodavca i načina na koji dolaze do prevodilaca. Analiza njihovih odgovora pokazala je i da je duplo veći broj anketiranih poslodavaca do 2011. dolazio do prevodilaca na osnovu preporuke. Činjenica da u korpusu oglasa 2009-2017. ima najmanje predstavnika izdavačke delatnosti, ukazuje na to da se i književni prevodioci retko biraju na javnim konkursima i da do posla dolaze uglavnom na osnovu preporuke.

3.4.6. Tip radnog angažmana

Odgovori i jedne i druge grupe prevodilaca ukazuju na dominantnost kratkotrajnih radnih angažmana. S obzirom na to da su prevodioci anketirani 2018. godine saradnici prevodilačkih agencija i/ili sudski prevodioci, to je bila očekivana informacija. Prevodioci iz prve grupe, međutim, koji su anketirani do 2011. godine, radili su za poslodavce različitih profila, i u različitom statusu (bilo kao stalno zaposleni u radnim organizacijama, ili po projektu, u medijskim kućama, nevladinim organizacijama i slično). Izuzimajući angažmane koji su tada bili u toku, prevodioci anketirani do 2011. naveli su dužinu trajanja ukupno 35 radnih angažmana – njihova

distribucija prikazana je u Grafikonu br. 7. Značajna većina (80%) njihovih angažmana trajala je 0-5 godina, 28% 6-10, a svega 8% više od 10 godina.

Grafikon 7: Trajanje radnih angažmana prema podacima iz 17 prevodilačkih upitnika (PI, 2008-2011).

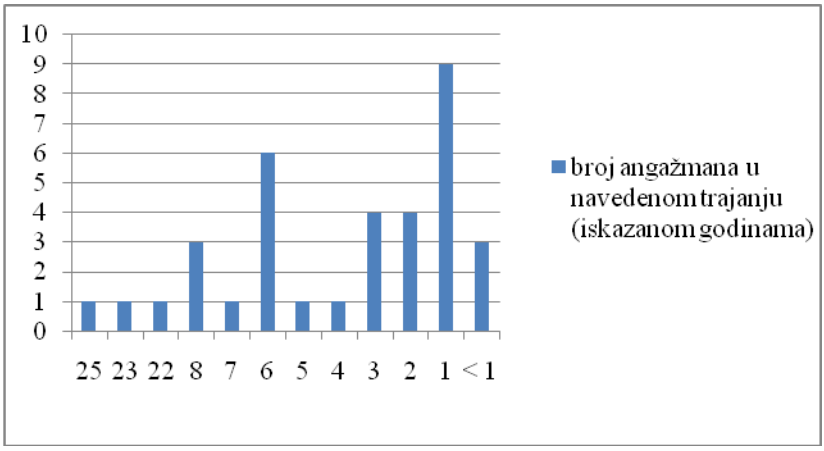

Prevodilački upitnik iz 2008. tražio je i informaciju o tipu zaposlenja prevodilaca, i ona je predstavljena u Grafikonu 8: od ukupno 47 bivših i tekućih radnih angažmana, 16 je bilo na određeno vreme, 23 na neodređeno s punim radnim vremenom, 1 na neodređeno s trećinom i 2 neodređeno sa polovinom ranog vremena, dok je 5 bilo honorarno.

Grafikon 8: Tip zaposlenja prema podacima iz 19 upitnika prevodilaca o 47 opisanih radnih mesta.

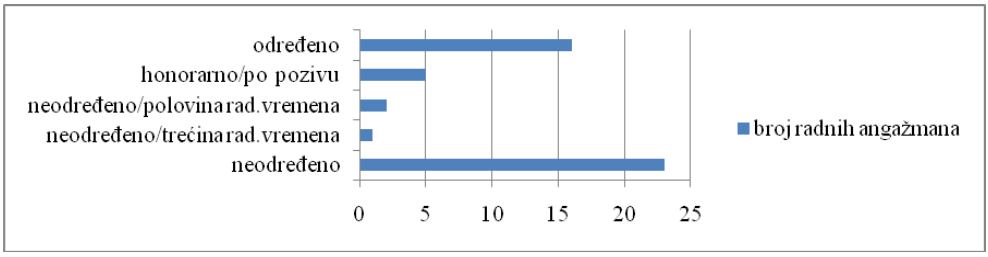

To pitanje je bilo irelevantno za prevodioce kontaktirane preko prevodilačkih agencija 2018, ali je dužina prethodnih radnih angažmana i ovih prevodilaca značajna informacija. Među saradnicima prevodilačkih agencija koji su odgovorili

na upitnik, gotovo polovina ima iskustvo od više od 10 godina profesionalnog prevođenja (v. Grafikon 9).

Grafikon 9: Broj godina profesionalnog bavljenja prevođenjem 65 ispitanika iz 2018.

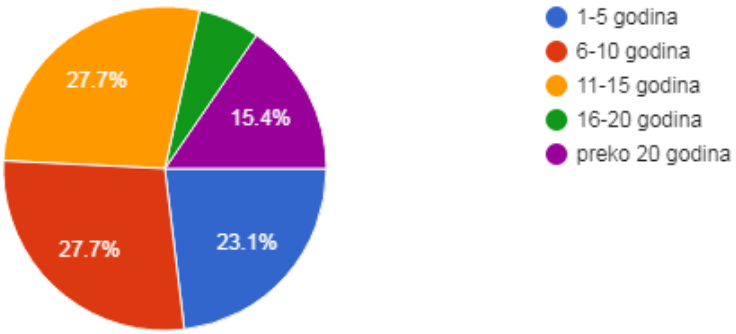

Njihovi odgovori potvrdili su da je kratkotrajnost radnih angažmana i dalje dominantna – preko 80% ih je kraće od 5 godina ili neodređeno, odnosno to su angažmani po projektu, koji mogu trajati nekoliko meseci.

Grafikon 10: Trajanje prethodnih radnih angažmana 65 anketiranih prevodilaca, izraženo u godinama (više od 5, između 5 i 10, više od deset) i kao neodređeno (N), u zavisnosti od projekta.

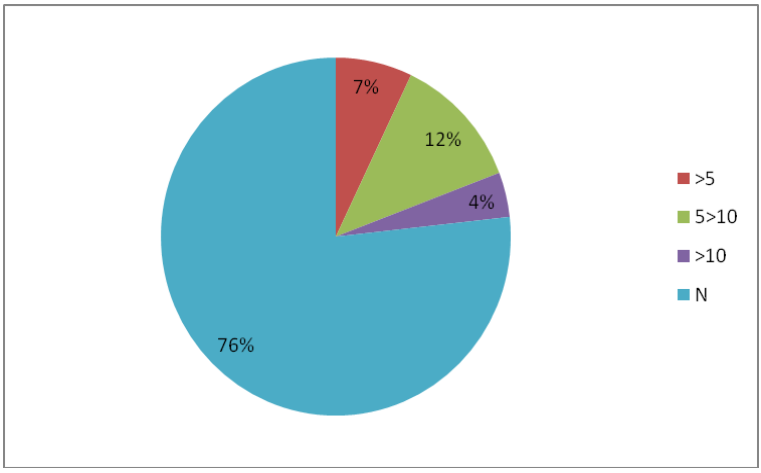

3.4.7. Radno vreme i prevodilačka norma

Saglasno podacima o mestu rada, najveći broj radnih angažmana iz upitnika 2008. podrazumevao je i osmočasovno radno vreme u kancelariji. Striktno prevodilački radni angažmani podrazumevali su i normu od 5-15 strana, pri čemu su prevodioci stranu definisali kao 1500 ili 1800 karaktera s razmacima (Tabela 9). Informacije na stranicama prevodilačkih agencija čiji su prevodioci učestvovali u anketiranju 2018. potvrđuju takve podatke.

Tabela 9: Prevodilačka norma prema podacima iz 19 prevodilačkih upitnika.

Dnevna norma u broju prevodilačkih stranica (1500-1800 karaktera s razmakom)	**Br. strana/sat**	**Uk. 43 radna angažmana**
15	1.8	1
10-12	1.2	1
8	1	6
6 strana	0.7	4
5 strana	0.6	6
prema potrebama		25

Najveća dnevna norma u tabeli odnosi se na rad u novinskim i prevodilačkim agencijama i međunarodnim organizacijama sa sopstvenom prevodilačkom službom. Važno je primetiti i to da tako visoka norma nije bila obavezujuća na samom početku radnog angažmana, već nakon završetka pripravničkog staža. Prema podacima iz upitnika, prevodioci nisu radili na normu u angažmanima koji su podrazumevali rad na terenu, konsekutivno prevođenje i druge organizacione aktivnosti mimo prevođenja. Više od polovine radnih angažmana prevodilaca ispitanih 2008. bilo je upravo tog tipa. Prevodioci anketirani 2018. godine većinom nemaju utvrđeno radno vreme (49 ili 75%), bez obzira na iskustvo, pol, godine života, vrstu poslodavca s kojim sarađuju, visinu prihoda ili alate koje koriste. Podatak da 25% njih uspeva da održi osmočasovno radno vreme bez obzira na već navedene okolnosti, ukazuje na to da je organizacija radnog vremena stvar izbora i sposobnosti prevodioca, a ne neizbežna karakteristika profesije.

3.4.8. Kontrola kvaliteta

Prema standardima za rad prevodilačkih agencija EN 15038 i ISO 17100, kontrolu kvaliteta prevoda uvek vrši redaktor, a u zavisnosti od specifičnosti prevodilačkog zadatka i lektor i korektor. Redaktor je osoba koja poznaje izvorni i ciljni jezik, kompetentan je prevodilac i ima zadatak da poredeći izvorni i ciljni tekst proveri da li je prevod funkcionalno zadovoljavajući u terminološkom, registarskom i

stilističkom pogledu. Ukoliko se tako odredi ugovorom, naredna osoba u kontroli kvaliteta jeste lektor, koji čita ciljni tekst i proverava da li tekst prevoda zadovoljava norme ciljnog jezika. Nakon lektora, što se takođe definiše ugovorom, prevod može čitati i korektor, čiji je zadatak da ispravi slovne greške u ciljnom tekstu.

U pitanju o kontroli kvaliteta u 37 upitnika za poslodavce tražila se informacija o tome da li se kontrola kvaliteta prevoda sprovodi, ko je čini, kada i na koji način. Prema odgovorima, kontrola kvaliteta predstavljala je deo redovne procedure kod 12 poslodavaca (Tabela 10). Najčešće su to bile prevodilačke agencije i poslodavci koji zapošljavaju timove prevodilaca, ali prvi stepen kontrole, koji jedini može da eleminiše greške kao što su preskakanje dela teksta, pogrešno prenesene cifre i greške koncentracije (kada se *crno* prevodi kao *belo*, na primer), obavezan prema standardima za prevodilačke usluge, bio je prisutan samo u polovini slučajeva.

Tabela 10: Kontrola kvaliteta prevoda prema podacima iz 37 upitnika za poslodavce.

Tip poslodavca	***broj poslodavaca***	***kontrola kvaliteta***		***vrši je:***			
		postoji	*ne postoji*	redaktor	lektor	stručnjak iz oblasti	Rukovodilac Projekta
Izdavačka kuća	2	**1**	*1*		1	1	
Banka	2		*2*				
Kulturna ustanova	3	**1**	*2*				1
Novinska kuća	1	**1**	*1*	1	1	1	
NVO	4	**2**	*2*	1	1	1	1
Prevodilačka agencija	8	**6**	*2*	4	3	1	2
Turistička agencija	3		*3*				
Radna organizacija	14		*14*				
Državna uprava	1	**1**					1
ukupno	37	**12**	25	6	6	4	5

3.4.9. Jezici

Podaci o jezicima (Grafikon 11) zasnovani su na potražnji iskazanoj u 968 oglasa 337 poslodavaca na poslovnim portalima (2009-2107). Daleko najtraženiji jezik je, očekivano, engleski (u oglasima 228 poslodavaca), a zatim slede nemački (96), ruski (62), italijanski (57), francuski (46), mađarski (30), španski (29), rumunski i turski (20).

Grafikon 11: Zastupljenost jezika u oglasima 337 poslodavaca na poslovnim portalima.

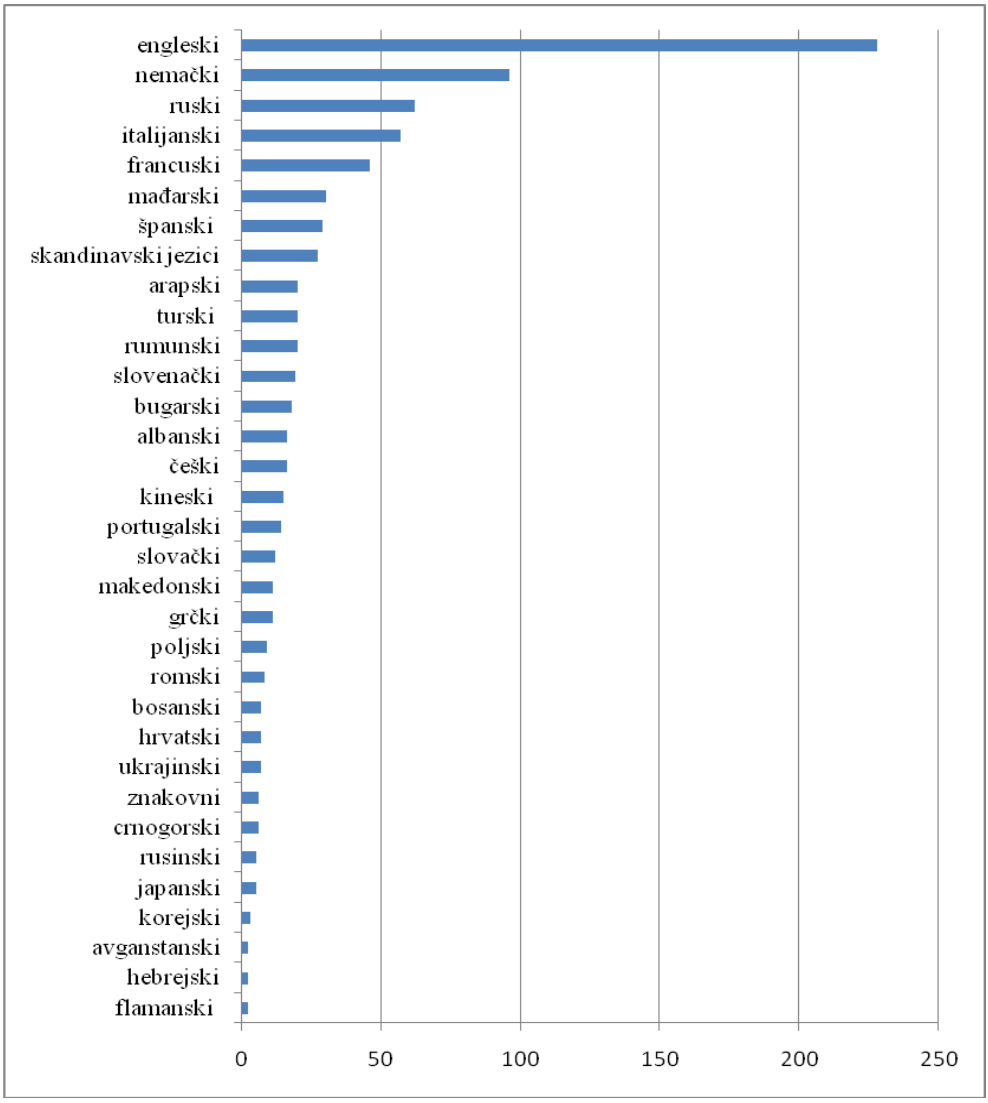

Najprisutniji jezici u Srbiji su engleski i nemački, i uočava se da tražnja za prevodiocima s tim radnim jezicima generalno raste, dok za ruski, italijanski, francuski i španski varira, ali je neprestano prisutna.

Grafikon 12: Prikaz tražnje za prevodiocima za engleski, nemački, ruski, italijanski, francuski i španski (2009-2017) prema broju objavljenih oglasa na internet portalima.

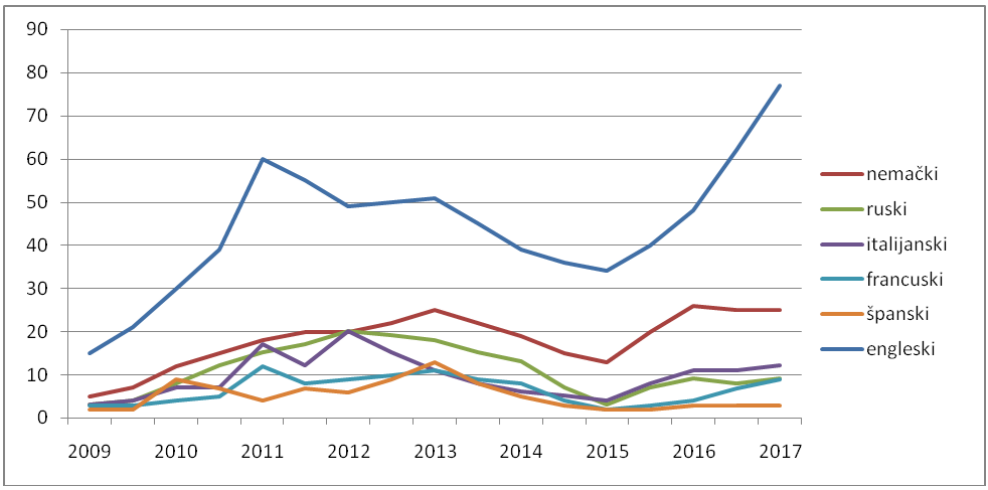

U pogledu jezika država regiona, najveća potražnja u periodu januar 2009 – decembar 2017. bila je za mađarskim (30 poslodavaca), rumunskim (20), slovenačkim (19), bugarskim (18) i albanskim (16), a zatim slede makedonski i grčki (po 11), hrvatski i bosanski (po 7) i crnogorski (6).

Važan podatak je i da poslodavci u Srbiji sve više očekuju da prevodioci govore dva strana jezika. Gledano po godinama, primećuje se i da je taj zahtev u porastu: od 2009, kada je bilo 6 oglasa u kojima se od prevodioca očekivalo da ima dva radna jezika, 2017. se taj broj popeo na 69 oglasa.

Grafikon 13: Rast potražnje za dva strana jezika u oglasima na internet portalima (2009-2017).

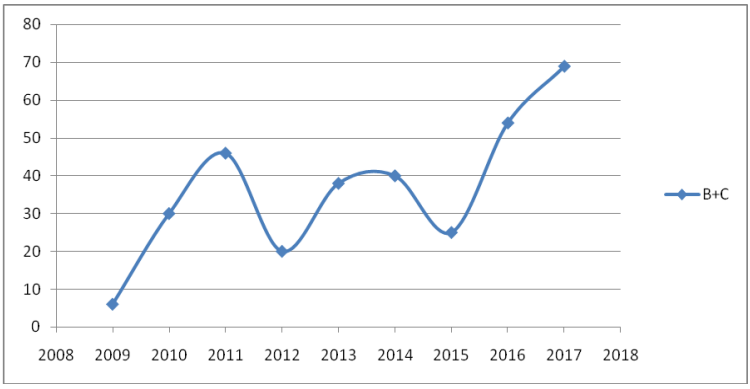

U posmatranom periodu se u 41% oglasa za engleski jezik očekuje da prevodilac vlada još jednim stranim jezikom, najčešće nemačkim ili ruskim. Svi B (x+E) i C (E+x) jezici koji su traženi u tim oglasima prikazani su u Tabeli 11.

Tabela 11: Broj oglasa na poslovnim portalima sa uslovom da prevodilac govori još jedan strani jezik pored engleskog.

x	E+x	x+E	Uk.
nemački	28	27	55
ruski	10	21	31
arapski/farski	8	16	24
italijanski	9	9	18
španski	5	4	9
francuski	3	4	7
mađarski	3	1	4
holandski	1	3	4
slovenački	1	2	3
norveški	2	1	3
albanski	2	1	3
portugalski	1	-	1

Pored najčešće traženog para nemački/engleski, u znatno manjem broju, uz nemački se traže i ruski, francuski, norveški, italijanski i španski. Drugi očekivani jezici uz ruski kao prvi radni jezik su engleski i nemački.

Tabela 12: Broj oglasa na poslovnim portalima sa uslovom da prevodilac govori još jedan strani jezik pored nemačkog.

x	N+x	x+N	Uk.
engleski	27	28	55
ruski	5	1	6
francuski	2	-	2
norveški	1	-	1
italijanski	1	-	1
španski	1	-	1

Grafikon 14 prikazuje tendencije koje se uočavaju prema broju oglasa u kojima se od 2009. do 2017. traže prevodioci koji govore jedan jezik (engleski (e), nemački (n) i ruski (r)) i dva jezika (e+, n+, r+).

Grafikon 14: Rast tražnje za prevodiocima koji pored engleskog, nemačkog ili ruskog imaju još jedan radni jezik.

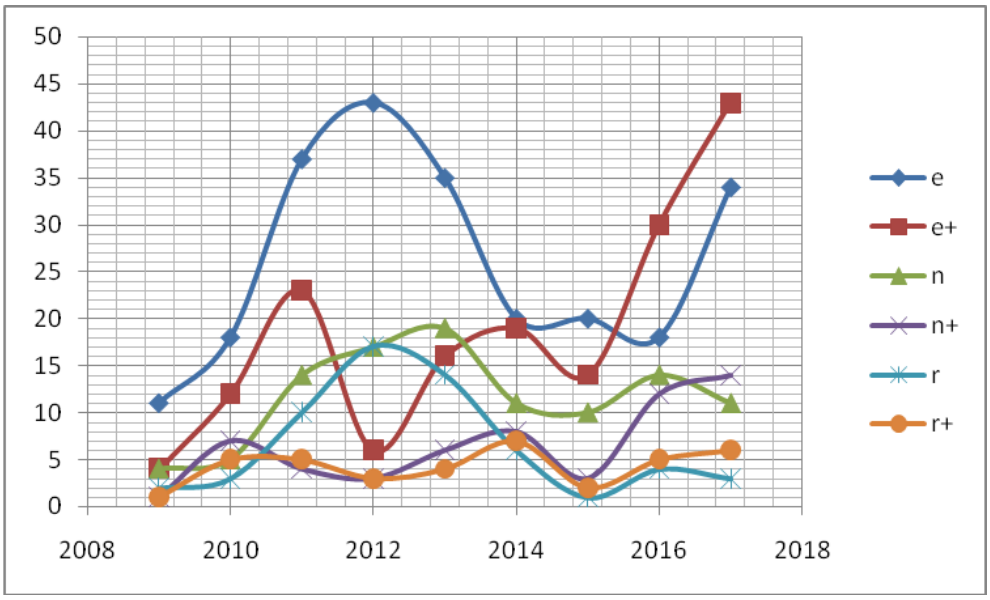

Oglasi ukazuju na to da engleski postaje podrazumevani jezik – do kraja 2017. godine broj oglasa u kojima se tražio još jedan jezik pored engleskog nadišao je broj oglasa u kojima je engleski jedini traženi jezik. Slične se tendencije uočavaju i sa nemačkim i sa ruskim, ali ne i sa ostalim jezicima.

Relevantan podatak koji se može iščitati iz oglasa jeste povezanost različitih stručnih oblasti i jezika. Naredna tabela prikazuje koji su jezici traženi u oglasima iz pojedinih oblasti i koliko je takvih oglasa bilo. Oblasti se nižu prema broju jezika na kojima su zastupljene. Za prevodioce kojima je radni jezik engleski, moguće su specijalizacije u svim oblastima. U dnu tabele su oblasti koje su tražene samo na nekim jezicima.

Tabela 13: Traženi jezici po stručnim oblastima, prema oglasima na poslovnim portalima.

Oblast	**Broj poslodavaca koji su tražili prevodioce za sledeće jezike:**
Pravo	engleski (21), francuski, nemački, mađarski i albanski (po 7), makedonski, bugarski i romski (6), ruski, slovenački i turski (5), arapski, češki, kineski i rumunski (4), bosanski, slovački i španski (3), avganistanski, hrvatski, italijanski, rusinski i holandski (po 2), danski, norveški, grčki, hebrejski, poljski, ukrajinski i znakovni (po 1).

Građevina	engleski (26), ruski (14), nemački (7), francuski (5), španski (4), arapski (3), kineski (3), italijanski, portugalski, poljski, rumunski, bugarski, norveški, turski, korejski (po 1)
Žurnalistika i pres-kliping	engleski (11), nemački (7), italijanski (5), mađarski (4), ruski i rumunski (3), bugarski, francuski i španski (2), češki, poljski, portugalski, slovački i turski, kineski (po 1).
Mašinstvo	engleski (8), nemački (5), francuski (3), italijanski (2), španski, portugalski, ruski, ukrajinski, poljski, rumunski, bugarski, crnogorski, norveški, danski i turski (po 1)
Politika i diplomatija	engleski (10), francuski (4), nemački, bosanski i arapski (po 2), španski, ruski, ukrajinski, albanski, hrvatski, makedonski, crnogorski, bugarski, rumunski, holandski i turski (po 1).
Finansije	engleski (29), nemački (11), italijanski (4), ruski (3), francuski (4), rumunski (3), bugarski (2), mađarski, poljski, rusinski, norveški (po 1)
Mediiji/audiovizuleno prevođenje	engleski (6), nemački (4), španski, francuski, italijanski i ruski (po 2), korejski, japanski, albanski, portugalski, mađarski, bugarski i slovenački (po 1)
Marketing	engleski (8), nemački (5), češki, francuski, italijanski, rumunski i slovački (po 2), arapski, bugarski, holandski i slovenački (po 1).
IT i telekom	engleski (12), nemački (5), francuski (3), italijanski i norveški (po 2), bugarski, rumunski, ruski, slovenački, španski i danski (po 1).
Obrazovanje	engleski (10), italiijanski, nemački, francuski, mađarski i rumunski (2), ruski, bugarski, slovenački i norveški (po 1).
Energetika	engleski (10), nemački, ruski, rumunski i kineski (po 2), francuski, italijanski, portugalski, češki, bugarski, mađarski, norveški i japanski (po 1).
Medicina	engleski (9), mađarski i nemački (po 5), italijanski (3), francuski (2), arapski, farski, kurdski, norveški, bugarski i rumunski (po 1).
Prehrambena industrija	engleski i ruski (po 6), mađarski i nemački (po 3), rumunski (2), grčki, bugarski, italijanski, francuski, portugalski i španski (po 1).
Izdavaštvo	italijanski (4), engleski, nemački i francuski (3), španski, rumunski i danski (po 1).
Transport i saobraćaj	engleski i nemački (2), francuski, rumunski, mađarski, bugarski i kineski (po 1).
Humanitarna delatnost	engleski (5), arapski (2), nemački, francuski, rumunski, bugarski i mađarski (po 1).
Farmacija	engleski (8), ruski (3), nemački (2), francuski, bugarski, rumunski

	i ukrajinski (po 1).
Proizvodnja i prodaja nameštaja	engleski (7), nemački (4), ruski (2), hrvatski, italijanski i turski (po 1).
Osiguranje	engleski (5), nemački (3), bugarski, italijanski i rumunski (po 2), poljski i francuski (po 1).
Elektrotehnika	engleski (4), nemački i francuski (po 2), italijanski i ruski (po 1).
Automobilska industrija	engleski, nemački (po 3), francuski, španski i slovački (po 1).
Turizam	engleski (4), nemački (2), španski, ruski i grčki (po 1).
Poslovna administracija	engleski (17), nemački (6), italijanski i ruski (po 3), poljski (1).
Tekstilna industrija	engleski (4), italijanski (2), ruski i turski (po 1).
Rudarstvo	ruski (4), engleski (3), nemački i španski (po 1).
Arhitektura	engleski (4), francuski, ruski i turski (po 2).
Metalurgija	engleski (8), nemački (6), ruski (5), italijanski (1).
Bela tehnika	engleski (2), nemački (1)

3.4.10. Smer prevođenja

U oglasima 20% ukupnog broja poslodavaca koji su se oglašavali na internet portalima pored smera B→A ekspliciran je i smer prevođenja A→B, B→C ili C→B. Oglasi u kojima se traži da prevodilac prevodi sa jednog na drugi strani jezik registruju se na poslovnim portalima od 2011. godine. Suprotno standardima koji važe za prevodioce koji su izvorni govornici najrasprostranjenijih jezika, prevodioci kojima je maternji jezik srpski ili neki drugi jezik ograničene rasprostranjenosti, vrlo često su u situaciji da prevode na strani jezik. Shodno tome, pretpostavljamo da je stvaran procenat poslodavaca koji očekuju prevođenje na strani jezik znatno viši, iako je to eksplicitno navedeno samo u 20% oglasa. Tako se od prevodioca kojem je A jezik srpski, B jezik engleski a C jezik nemački, traži da prevodi sa engleskog na srpski (B→A), sa srpskog na engleski (A→B), sa engleskog na nemački (B→C) i sa nemačkog na engleski (C→B). Kao B jezik u oglasima se javlja engleski, francuski, italijanski, kineski, nemački, ruski, španski, portugalski, arapski, kurdski, farski, turski i jezici iz okruženja (albanski, bugarski, grčki, mađarski, rumunski, poljski, slovački, slovenački). Kada su u pitanju jezici sa statusom drugog (B) i trećeg (C) stranog jezika, traži se obostrano prevođenje za engleski i: italijanski, mađarski, nemački, francuski, norveški, poljski, češki, španski, portugalski, farski, arapski, holandski, ruski ili turski.

Tabela 14: Smer prevođenja u oglasima 20% poslodavaca (internet portali, 2009-2017).

A - >B		B/C - > C/B	
srp -> engleski	34	engleski –> farski/arapski	3
srp -> nemački	20	engleski -> nemački	3
srp -> italijanski	6	engleski -> ruski	3
srp -> francuski	6	engleski -> slovenački	1
srp -> rumunski	5	engleski -> francuski	1
srp -> ruski	4	engleski -> norveški	1
srp -> mađarski	3	engleski -> španski	1
srp -> bugarski	3	engleski -> turski	1
srp -> arapski/farski /kurdski	3		
mađarski -> engleski	3	nemački -> engleski	3
srp -> albanski	2	ruski -> engleski	3
srp -> slovenački	2	arapski -> engleski	1
srp -> kineski	1	češki -> engleski	1
srp -> poljski	1	francuski -> engleski	1
srp -> grčki	1	holandski -> engleski	1
srp -> slovački	1	italijanski -> engleski	1
srp -> turski	1	poljski -> engleski	1
srp -> španski	1		
češki -> engleski	1		
poljski -> engleski	1		

Anketirani prevodioci potvrđuju ovakve rezultate. Svi anketirani prevodioci koji su radili za spoljnotrgovačke firme, NVO i predstavnike međunarodnih organizacija, prevodili su u oba smera između jezika A i B, kao i 64 prevodilaca anketiranih 2018. godine. Jedan broj prevodilaca anketiranih 2018. godine (19%), prijavljuju da, u skladu sa zahtevima uočenim u oglasima, prevode i smer B→C i C→B (pored engleskog, ti jezici su arapski, ruski, francuski, nemački, italijanski, turski, holandski, grčki, starogrčki i latinski). Većina prevodilaca (78%) ima engleski kao radni jezik u svim ispitanim grupama.

3.4.11. Žanr, tip i vrsta teksta

Među teoretičarima prevođenja nije ustaljena terminologija za tekstove koji imaju sličnu funkciju i slična prepoznatljiva formalna obeležja. Prevodeći nemačke termine *Textyp* i *Textsorte* na engleski u knjizi *Text Analysis in Translation*, od kojih se prvi odnosi na funkcionalnu podelu tekstova na informativne, ekspresivne, ubeđivačke, deskriptivne, narativne ili izlagačke, a drugi na podelu tekstova prema situacijama u kojima se koriste, K. Nord (2005: 20) za nemački *Textsorte* koristi termin *genre*, prateći definiciju Hatima i Mejsona (Hatim i Mason 1992: 241). Za A.

Trosborg (1997: viii), Nojberta i Šriva (Neubert i Shreve 1992: 126), **tip teksta** se odnosi na skup prepoznatljivih karakteristika teksta koji se javlja u određenim situacijama (recept, poslovno pismo, vremenska prognoza...), koji u sebi sadrži odlike žanra (žurnalistički ili naučni, književni ili publicistički, itd.) ali ne samo njih.

Miodrag Sibinović (1983: 26-27) razlikuje značenje termina *žanr* u književnoj teoriji i teoriji prevođenja i smatra da žanr u teoriji prevođenja „treba da se konstituiše na osnovu osobenosti u pristupu originalu, odnosno nekih posebnosti u načinu njihovog prevođenja“. Kao primer navodi podelu tekstova ruskog lingviste Fjodorova na novinsko-informativne, dokumentarno-poslovne, stručno-naučne i novinsko-publicističke tekstove. Klikovac (2006: 99) termine **vrsta** i **tip teksta** koristi kao sinonime, i navodi da su vrste tekstova izlagački, opisni, pripovedački, argumentativni, nagovarački, itd, a podvrste, npr. izlagačke vrste - izvodi, pregledi, predavanja, prikazi, referati, izveštaji, saopštenja i slično. U narednoj analizi pod žanrom podrazumevamo Sibinovićevu definiciju, ali terminološki razdvajamo **tip** od **vrste** teksta, pa pod **tipom** podrazumevamo funkcionalnu podelu na izlagačke, opisne, pripovedačke i druge tekstove, a pod **vrstom** (*Textsorte* K. Nord, *genre* Hatima i Mejsona), „konvencionalni oblik teksta karakterističan za određene društvene prilike”, tj. poslovno pismo, izveštaj, ugovor, fakturu i slično.

Prema Nojbertu i Šrivu (Neubert i Shreve 1992: 126), prevodilac je praktičan analitičar teksta koji svesno kombinuje karakteristične tekstualne odlike koje će ciljnoj publici omogućiti da prepozna tekst kao predstavnika određene vrste. Analiza žanrovskih i funkcionalnih odlika pojedinih vrsta tekstova prevodiocu važna je kao vodilja u odabiru prevodilačkih tehnika i strategija, stoga je relevantan aspekt sagledavanja prevodilačke delatnosti i pripreme za nju i podatak o tome koje vrste tekstova poslodavci navode u oglasima, a prevodioci u upitnicima.

Oglasi putem NSZ nisu sadržavali informacije tog tipa, a ispitanici koji su popunjavali upitnike poslate radnim organizacijama najčešće nisu dali odgovor na pitanje o vrstama tekstova. U 9 upitnika koji su imali odgovor na to pitanje, on je dat zaokruživanjem ponuđenog primera za finansijske vrste (ugovori, fakture). Kako je njih ponudio istraživač, a ne ispitanici, taj podatak uzimamo kao potvrdu o frekvenciji ugovora i faktura u poslovanju firmi, ali smatramo da potpun odgovor o najčešćim vrstama teksta zapravo nismo dobili. Izvori podataka o zastupljenosti određenih vrsta tekstova stoga su samo prevodilački upitnici i oglasi u kojima je taj zahtev eksplicitno naveden.

U oglasima na internet portalima, 90 od ukupno 337 poslodavaca imenovalo je vrste tekstova u okviru kategorije 'opis posla'. Kako oglasi redovno sadrže informaciju o jezicima i očekivanom stepenu obrazovanja prevodioca, činjenica da je gotovo trećina poslodavaca naznačuje i vrstu teksta kao važan aspekt za obavljanje posla, može ukazivati na to da se sposobnost pisanja različitih tekstova na maternjem i stranom jeziku ne podrazumeva kod kandidata sa filološkim obrazovanjem.

U pogledu konkretizovanja vrste teksta, poslodavci u oglasima najčešće navode poslovnu dokumentaciju koja uključuje ugovore, izveštaje, planove i uputstva, specifikacije proizvoda, tehničku dokumentaciju. Nakon 2011, sve više su prisutni i reklamni tekstovi za internet stranice, sažeci novinskih članaka na internetu, zatim razni tekstovi iz domena prava – propisi, zakonski akti, sudske odluke. Upitnici koje su popunili anketirani prevodioci bili su mnogo konkretniji. Bez obzira na oblast o kojoj se radi, najčešće navođeni bili su, očekivano, poslovno pismo i izveštaj. Anketirani prevodioci naveli su preko 40 vrsta, među kojima su pored navedenih, pominjani i:

akcioni planovi
analize
audio zapisi
brošure
članci
dokumentarni programi
dokumenti urbanističkog planiranja
enciklopedije
formulari
instrukcije
internet stranice
intervjui
izmene i dopune zakona
katalozi
komentari
konvencije
korisnički interfejs
lična dokumenta
mišljenja
molbe
naučni radovi
odluke
optužnice
podzakonska akta
pravilnici
predlozi projekata
preporuke
presude
prezentacije
priručnici
pritužbe
protokoli
propisi
radni dnevnici
rešenja
strategije
stripovi
tehnička specifikacija
tenderska dokumentacija
ugovori
uputstva za upotrebu
vesti
video zapisi
zakoni
zapisnici
žalbe.

Anketirani prevodioci najčešće navode različite žanrove, tipove i vrste tekstova i njihovi odgovori ukazuju na to da su specijalizacije u tom pogledu retke.

3.4.12. Formalni zahtevi izraženi u oglasima: obrazovanje i iskustvo

Prema standardima EN15038 i ISO1700, formalnu kvalifikaciju prevodioca ima svako ko je završio studije prevođenja ili bilo koje osnovne studije i 2 godine iskustva ili samo 5 godina iskustva prevođenja s punim radnim vremenom. ISO 1700 (2015: 6) donosi i dodatno tumačenje prvog uslova, za one zemlje u kojima nema studija prevođenja – adekvatna kvalifikacija su i završene studije jezika tokom kojih je student imao i prevodilačke predmete.

Stepen obrazovanja se navodi kao jedan od uslova za zaposlenje u 280 oglasa poslodavaca na internet portalima (Grafikon 15), pri čemu 234 poslodavca traži diplomu sa odgovarajuće filološke grupe. Više od trećine (83) tih poslodavaca očekuje i radno iskustvo u različitom trajanju. Nezanemarljivom broju poslodavaca (24) uslov je da kandidat ima završen neki drugi fakultet i da vlada stranim jezikom. Manji broj njih (21) očekuje završenu srednju školu i prevodilačko iskustvo. Među poslodavcima koji ne preciziraju nivo obrazovanja (55), 33 navode kompetencije i karakteristike koje očekuju od kandidata.

Grafikon 15: Kakvo je obrazovanje potrebno prevodiocu? Podaci na osnovu oglasa 280 poslodavaca koji su postavili taj uslov.

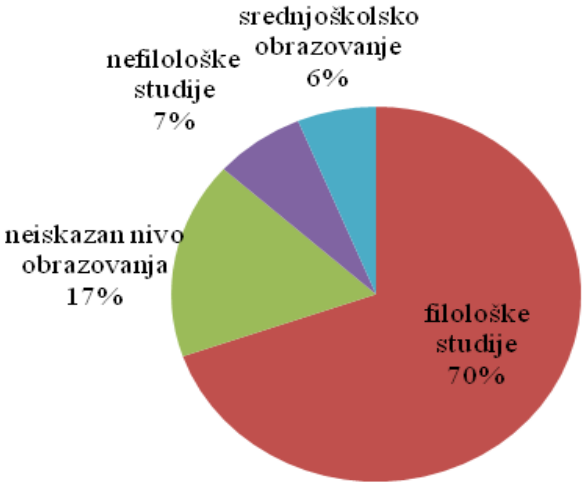

Više od polovine poslodavaca koji su se oglašavali na poslovnim portalima (Tabela 15) ili 52%, angažovanje prevodilaca eksplicitno uslovljava iskustvom. U 81 oglasu tih poslodavaca dužina iskustva ne definiše se ni na koji način, dok se u ostalima kvalifikuje kao iskustvo prevođenja u određenoj oblasti, poznavanje terminologije ili prosto godinama prevodilačkog rada. U pogledu godina rada, najviše poslodavaca očekuje trogodišnje (32), petogodišnje (22) i dvogodišnje (22) iskustvo.

Tabela 15: Dužina očekivanog prevodilačkog iskustva prema oglasima 175 poslodavaca na poslovnim portalima.

Dužina prethodnog radnog iskustva	**Broj poslodavaca: 175**
< 1 g.	15
2 g.	22
3 g.	32
4 g.	1
5 g.	22
8.g.	1
10.g	1
Neprecizirana	81

3.4.13. Interpersonalne sposobnosti i karakteristike ličnosti

Više od trećine poslodavaca traži da prevodilac poseduje osobine koje olakšavaju zajednički rad većeg broja ljudi na istom zadatku, koje ćemo imenovati kao interpersonalnu kompetenciju. Ona je u oglasima izražena kao komunikativnost, spremnost za timski rad, taktičnost i odsustvo kritizerskog stava, pozitivan stav, vedrina, i najviše se tražila u oglasima prevodilačkih agencija, konsultantskih firmi i predstavnika međunarodnih organizacija.

Više od trećine poslodavaca u oglasima traži i da prevodilac poseduje određene osobine ličnosti koje se tiču radne etike. Te karakteristike su odgovornost, organizovanost i efikasnost, preciznost, sposobnost rada pod pritiskom, vrednoća, motivisanost, ambicioznost i želja za stručnim usavršavanjem, samostalnost i fleksibilnost, kreativnost, sistematičnost i profesionalno samopouzdanje.

Kako je poslednjih godina sve više oglasa nevladinih organizacija koje se bave humanitarnim radom sa migrantima, u oglasima za prevodioce se ističu i interkulturna kompetencija, sposobnost empatije i konstruktivnog upravljanja stresnim i emotivnim situacijama. Od prevodioca se očekuje i spremnost da radi na terenu, ponekad u neadekvatnim uslovima, i produženo radno vreme.

3.4.14. Kompjuterska pismenost i prevodilački alati

Oglasi na poslovnim portalima, odgovori anketiranih prevodilaca i poslodavaca pokazali su i očekivanja u pogledu stepena kompjuterske pismenosti prevodilaca i spremnosti da se koriste grafički, dizajnerski i multimedijalni programi i softverski prevodilački alati. Poslodavci još uvek u velikom broju eksplicitno traže sposobnost za rad u *MS Office* paketu (110) (32%) kao i korišćenje interneta, a 10 (8%) očekuje da prevodilac poznaje alate za izradu veb stranica i pripremu teksta za štampu (*Photoshop, InDesign*).

Primena različitih alata za računarski potpomognuto prevođenje (eng. *CAT tools, Computer aided translation tools*) koji su zasnovani na prevodilačkim memorijama omogućava terminološki ujednačeniji prevod, naročito kada je reč o velikom broju stručnih tekstova u kojima se ponavljaju termini, izrazi i rečenična struktura, bilo da na prevodu radi jedan prevodilac ili čitav tim. Jedno skorašnje istraživanje o uticaju prevodilačkih alata na kvalitet prevoda studenata na Univerzitetu u Mariboru (Kučiš 2010) pokazalo je da primena prevodilačke memorije utiče na smanjenje broja leksičkih, pravopisnih i stilističkih grešaka u studentskim prevodima za 25%.

Imajući u vidu prisustvo prevodilačkih alata u profesionalnoj prevodilačkoj delatnosti u svetu, zanimalo nas je da li se poznavanje prevodilačkih alata traži u oglasima za prevodioce u Srbiji, koji su to alati, kao i da li ih ispitani prevodioci i poslodavci koriste.

Svi izvori podataka pokazali su da je upotreba prevodilačkog softvera kod nas povezana sa tipom poslodavca i timskim načinom rada – samo su prevodilačke agencije i poslodavci za koje rade timovi prevodilaca očekivali poznavanje prevodilačkih alata, najčešće *Tradosa* (14 poslodavaca na internet portalima). U vreme kada je anketirana prva grupa prevodilaca, samo je dvoje od 19 prevodilaca koji su radili za poslodavce navedenog tipa bilo upoznato sa softverskim prevodilačkim alatima. Od prevodilaca anketiranih 2018. godine (65), njih 44 koristi različite alate, najčešće *Trados, MemoQ* i *Memsource*.

U prevodilačkim upitnicima i oglasima navodi se preko 30 različitih prevodilačkih alatki, od kojih najviše prevodilaca koriste prevodilačke memorije *Trados* (43) *MemoQ* (28), Memsource (20) i *Wordfast* (9), a zatim *SDLX* (3), *DejaVu* (2), *Transit, Multitrans Prism, Across* i *Transit, Google Translator Toolkit* (1). Od programa za lokalizaciju softvera, 6 prevodilaca je navelo 13 različitih programa: *Helium (3), LocStudio, Microsoft Leaf, Passolo, Alchemy Catalyst, Visual Localize, IBM Translation Manager, QtLinguist i SDLInsight, SAP AG 7.30, Smartling, Wordbe, Xliff*. Četiri prevodioca su takođe navela i programe za titlovanje (*Smart, Titler, Subtitle Workshop, JetAudio, Ztitled i EZ titles*).

3.4.15. Stav prevodilaca prema negativnim aspektima profesije

Prema *Izveštaju o stanju u prevodilačkoj profesiji* koji je rađen za potrebe Generalnog direktorata za prevođenje (Pym et al. 2012), prevodilačka profesija spada u neregulisane profesije zato što ne postoje zakonska ograničenja u pogledu toga ko može da je obavlja. Druge ključne karakteristike ove delatnosti danas – da je u velikom procentu obavljaju honorarni prevodioci (oko 74% prema Pym et al. 2012: 3), na određeno vreme, po projektu, najčešće znače da su prevodioci međusobno nedovoljno povezani da bi mogli da utiču na stanje na tržištu. U *Izveštaju* se navodi da su u EU registrovana 103 prevodilačka udruženja, od kojih su mnoga nastala u skorije vreme, kao i veliki broj internet portala preko kojih se odvija komunikacija između prevodilaca i klijenata, ali i između samih prevodilaca (primeri kao što su Proz.com i TranslatorsCafé). Njihova funkcija je uglavnom informativna i socijalizacijska, i uglavnom nedovoljno usmerena na zaštitu profesije.

Autori *Izveštaja* primećuju i da su dugogodišnja udruženja prevodilaca suviše inertna da bi efikasno uticala na promenu takve situacije.

Prevodioci anketirani 2018. u odgovorima na pitanje o problemima sa kojima se suočavaju u obavljanju profesije prenose iskustva koja se u velikoj meri poklapaju sa stanjem opisanim u *Izveštaju*. Najčešće navođeni problemi tiču se stihijske prirode priliva prevodilačkih zadataka i s tim povezanog neodređenog radnog vremena, kako u broju radnih sati u danu, tako i u broju radnih dana u mesecu.

Druga grupa problema tiče se odnosa sa klijentima, koji uglavnom proističu iz nerazumevanja složenosti prevodilačkih zadataka: to su prekratki rokovi, nepostojanje standarda u proceni kvaliteta prevoda, kao i nepoverenje klijenata u stručnost prevodilaca koje se manifestuje kroz insistiranje na doslovnijim leksičkim ekvivalentima.

Treća grupa problema tiče se uslova rada. Jedan od najštetnijih postupaka rukovodilaca projekata po kvalitet prevoda jeste uskraćivanje informacija o naručiocu, primaocu i svrsi prevoda. Pored toga, veliki prevodilački projekti koji se odvijaju uz pomoć prevodilačkih alata i na kojima rade timovi prevodilaca, ponekad su neadekvatno organizovani, komunikacija između članova tima je nesinhronizovana, opterećena nekonstruktivnim odnosima ili nepostojeća.

S druge strane, prevodioci su govorili i o značaju poslodavaca za njihovo profesionalno usavršavanje. Neki od anketiranih prevodilaca su tako imali probni period tokom kog su radili s manjom normom i uz stručni nadzor iskusnijeg prevodioca, zadaci pismenog prevođenja obično su prethodili konsekutivnom prevođenju na istu ili približnu temu, a poslodavci su redovno obezbeđivali i obuku u korišćenju prevodilačkih softvera.

Konferencijski prevodioci su kao najznačajnije teškoće navodili nemogućnost pravovremene pripreme za usmeno prevođenje, jer korisnici često prekasno dostavljaju potreban pripremni materijal – dnevni red, sadržaj izlaganja, spisak tema i slično, ili ih uopšte ne dostavljaju. Pored toga, govornici su često neupućeni u to kako treba da govore da bi prevodilac mogao da prevede sve što je rečeno. Nepoznata su im i pravila standardnih protokolarnih situacija u kojima učestvuje usmeni prevodilac, kao što je, na primer, gde prevodilac treba da se nalazi da bi mogao da čuje govornika. Osnovni problem, međutim, jeste učestalo nepoštovanje ili nepoznavanje međunarodno ustanovljenih standarda da simultani prevodilac

nikada ne radi sam ukoliko angažman traje duže od nekoliko sati, jer je zbog održavanja nivoa pažnje potrebno da se prevodioci smenjuju na 20 minuta.

Komunalno konsekutivno prevođenje, tj. prevođenje koje se odvija u svakodnevnim životnim okolnostima jedne društvene zajednice, prema rečima prevodilaca, često podrazumeva posebne psihološke sposobnosti kao što su sposobnost emotivnog distanciranja i disciplinovanost u praćenju instrukcija. Jedan od prvih intervjuisanih prevodilaca taj aspekt profesije izrazio je na sledeći način:

> GS: „Priča se jako brzo jako puno i jako dugo. Za taj posao nema niko ko može da te spremi jer ti prevodiš izjave ljudi raznog obrazovanja, socijalnog staleža pa i ekonomskog, u krajnjem slučaju. Ja sam prevodio izjave ljudi koje pola nisam razumeo, prevodio sam izjave ljudi koji su toliko brzo pričali da nisam mogao da stignem, prevodio sam izjave ljudi koji su govorili pet sati, a rekli bi tri rečenice i to je ono najzanimljivije tu – tematike su razne, ljudi se rasplinjavaju kad pričaju s nekim, jako je bitno da preko osobe koja priča s njima pokušaš da ih usmeriš … Jako je bio bitan kontakt s ljudima s kojima sam razgovarao. Oni se opuste kad pričaju sa mnom, jer oni u mene gledaju kad pričaju s tim čovekom, oni uopšte ne gledaju tog čoveka, već mene … Faktički su meni pričali … S tim što je moj posao tu bio isključivo posao … kako bih rekao … posao pomagala. Ja nisam smeo biti prisutan tu kao individua već isključivo kao pomagalo za prevođenje … Moja uloga je tu bila ta, kao program za prevođenje, nisam imao tu apsolutno nikakvih upliva. (Izvod iz transkripta).

Psihološke i emotivne aspekte konsekutivnog prevođenja prevodioci i inače navode kao one koje su teže savladavali na početku karijere.

Kada je reč o pismenom prevođenju, opšte je uverenje da prevodilačka profesija nije vrednovana i da se izjednačava sa daktilografijom na stranom jeziku, i to je posebno izraženo u radu za sve one poslodavce čija osnovna delatnost nije prevođenje. Upitnici iz 2018. međutim, pokazuju nešto složeniju sliku materijalnog vrednovanja prevodilačkog rada. Na pitanje o visini prihoda odgovorila su 62 prevodioca i njihovi odgovori pokazuju da su kod više od polovine oni značajno iznad srpskog proseka.

Grafikon 16: Visina mesečnih neto prihoda od prevođenja 62 prevodioca iz 2018. godine.

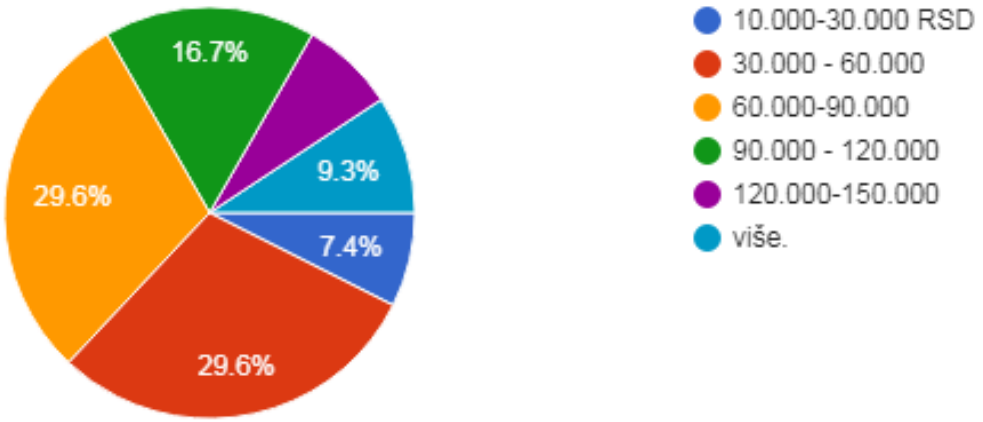

Kako su u pitanju mali brojevi, statistički validne korelacije se ovde ne mogu ustanoviti. Od 62 prevodioca, natprosečne prihode imala su 34 prevodioca i ženskog (25) i muškog (9) pola, koji žive u Beogradu (16), Novom Sadu (12), Kragujevcu (2), Nišu, Čačku, Zrenjaninu i Subotici (po 1). Najčešće su završili filološke studije, ali i pravne, studije političkih nauka ili medicine. Imaju radno iskustvo do 5 godina (šestoro), do 10 (trinaestoro) do 15 (devetoro) i do 20 (četvoro). Imaju 1 radni jezik (18 prevodilaca: engleski, nemački, italijanski, francuski, češki, albanski, makedonski i slovenački) ili dva (11 prevodilaca: engleski + nemački, ruski, italijanski, španski, grčki, francuski, arapski i holandski). Bave se samo pismenim prevođenjem (2) konsekutivnim i pismenim (7), simultanim, konsekutivnim i pismenim (9), ili gotovo svim vrstama prevođenja (3) u oblastima kao što su pravo (24), finansije (12), medicina (5), farmacija (4), građevina (2), poljoprivreda (2), zaštita životne sredine (3) ili IT (3). U svim navedenim oblastima rade i prevodioci s nižim prihodima. I jedni i drugi rade za istu vrstu poslodavca: domaće (22:16[28]), regionalne (5:8), zapadnoevropske i američke (6:9) prevodilačke agencije, direktne klijente (21:17), nevladine organizacije (1:2) i druge. Najbolje plaćeni prevodioci koriste CAT alate (21) ili ne (8), kao i oni koji su slabije plaćeni.

Autori *Izveštaja o stanju u prevodilačkoj profesiji u EU* takođe registruju veliki raspon u prihodima prevodilaca (od 6.000 EUR do 90.000 EUR), pri čemu najviše

[28] Prva cifra označava broj prevodilaca s višim, a druga broj prevodilaca s nižim prihodima koji su naveli dati odgovor.

prihode prepoznaju kod prevodilaca sa menadžerskim funkcijama (Pym et al. 2012: 3), i po njima, to je još jedan signal neuređenosti profesije.

3.5. Prevodilac u evropskom kontekstu

Srbija u procesu pridruživanja EU treba da obezbedi viskoobrazovane i obučene prevodioce koji će nakon pristupanja EU prevoditi na srpski jezik u Direktoratima za pismeno i usmeno prevođenje (*Directorate General for Translation/DGT, Directorate General for Interpretation/DGI*) u Briselu, pa stoga razmatramo i uslove koje prevodilac mora da zadovolji da bi radio u takvom okruženju.

Prema podacima iz 2011[29], produkcija Direktorata za pismeno prevođenje za potrebe Evropske komisije pored prevoda (92%), obuhvata i pismene i usmene rezimee dokumenata (0,6%), telefonsku prevodilačku uslugu (eng. *translation hotline*), prevođenje i uređivanje internet stranica (4,1%), uređivanje originalnih tekstova (2,7%), redakturu tekstova nastalih mašinskim prevođenjem (0,3%) i mašinsko prevođenje. Najčešće vrste tekstova koji se prevode su: nacrti i predlozi zakonskih akata, propisi i zakoni, smernice za pisanje zahteva i prijava, izveštaji, korespondencija za građanima, kompanijama i institucijama u EU, brošure i flajeri, obaveštenja za štampu, tekstovi na internet stranicama itd, pri čemu je 60% tekstova iz oblasti zakonodavstva. Sve navedene zadatke obavljaju prevodioci trajno zaposleni u GDP-u, ali od 2004. i značajan broj spoljnih saradnika-prevodilaca i prevodilačkih agencija iz zemalja članica EU. Prema godišnjem izveštaju o radu, DGT je 2017. godine angažovao spoljne saradnike za 30% prevodilačkih zadataka (DGT 2017: 4).

Formalni uslovi za stalne prevodioce u GDP-u su sledeći:

- diploma osnovnih akademskih studija (3 godine) koje ne moraju biti filološke,
- vladanje svim aspektima i stilovima maternjeg jezika i/ili spremnost da se taj aspekt maternjeg jezika kontinuirano usavršava,

[29] Izvori svih navedenih podataka o poslovanju Direktorata jesu dokumenta predstavljena na konferenciji o radu Odeljenja za saradnju sa spoljnim prevodiocima (*Conference on External Translation)* 2011. Podaci o profilu prevodioca sada su dostupni na stranici Evropske komisije https://ec.europa.eu/info/jobs-european-commission/working-eu/translator-profile_en#translatorprofile, kojoj je poslednji put pristupljeno avgusta 2018.

- vladanje prvim stranim jezikom (B) koji mora biti engleski, nemački ili francuski na nivou C2,
- vladanje drugim stranim jezikom (C) na nivou B2-C1, u zavisnosti od specifičnosti radnog mesta za koje se oglašava konkurs.

Od prevodioca se dalje očekuje da:

- razume različite kompleksne pojave, brzo reaguje na promenjene okolnosti, koristi različite izvore informacija i bude komunikativna osoba,
- bude preduzimljiv, dovitljiv, radoznao i motivisan za rad,
- obavlja svoje obaveze kvalitetno čak i kada je pod pritiskom – samostalno ili u timu – i da se uklopi u multikulturalno radno okruženje,
- bude disciplinovan,
- poznaje neku od sledećih oblasti - ekonomsku, finansijsku, pravnu ili neku drugu užestručnu oblast,
- razume izvorni tekst i tačno ga prenosi u ciljni jezik, koristeći registar i stil koji odgovara funkciji ciljnog teksta,
- ukoliko bude izabran, da bude spreman i sposoban da nauči da koristi kompjuterske prevodilačke alate i drugi softver za automatizaciju kancelarijskog rada.

Uslovi za rad usmenih prevodilaca nešto su drugačiji:

- diploma osnovnih akademskih studija (3 godine) koje ne moraju biti filološke + jednogodišnje iskustvo u usmenom prevođenju ili položen kurs iz usmenog prevođenja, ili
- višegodišnje iskustvo u usmenom prevođenju,
- vladanje jednim stranim jezikom koji mora biti engleski, nemački ili francuski na nivou C2.

DGT danas zapošljava 1600 prevodilaca i 700 službenika, i godišnje obezbeđuje prevod oko 2 miliona stranica, od kojih 500.000 prevedu spoljni saradnici (DGI/EC 2018: 11). DGI zapošljava 294 usmena prevodioca i obezbeđuje 110.000 prevodilačkih dana godišnje, od čega oko polovinu rade spoljni saradnici (DGI/EC 2018: 9).

4. ZAKLJUČCI I IMPLIKACIJE: ZAHTEVI TRŽIŠTA RADA

U zaključcima se fokusiramo na one karakteristike tržišta rada koje ističu značaj nekih elemenata komponentnih modela prevodilačke kompetencije predstavljenih u 2. poglavlju – uglavnom po tome što se ponavljaju iz oglasa u oglas, pa je njihovo prisustvo naročito uočljivo i zahtevaju dodatni sumarni komentar.

4.1. Radni jezici

Jedna od prvih karakteristika lokalnih potreba svakako je zastupljenost jezika uopšte, zastupljenost u pojedinim delatnostima kao i smer prevođenja. Podatke o potražnji za jezicima treba uzeti sa izvesnom ogradom, jer najneposrednije odražavaju trenutna društvena i ekonomsku dešavanja, što se vidi i iz podatka o broju oglasa u kojima se traže kineski, arapski/farski, turski, španski i italijanski. Konstantnost potražnje za određenim jezicima stoga je važnija od broja oglasa za pojedine jezike kada je reč o planiranju nastavnih programa na osnovnim i masterskim studijama. Prema našim podacima, takvi jezici su engleski, nemački, ruski, italijanski i jezici zemalja iz okruženja. Relevantna je i informacija o prisutnosti tražnje za dva radna jezika, od kojih je jedan gotovo uvek engleski, kao i o stručnim oblastima u kojima se odvija prevođenje na tim jezicima (Tabela 13). S obzirom na to da srpski spada u jezike ograničene rasprostranjenosti, očekivan je podatak da značajan broj poslodavaca očekuje da prevodilac prevodi u oba smera. Novina u odnosu na međunarodne standarde svakako je očekivanje da prevodilac prevodi sa B na C jezik i obratno. Sudeći po realnoj mogućnosti ostvarivanja takvih zahteva, pretpostavljamo da su to primeri situacija u kojima govornici traženih jezika rade redakturu mašinskih prevoda.

4.2. Spremnost na konstantno učenje

Specijalizacije Kada se ukrste podaci o kratkotrajnosti prevodilačkih angažmana i vrstama rada na tekstu, zatim oblastima u kojima se odvija prevođenje i različitim uslovima rada kod različitih poslodavaca, zaključujemo da su za prevodioca podjednako važni brzina ovladavanja potrebnim znanjima u meri koja je potrebna da bi se posao uspešno obavio, kao i dubina i specijalizovanost tih znanja.

Iz podataka o stručnim oblastima vidi se da 50 od 84 svih anketiranih prevodilaca prevodi tekstove iz tri oblasti ili manje, što znači da je specijalizacija moguća i u uslovima u kojima se prevodilačka delatnost odvija Srbiji, ukoliko je ona vezana za neku od najzastupljenijih stručnih oblasti, kao što su pravo, finansije, medicina, građevina ili IT. Opredeljenost da se izgradi specijalizacija podrazumeva da prevodilac bira vrstu poslodavaca i radnih okruženja (prijavljujući se na oglase građevinskih firmi, na primer), i tako razvija svoj profil u pogledu vrste prevođenja, vrste tekstova i stručnih oblasti. To dalje podrazumeva poznavanje tržišta, sposobnost samopredstavljanja, dugoročnijeg planiranja i spremnost za neprestano učenje. Postojanje specijalizacije se u literaturi zasnovanoj na praćenju tržišta povezuje i sa višim prihodima. Olohan (2007: 49) tako iznosi podatke Instituta za pismeno i usmeno prevođenje Velike Britanije (*Institute of Translation and Interpreting*), koji je 1998. i 2001. analizirao prihode koje ostvaruju prevodioci za različite jezike i raznih specijalizacija: prema rezultatima anketiranja 518 prevodilaca, od kojih su većina bili slobodni prevodioci, prevodioci koji su se specijalizovali za jednu oblast imali su 17% viša primanja od ostalih koji su radili u više oblasti. Razlog za to je pronađen u njihovoj većoj produktivnosti, što se čini logičnim, ako se zna da je pomoć koju pružaju alati kao što je Trados utoliko veća što je veći broj tekstova iz iste oblasti u prevodilačkoj memoriji. Guadek (Gouadec 2007: 208) veruje da prevodioci mogu da utiču na visinu prihoda ukoliko primene neke od sledećih strategija: specijalizuju se za jednu ili više oblasti, postanu produktivniji, tj. brži, pažljivo biraju klijente ili redovno podižu tarife. I prema zaključcima sa konferencije Evropske komisije posvećene profilu prevodioca iz 2011, specijalizacija će biti sve važnija, i odnosiće se ne samo na stručna polja, već i na tip zadataka, kao što su priprema teksta za mašinsko prevođenje (*pre-editing*) i redaktura mašinski prevedenog teksta (*post-editing*). U ukupnom korpusu oglasa takvih poslodavaca je trenutno malo, ali su oni signali promena koje dolaze i na srpsko tržište.

Podaci o traženim specijalizacijama su stoga relevantna informacija za koncipiranje nastavnih programa u obrazovanju prevodilaca i u koncipiranju specijalističkih kurseva za već zaposlene prevodioce. I pored činjenice da korpus analiziranih poslodavaca sadrži mali broj izdavačkih kuća i diplomatskih predstavništava, verovatno zbog drugačijih procedura u oglašavanju potrebe za prevodiocima, i da su kretanja u privredi zemlje promenljiva i nepredvidiva, smatramo relevantnim podatak da su najčešće stručne oblasti u kojima se odvija prevođenje oblasti finansija, prava, građevine, izveštavanja i pres-klipinga, zdravstva i poljoprivrede. Svakako da ni navedenih 6, kao ni svih 40 identifikovanih oblasti ne mogu biti

specijalizacije jednog prevodioca, niti se one mogu sve usvajati tokom studija (up. González-Davies 2005). Podaci o zastupljenosti stručnih oblasti su pre svega značajni za sagledavanje elemenata prevodilačke kompetencije na koje treba obratiti veću pažnju prilikom formulisanja nastavnih ciljeva. Brojnost stručnih oblasti pokazuje da je jedna od ključnih kompetencija kojom prevodilac treba da ovlada instrumentalna kompetencija – odnosno, da prevodilac treba da bude sposoban da u kratkom roku ovlada potrebnom terminologijom i osnovnim pojmovnim aparatom. Da bi nastavio samostalno efikasno da uči i posle završenog školovanja, prevodilac mora poznavati tipove osnovnih terminoloških izvora, njihove karakteristike, tehnike traženja terminologije u elektronskim izvorima i kriterijume koji su presudni za njihov odabir. Istraživanja grupe PAKTE (Kuznik et al. 2018: 49-50) ističu da efikasnost pretraživanja informacija zavisi i od sposobnosti odlučivanja – tj. sposobnosti da se proceni kada se odluka može doneti bez potvrde spoljnih izvora, kojim redosledom vršiti pretrage, koji su izvori pouzdani i kada je pretraživanje završeno.

Kako je utvrđivanje terminologije, međutim, samo deo problema sa kojima se prevodioci susreću u stručnim tekstovima, potrebno je i da umeju da prepoznaju i razlikuju odlike različitih vrsta tekstova u izvornoj i ciljnoj kulturi, da ih analiziraju kako na nivou makrostrukture (rasporeda i redosleda većih tekstualnih celina), tako i mikrostrukture (kolokacionog potencijala utvrđenih termina). Takva znanja naročito su bitna za druge dve važne prevodilačke uloge, kao redaktora (u prevodilačkim agencijama i izdavačkim kućama) i tekstopisca (u medijima).

Istraživanja tekstualne koherencije i kohezije u prevodima (up. Nojbert i Šriv 1992: 104) pokazala su da se najozbiljnije greške dešavaju upravo u toj sferi. Dok je kohezija odlika površinske jezičke strukture, koherencija je svojstvo dubinske smisaone strukture teksta. Da bi tekst bio koherentan, nije dovoljno uspostaviti adekvatnu mrežu kohezivnih elemenata. Koherencija počiva na asocijativnim strukturama koje stvaraju prisutni jezički elementi, pa ju je nemoguće preslikati iz izvornog u ciljni tekst doslovnim prevodom smisla individualnih rečenica, već se na osnovu razumevanja i koherentne strukture originala mora izgraditi površinski modifikovana struktura ciljnog teksta. Specifičnost prevodilačkih teškoća sa koherencijom u ciljnom tekstu, Nojbert i Šriv opisuju na sladeći način:

> Prevodilac koji ne razume dubinske odnose ne može odabrati tačne termine u prevodu. U prevodilačkom procesu postoji jedna metajezička međufaza koja nema

> svoj jezički izraz. U toj fazi prevodilac gradi mentalni model teksta (...) virtuelni prevod. Kada prevodilac dođe do tog modela u ciljnom tekstu, kohezijom počinje da upravlja ciljni jezički sistem. Drugim rečima, jednom kada se odabere pojmovna struktura, u ciljnom jeziku na raspolaganju ostaje veoma ograničen broj mogućih realizacija (Neubert and Shreve 1992: 104, prevod autorke).

Do narušene kohezije i koherencije u ciljnom tekstu stoga može doći iz brojnih razloga, a jedan od najuočljivijih u prevodima jesu primeri ogrešenja o leksičku koheziju. Leksička kohezija se uglavnom ostvaruje kroz tzv. lance leksema (eng. *lexical chains*, up. Baker 2011: 210-211) koje su međusobno na neki način povezane. Ta povezanost se uspostavlja svaki put kada upotrebljena leksema priziva asocijaciju na neku drugu leksemu, preko antonima, sinonima, hiponima ili hiperonima, kolokacije, neke druge reči iz uređene serije (npr. ponedeljak, utorak, ...), pripadnosti određenom semantičkom polju i slično. Dok greške u semantičkoj koheziji ne moraju uticati na koherentnost ciljnog teksta, greške u uspostavljanju leksičke kohezije to redovno čine. Uzrok takvih grešaka može biti nerazumevanje vanjezičkih pojava o kojima se u tekstu govori, nerazlikovanje terminoloških od opštejezičkih značenja, strah od odstupanja od doslovnog prevođenja koje za posledicu ima stvaranje pseudokolokacija i neadekvatan prevod tekstualnih konektora, kao i zanemarivanje pragmatičkog aspekta, tj. raznih elemenata konteksta ciljne komunikativne situacije[30].

Koherentnost ciljnog teksta je tako nemoguće uspostaviti prenošenjem kohezivnih veza iz izvornog teksta, one se moraju stvarati iznova u ciljnom tekstu tokom prevođenja. Jedan od važnijih aspekata te sposobnosti jeste ovladavanje kolokacionim potencijalom usvojenih termina, tj. načinom na koji reči i strukture stupaju u veće celine u tekstovima određene vrste, tipa i žanra na jeziku prevoda (up. Neubert 2000: 54). Problem sa ostvarivanjem koherentnosti u prevodu na srpski uočljiv je u Srbiji i kod iskusnih prevodilaca (up. Eraković 2018b) i kod studenata (Eraković 2012), jer postizanje koherentnog teksta u prevodu više zavisi od dubinskog poznavanja stručne oblasti i teorije prevođenja nego od opšteg prevodilačkog iskustva. Iz toga sledi da je jedna od ključnih karakteristika dobrih i uspešnih prevodilaca spremnost da se stečene specijalizacije produbljuju, a nove usvajaju neprestano – iz onih stručnih oblasti koje su relevantne za okruženje u kom se prevodilac nalazi.

[30] Analizirane primere ovog tipa grešaka v. u Eraković 2013: 154-156.

Teorijska znanja Jedan od najpoznatijih dijaloga na temu korisnosti teorije za profesionalne prevodioce objavljen je u knjizi *Can Theory Help Translators?* – između Endrua Čestermana, profesora teorije prevođenja sa Univerziteta u Helsinkiju i Eme Vagner, prevoditeljke pri Evropskoj komisiji u Luksemburgu (Chesterman i Wagner 2002). Iako profesor Česterman smatra da teorija ne mora da bude isključivo 'korisna' (Chesterman i Wagner 2002: 2), direktne koristi od teorije prepoznaju se u praksi. Važeći prevodilački standardi opisuju prevodioca koji je sposoban da svoje odluke kompetentno argumentuje. Potrebu za tim vidimo i u odgovorima prevodilaca na pitanje o negativnim aspektima profesije: klijenti i poslodavci ponekad dovode u pitanje prevodiočeve odluke, a jedan od načina prevodioca da se odbrani jeste da uverljivo obrazloži razloge zbog kojih prevod treba da izgleda tako kako izgleda. Koristan alat u toj argumentaciji (a to je jedan od profesorovih argumenata koji je i Ema Vagner u pomenutoj publikaciji prepoznala kao važan), jesu nazivi za te postupke – kao što su transpozicija, preraspodela, parafraza, prevod kulturološkim ekvivalentom, generalizacija ili konkretizacija, da nabrojimo samo neke. Prepoznavanje prevodilačkih strategija, tehnika i faktora koji utiču na njihov izbor, omogućava prevodiocu da se snađe u novim situacijama, a prema istraživanju koje je sproveo Skot-Tenent sa saradnicima, i da postigne tačniji, stilski verniji, funkcionalno i registarski adekvatniji prevod (Scott-Tennent et al. 2001: 23). Olohan smatra da je poznavanje relevantne teorije naročito važno za honorarne prevodioce, čiji je položaj na tržištu najnesigurniji, jer tako postaju sigurniji u sebe (Olohan 2007: 57). Ovladavanje novom specijalizacijom takođe je lakše ukoliko se poznaje relevantna teorija – jer omogućava prevodiocu da hijerarhizuje informacije s kojima se susreće. U prevodu se ne može preneti sve što se prepoznaje u izvorniku, pa je bitno da prevodilac razume i izvornu i ciljnu komunikacionu situaciju i svrhu prevoda. Takve odluke će lakše donositi ukoliko poznaje funkcionalistički pristup prevođenju (Reiss i Vermeer 1984/2013, Nord 1997, 1991/2005, 2006), u kom svaka analiza prevodilačkog zadatka počinje sa razumevanjem svrhe prevoda. Kalvo (Calvo 2018: 20), na primer, napominje da je praksa koja se uočava na projektima prevođenja visoko specijalizovanih tekstova (kao što su, na primer, pravne tekovine), ili zadacima lokalizacije, da se prevodiocima daju veoma detaljna i precizna uputstva. U teoriji se o tome govori kao o eksplicitnom i implicitnom radnom nalogu. Postojanje radnog naloga dalje podrazumeva da fokus nije na karakteristikama izvornog teksta, već na svrsi prevoda koju određuju potrebe korisnika – što su osnovni postulati funkcionalističkog pristupa prevođenju – i, kao što znamo, polazna tačka u rukovođenju prevodilačkim projektima. Kalvo (Calvo 2018: 27) ističe da će rukovodilac prevodilačkim

projektom koji poznaje teoriju uložiti dodatni napor da ustanovi potrebe klijenta i korisnika prevoda i kada oni nisu u stanju da ih verbalizuju i sačiniti uputstva koja će prevodilačkom timu omogućiti da ostvari potreban nivo kvaliteta. Još važniji doprinos funkcionalističkog pristupa jeste sagledavanje uloge prevodioca u prevodilačkom procesu. Ta teorija najviše doprinosi izgradnji prevodilačkog *self-koncepta* kao stručnjaka sa jedinstvenim skupom znanja i sposobnosti koje mu omogućavaju da donosi odluke kompetentnije od monojezičkih stručnjaka (lektora) i bilingvalnih osoba (klijenata). Čini se da je svesno građenje takvog *self-koncepta* od naročitog značaja u Srbiji, gde je sistematično i zaokruženo obrazovanje prevodilaca na univerzitetskom nivou počelo tek 2015. godine.

Kompjuterska pismenost Tradicionalni prevodilački alati, rečnici, leksikoni i glosari danas su često sporedni deo prevodilačkih pomagala. Prevodilačke agencije su, između ostalog, nastale i iz potrebe da se obimni projekti, koji broje nekoliko hiljada strana, završe u roku od nekoliko nedelja. Da bi tako nešto bilo moguće, prevodioci moraju raditi timski i usklađeno, a to bez kompjuterski potpomognutog prevođenja nije moguće. Pojedine vrste prevođenja, kao što su lokalizacija i audiovizuelno prevođenje ne mogu se zamisliti bez primene odgovarajućih programa koji se stalno unapređuju. Pored svega navedenog, važan aspekt prevodilačke profesije jeste i njen globalni karakter. Ukoliko je poslodavac prevodilačka agencija ili izdavačka kuća, onda najčešće nije važno gde se prevodilac nalazi, pod uslovom da raspolaže dobrom internet vezom. Kompjuterska pismenost prevodioca stoga podrazumeva da:

- poznaje sve programe MS Office paketa (podrazumeva se daktilografska veština),
- poznaje različite tekstualne formate i kako se tekst prebacuje iz jednog u drugi,
- aktivno koristi elektronsku poštu,
- zna da pretraži internet u potrazi za terminološkim rešenjima i informacijama od značaja za tekst koji se prevodi,
- poznaje bar jednu prevodilačku memoriju, alatke za lokalizaciju softvera i internet stranica, čime stiče sposobnost za brzo savladavanje novih programa istog tipa,
- poznaje alate za pripremu teksta za štampu i za objavljivanje na internetu (uključujući i optimizaciju sadržaja za pretraživače) koji omogućavaju prevodiocu da u svoju ponudu uvrsti i usluge dodatne vrednosti,
- ume da napravi sopstvenu internet stranicu i konstantno je ažurira,

- ume da koristi društvene mreže u poslovne svrhe – da osmisli svoje profesionalno prisustvo na njima.

Važna ograda u vezi s razvijanjem tehnološke kompetencije na studijama koja se sreće u literaturi jeste da ona ne može da prethodi ovladavanju ostalim prevodilačkim potkompetencijama. Prevodilac koji zna da prevodi bez tehnologije, umeće da prepozna kada mu se nude neadekvatna rešenja; onaj ko ne prevodi dobro bez tehnologije, ponavljaće greške koje postoje u sistemu.

Priprema teksta za mašinsko prevođenje i njegova redaktura podrazumevaju razumevanje kako nastaje mašinski prevod i tipove grešaka koje se mogu očekivati (različite na različitim jezicima). Ispitani prevodioci su Google Translate navodili kao jedan od alata koji koriste da bi prevodili brže. Ono što je nužno pritom znati (pored mogućnosti da se tako dovodi u pitanje obaveza tajnosti) jeste s kojim tipovima tekstova i s kojim jezičkim parovima mašinski prevod daje dobre rezultate, a s kojima ne. Jednostavan test s Guglovim prevodiocem tako pokazuje da je za srpski rezultat u smeru S->E bolji nego E->S. Mašinski prevod ne daje efikasne rezultate ni sa tekstovima koji su sintaksički i leksički komplikovaniji i sadržajno neobičniji. Uspešnost mašinskog prevođenja zavisi i od postojanja elektronskih korpusa jezika, a prevodioci treba da znaju i kakvi su u tom pogledu njihovi radni jezici.

4.3. Osobine ličnosti

Veliki broj poslodavaca kao važan uslov u oglasima navodi osobine ličnosti. One spadaju u domen psihofiziološkog elementa prevodilačke kompetencije kada se formulišu kao sposobnost rada pod pritiskom, odgovornost, pouzdanost, organizovanost, želja za usavršavanjem i napredovanjem i slično, i u domen interpersonalne potkompetencije kada se traži komunikativnost, fleksibilnost, taktičnost, sposobnost empatije i slično.

U vezi s psihološkim i interpersonalnim elementom, Robinson (2003: 121-122) ističe značaj razumevanja i razvoja emocionalne inteligencije za prevodioce. Njen prvi segment je prepoznavanje i prihvatanje sopstvenih osećanja u vezi s onim što se događa u okruženju, nakon čega može da usledi prilagođavanje uzroka negativnih emocija i svesno usmeravanje ka onome što podstiče pozitivne emocije. Drugi je kontrola i usmeravanje sopstvenih emocija ka produktivnim ishodima. Robinson navodi primere dosade (koju inače pominju i naši ispitanici), usamljenosti, depresije,

negativnih osećanja izazvanih neracionalnim zahtevima klijenata i poslodavaca (koje prevodioci takođe često navode), koji mogu pratiti prevodilačku profesiju i koje treba umeti prekinuti, začiniti pozitivnim situacijama, kanalisati ili naprosto prikriti. Tu je i element motivacije, koju prevodioci moraju da pronalaze i u nezanimljivim tekstovima i projektima.

Aktivni prevodioci moraju biti svesni psihološko-emotivnih aspekata različitih, pogotovo usmenih prevodilačkih zadataka. Sposobnost empatije je takođe deo emocionalne inteligencije. Zahtev da je kandidati poseduju naročito je upadljiv u oglasima za usmene prevodioce humanitarnih organizacija, za potrebe ugroženih grupa. Ona je važna i u svakodnevnim uslovima, za uspostavljanje i održavanje konstruktivnih odnosa tokom timskog rada na projektima koji u praksi mogu imati različite vidove. Na primer, tri prevodilačke agencije koje su 2011. odgovorile na pitanje o tome šta podrazumevaju pod timskim radom (Dodatak 4), dale su tri različita odgovora:

- koordinirani rad više prevodilaca na jednom projektu kojim rukovodi najiskusniji prevodilac ili koordinator projekta;
- individualni rad više prevodilaca na jednom projektu, pri čemu svaki prevodilac samostalno radi na zadatku, koji po završetku predaje koordinatoru projekta ili starijem prevodiocu;
- prevodilac, lektor, stručni saradnik i koordinator projekta rade na jednom zadatku, pri čemu su uloge i nadležnosti svakoga jasno određene.

Koji će vid timskog rada biti zastupljen na nekom projektu, zavisi od prirode projekta i toga da li se, na primer, radi o lokalizaciji softvera ili prevodu neke enciklopedije, jer će u prvom slučaju prevodioci biti izvršioci naloga rukovodioca projekta koji će zatim prevode proveravati, a u drugom saradnici, koji će prvo iznaći rešenja za terminološka pitanja, dalje ih tokom rada usklađivati i na kraju međusobno proveravati kroz redakturu gotovih prevoda. I u jednoj i u drugoj situaciji važna je sposobnost razumevanja tuđe perspektive i pregovaranja na osnovu tog razumevanja. Prevodioci su 2018. u odgovoru na pitanje o problemima u profesiji opisivali i negativne aspekte rada na prevodilačkim projektima uz primenu CAT alata koje su sami iskusili. To su slučajevi kada rukovodioci projekta, u nameri da spreče potencijalno buduće preuzimanje klijenata, uskraćuju ključne informacije (o naručiocu, ciljnom korisniku i svrsi prevoda) članovima tima, koji pritom i ne znaju jedni za druge. Prema iskustvu prevodilaca, rezultat takvog timskog rada je poražavajući po kvalitet prevoda, ali i međuljudskih odnosa.

Osobine kao što su motivisanost, upornost i istrajnost, disciplinovanost, komunikativnost i ostale koje se navode u oglasima za prevodilačka radna mesta mogu se efikasno uvežbavati tokom obrazovanja prevodilaca, u nastavi koja je organizovana oko dužih i kompleksnijih timskih zadataka (projekata) koji zahtevaju planiranje vremena i raspoloživih resursa, i konstantno pregovaranje između članova tima[31]. I u prevodilačkoj (Kiraly 2000: 37-38) i u pedagoškoj literaturi (Spasenović 2004: 135-36) dobro su poznati efekti timskog rada na projektnim zadacima za ostvarivanje socio-emotivnih ciljeva (Tošić-Radev i Pešikan 2017). O psihofiziološkom aspektu prevodilačke profesije i interpersonalnoj kompetenciji stoga je vrlo važno govoriti i u pedagoškom kontekstu, negovati odnos konstruktivne saradnje kako bi se postigli veći ciljevi od onih koje bi pojedinac mogao postići sam, ali i stekli mehanizmi za prevladavanje sukoba, nerazumevanja, prevazilaženja konfliktnih situacija.[32]

4.4. Spremnost na promene

Podaci o kratkotrajnosti prevodilačkih angažmana ilustruju nepredvidivost i neizvesnost prevodilačkog posla, a opstanak u takvim uslovima zavisi od prevodiočeve sposobnosti da se predstavi u najboljem svetlu, ispregovara uslove rada i reklamira. Plima i oseka u prevodilačkoj delatnosti spadaju u negativne aspekte profesije, a jedan vid reakcije profesije na stihijsku prirodu priliva prevodilačkih zadataka jesu nove menadžerske pozicije koje iskusniji prevodioci preuzimaju u prevodilačkim agencijama. Posebni nazivi za pojedine vrste prevođenja, kao što su transkreacija, lokalizacija, upravljanje sadržajima (*content management*) i slični, jasno govore o potrebi da prevodioci i njihovi poslodavci razumeju savremeni marketing kako i bi sami progovorili tim jezikom i više upravljali događajima.

I pored pokušaja da se cene pismenih prevodilačkih usluga standardizuju u raznim pravilnicima (up. „Pravilnik o stalnim sudskim tumačima“, *Službeni glasnik RS* 94/2006, 106/2006), cena prevodilačke strane još uvek je, ne samo u Srbiji, već i u

[31] Primeri dužih projektnih zadataka koje su radili timovi studenata na završnim godinama filoloških studija na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu opisana su u Eraković, Kampmark i Ivanović-Muždeka 2014 i Eraković 2016: 294-295.

[32] Za primer nastavnog scenarija koji omogućava osvešćivanje studenata na prevodilačkim predmetima o mogućnostima predupređivanja i prevazilaženja emotivnih sukoba v. Eraković 2010.

Evropi[33], stvar pregovora. Prevodilac je stoga uvek u situaciji da pregovara o uslovima rada i ceni usluga koje nudi. Informisanje klijenata o složenosti prevođenja, uslovima u kojima se može očekivati kvalitet, važećim međunarodnim standardima, na kraju je zadatak prevodioca, jer nema ko drugi da ga uradi umesto njega. Internet stranice prevodilačkih agencija s dobrim razlogom danas sve više liče na mini-kurseve o raznim prevodilačkim temama. Za prevodioce je važno koliko su podaci o njima dostupni potencijalnim korisnicima, pa je konstantno prisustvo na internetu i društvenim mrežama jedan od načina da se smanje periodi kada nema priliva novih poslova.

4.5. Svest o etičkim pitanjima

Etička pitanja u oglasima uglavnom se kreću u domenu radne etike: poslodavci očekuju prevodioce koji su lojalni, odgovorni, spremni da se stručno usavršavaju, posvećeni unapređenju osnovne delatnosti firme, spremni da rade po pozivu, prekovremeno, da putuju i slično. S teleološkog stanovišta (Baker 2011: 276), po kom je etično sve ono što daje najbolje rezultate, ti zahtevi su očekivani (maksimalistički). Prevodilačka praksa, međutim, obiluje pitanjima na koje nije jednostavno odgovoriti – prevodioci u upitnicima govore o neracionalnim zahtevima klijenata, kao što je na primer da pogrešno 'isprave' prevod jer klijent veruje da je upućeniji, ili o loše napisanim tekstovima, gde bi etičko pitanje bilo da li takve tekstove 'popravljati' ili ih ostavljati takvim kakvi su[34].

Iz deontološke perspektive, po kojoj je etično ono što odgovara ličnom shvatanju dužnosti, lojalnosti i poštovanju ljudskog dostojanstva (Baker 2011: 276), neki od zahteva su takvi da prevodioci prema njima moraju zauzeti jasan stav. Takvi su oglasi u kojima se insistira na prevodiocima određenog godišta, pola i izgleda; oglasi u kojima se implicira da prevodiočev opis posla podrazumeva sve što nadređeni smatra da je potrebno; da se od prevodioca očekuje da prihvati norme ponašanja koje su u njegovoj kulturi strane. Zatim, takve su i odluke da li se prijaviti na oglas koji traži prevodioca programa za odrasle, ili na oglas poslodavca koji u

[33] Neformalna primedba šefa odeljenja za *External Translation* pri Generalnom direktoratu za prevođenje Klausa Arenda (Ahrend), tokom diskusije na konferenciji posvećenoj modusima saradnje GDP-a sa spoljnim prevodiocima („Conference on External Translation for Candidate Countries and Potential Candidate Countries“, Brisel, 25. marta 2011.)

[34]Za diskusiju o relevantnosti etičkih kodeksa za etičke dileme o kojima prevodioci diskutuju na internet forumima v. Dolmaya 2011b.

Srbiji ima lošu reputaciju zbog odnosa prema zaposlenima. Dolmaya (2011a), na primer, problematizuje učešće u besplatnim prevodilačkim inicijativama (kao što su prevođenje Twittera, Facebooka, LinkedIna), navodeći kao relevantna pitanja karakter korisnika besplatnog prevoda (profitna ili neprofitna institucija) i da li projekat predstavlja prevođenje kao vredan doprinos društvu, čime se podiže ugled prevodilaca, doprinosi vidljivosti manje rasprostranjenih jezika, ili doprinosi daljem obezvređivanju prevođenja kao posla koji svako može da uradi, snižavajući tako i ugled prevodilačke profesije. Kod usmenog prevođenja u situacijama u kojima ljudi objektivno pate (migrantska kriza, vanredne situacije, međunacionalni sukobi) i u kojima prevodilac može subjektivno saosećati s jednom stranom, pitanja su još složenija.

Bejker (Baker 2006, Baker 2011: 274-296, Baker i Maier 2011) smatra da obrazovanje prevodilaca treba da obuhvati i razmatranje takvih pitanja i potencijalnih strategija (bez propisivanja) za njihovo rešavanje[35], naročito zbog rasprostranjenog i često neupitnog viđenja prevodilaca, koje je iskazano i u prevodilačkim kodeksima, isključivo kao medijatora između kultura koji svoju ulogu obavljaju neutralno i objektivno. Za prevodioca se, kako smatra Bejker, nikada ne može reći da „samo prevodi“. Takvo uvreženo shvatanje je i opasno, jer prevodioca čine slepim za posledice koje njegov prevod može da ima u društvu (Baker i Maier 2011: 3). Iskustvo pokazuje da sve što prevodilac radi može imati etičke implikacije, od prihvatanja preniske cene rada, do prevođenja izjava ili knjiga ličnosti čije stavove ili postupke ne odobrava, pa je stoga važno da prevodilac ima razvijenu svest o odgovornosti uloge koju u društvu obavlja. Koskinen (Koskinnen 2000: 15) navodi svakodnevne primere, kakva je, na primer, odluka prevodioca da li da se, prevodeći sa jezika u kom polna pripadnost nije gramatički izražena, u prevodu odluči za ‘njega’ ili ‘nju’ – uz punu svest o postojećoj normi (‘njega’?) i sopstvenoj ulozi u podržavanju takve norme ili suprotstavljanju njoj. Koskinen (Koskinen 2000: 14) podseća i da je proučavanje prevođenja u različitim teorijskim okvirima poslednjih decenija usmereno na proučavanje prevodilačkih odluka (koju strategiju odabrati, koja je informacija relevantnija, koja je svrha prevoda), a izbor podrazumeva i odgovornost za izabrano i sposobnost da se izabrano opravda, pogotovo u situacijama kada se teleološka perspektiva sukobljava sa deontološkom.

[35] Neki primeri strategija predstavljeni su u literaturi koju citira Bejker: Jones 2004 i Angelelli 2006: 182,183-184.

4.6. Teorijski modeli u ogledalu prakse

Za kraj, vraćamo se pitanju koliko se komponente prevodilačke kompetencije koje uočavamo u praksi razlikuju od postojećih teorijskih modela. Uzimajući u obzir promene kroz koje je prevodilačka profesija prošla u Srbiji za vreme trajanja ovog istraživanja, čini nam se da nijedan u potpunosti ne odgovara potrebama tržišta, ali da zajedno sadrže dovoljno komponenata koje se prepoznaju kao relevantne. Od prikazanih modela, kao najpotpunije izdvojili bismo Keli 2005, PAKTE 2003 i, naravno, EMT (European Master in Translation), uz napomenu da pod instrumentalnom kompetencijom podrazumevamo i sve ono što teoretičari na projektu EMT navode kao „sposobnost pružanja prevodilačke usluge“. Kako je definisanje kompetencija naročito važno za obrazovanje prevodilaca, one treba da vode očekivanim i željenim ishodima učenja. U tom smislu, verujemo da je, prema modelu D. Keli, svrstavanje „stručne oblasti“ u jednu od sedam ključnih prevodilačkih kompetencija koje treba razvijati na osnovnim studijama problematično iz dva razloga.

Imajući u vidu da su nazivi kompetencija (bilingvalna, instrumentalna, strateška itd.) istovremeno pokazatelji ključnih svojstava i centralnih sposobnosti, „stručnu oblast“ bismo ipak svrstali pod jedan aspekt vanjezičke kompetencije, zato što smatramo da bi u fokusu te kompetencije trebalo da bude sposobnost sticanja različitih znanja o pojavama u svetu koji nas okružuje, spremnost da se njima ovladava u skladu sa potrebama trenutne prevodilačke situacije. U pogledu ovladavanja nekom strukom (značenjem osnovnih pojmova, njihovim terminološkim ekvivalentima, značajem prevođenja određenog dokumenta u prostoru i vremenu) ili elementima kulture tj. nazivima institucija, značenjem praznika, običaja i religija, sistemom vrednosti i značajem njihovog prevođenja u određenom prostoru i vremenu, nema bitnih razlika. Prevodilac koji prepoznaje takve elemente u tekstu i sposoban je da pronađe potrebne informacije o njima, moći će i da primeni adekvatnu strategiju u prevodu.

Drugim rečima, prevodilac se ne može na studijama pripremiti za pojedine stručne oblasti, jer su one u profesionalnoj delatnosti promenljive i nepredvidive. Uzmimo, npr. oblast koja se u našem istraživanju nametnula kao jedna od najčešćih - oblast finansija. Ona je u korpusu oglasa pokrivala sektore bankarstva, osiguranja i redovnog poslovanja, a svaka od navedenih ima svoje terminologije i vrste tekstova sa specifičnim makrostrukturama. S obzirom na različitost poslodavaca i opisa poslova i kratkotrajnost pojedinačnih radnih angažmana, adekvatnija priprema počivala bi na upoznavanju sa principima prevođenja koji uzimaju u obzir intencije

izvornika i potrebe klijenta, preovlađujuće norme unutar različitih žanrova, tipova i vrsta tekstova, drugim rečima, poznavanje teorije prevođenja i upoznatost sa osnovnim strategijama u traganju za informacijama, tj. opštom instrumentalnom kompetencijom.

PAKTE model, s druge strane, izostavlja kompetenciju koju su poslodavci u oglasima istakli kao važnu: generičku interpersonalnu kompetenciju, bitnu zbog neizbežnosti timskog rada sa stručnjacima iz različitih oblasti, redaktorima, urednicima, poslodavcima iz različitih delatnosti i drugim prevodiocima. U pogledu ostalih potkompetencija, smatramo da je PAKTE model primenjiv i u našim uslovima. Komponente primenjivog modela bile bi sledeće:

1. Bilingvalna potkompetencija:
    a. poznavanje gramatike, leksike i pravopisa radnih jezika;
    b. pragmatički aspekt - razumevanje vantekstualnih faktora u prevođenju, tj. pošiljaoca, primaoca, vremena, mesta i medijuma preko kog se odvija komunikacija i spremnost da se delovi izvornog teksta dopune, izostave, prilagode u skladu sa vantekstualnim faktorima;
    c. sociolingvistički aspekt - sposobnost prepoznavanja markera različitih tematskih, interpersonalnih i medijumskih registara u izvornom tekstu i paralelnim tekstovima na ciljnom jeziku;
    d. tekstualni aspekt - sposobnost analize žanra, tipa i vrste teksta na izvornom jeziku i sintetizovanja modela na osnovu analize primera originalnih tekstova istog žanra, tipa i vrste i iz iste oblasti na ciljnom jeziku; sposobnost uspostavljanja autonomnih kohezivnih veza u ciljnom tekstu; sposobnost sažimanja najbitnijih informacija iz dokumenta.
2. Vanjezička potkompetencija:
    a. poznavanje osnovnih odlika u načinu organizovanja društvenih institucija, vrednosnih sistema, pravila ponašanja u kulturama radnih jezika;
    b. poznavanje osnovnih pojmova stručne oblasti u kojoj se odvija prevođenje.
3. Teorijska potkompetencija:

a. ovladavanje funkcionalističkim pristupom prevođenju i pojmovima kao što su jedinica prevođenja, prevodilački problem, tehnike i strategije u prevođenju;
b. poznavanje vrsta prevodilačkih zadataka.

4. Psihofiziološka komponenta:
   a. osobine ličnosti koje su neophodne za obavljanje prevodilačkih zadataka - pažnja, radoznalost, kritičnost, odgovornost, svest o sopstvenim sposobnostima, samodisciplinovanost, motivisanost, istrajnost, kreativnost i slično;
   b. svest o deontološkim etičkim pitanjima i spremnost da se deluje u skladu sa sopstvenim odnosom prema njima.
5. Instrumentalna potkompetencija:
   a. poznavanje izvora informacija - vrsta rečnika, karakteristika informacija koje se u njima nude i granica njihove upotrebljivosti;
   b. sposobnost pretraživanja interneta kao izvora stručne terminologije koja nije normirana u leksikografskim priručnicima - formiranje upita u internet pretraživačima, sposobnost procene relevantnosti i pouzdanosti izvora informacija na internetu, poznavanje prednosti i mana paralelnih tekstova iz oblasti kao izvora terminologije u odnosu na leksikografske priručnike;
   c. Upotreba prevodilačkih alata - osnovna kompjuterska pismenost, korišćenje interneta i MS Office paketa (Word, Excel, Power Point) koje podrazumeva napredno korištenje alatki; poznavanje osnovnih vrsta programa za kompjuterski potpomognuto prevođenje i preduslova za njihovu efikasnu upotrebu; umeće arhiviranja sopstvenih prevoda i izgradnja terminoloških baza kao i efikasno korišćenje postojećih elektronskih korpusa;
   d. poznavanje ključnih karakteristika profesionalne prakse: neophodnih i postojećih uslova rada i osnovnih karakteristika mogućih prevodilačkih angažmana; poznavanje prevodilačkih kodeksa i važećih međunarodnih standarda u obavljanju delatnosti; znanje o tome kako se obračunavaju prevodilačke tarife, šta je osnovna, a šta dodatna vrednost u prevodilačkim uslugama prema važećim profesionalnim standardima.
6. Interpersonalna potkompetencija:
   a. sposobnost pismenog i usmenog komuniciranja sa klijentima, stručnjacima u oblasti, rukovodiocima projekta, saradnicima na projektu;

b. umeće samoreklamiranja i predstavljanja potencijalnim klijentima i sposobnost pregovaranja o uslovima rada;
c. svest o normama ponašanja u različitim profesionalnim kontekstima;
d. spremnost za rad u timu - sposobnost predstavljanja sopstvenog mišljenja na konstruktivan način.

7. Strateška potkompetencija:
   a. planiranje rada na prevodilačkom zadatku;
   b. prepoznavanje problematičnih aspekata i svest o mogućnosti njihovog rešavanja;
   c. sposobnost planiranja i upravljanja vremenom, organizovanja radnih obaveza i daljeg profesionalnog usavršavanja.

4.7. Ciljevi obrazovanja prevodilaca

Noviji pristupi edukaciji prevodilaca u literaturi na engleskom jeziku (Kussmaul 1995, Kiraly 2000, Robinson 2003, Gouadec 2007) skreću pažnju na to da bi obrazovanje prevodilaca moralo biti usmereno na razvijanje svih prevodilačkih potkompetencija, među kojima se neke kod nas tradicionalno zapostavljaju. Pristup edukaciji prevodilaca po kom je prevođenje jezička, tekstualna i kulturološka delatnost, podrazumeva da studenti mogu steći potrebna znanja i umenja ukoliko savladaju jezik, budu osposobljeni za jezičku analizu izvornog teksta, njegove hijerarhijske strukture i intencije, te prevedu dovoljan broj tekstova različitog tipa. Drugim rečima, nastavne aktivnosti u okviru tradicionalnog pristupa usmerene su na razvijanje bilingvalne prevodilačke potkompetencije, dok su stručna, instrumentalna, interpersonalna, strateška i psihofiziološka zapostavljene pod pretpostavkom da će se razviti u toku profesionalne prakse. Pored toga, sve je prisutniji stav da je usled nemogućnosti postizanja konsenzusa unutar stručne javnosti u pogledu sadržaja na kojima treba bazirati obrazovanje prevodilaca, pažnju celishodnije usmeriti na pitanje metoda koji će studente osposobiti da razmišljaju o prevođenju (Baer i Koby, 2003).

Ukrštanjem dosadašnjih rezultata analize potreba u Srbiji i teorijskih pristupa dobija se složena slika prevodilačke kompetencije koja se razvija na osnovnim i master studijama. Analiza oglasa i intervjua iskusnih stručnih prevodilaca ocrtala su profil stručnog prevodioca kao komunikativne, fleksibilne osobe, sposobne da za kratko vreme savlada osnovne pojmove u oblasti koja je nova (ali i bliska), spremna da se nosi sa promenljivim intenzitetom obaveza i da pritom bude u stanju da, ukoliko je

potrebno, i timskim radom obezbedi traženi nivo kvaliteta u datim uslovima. Istovremeno, pokazalo se i da poslodavci u velikom broju slučajeva, u okviru jezičke potkompetencije insistiraju na poznavanju različitih tekstualnih formata. Potrebno je vreme da bi se razvile specijalizacije u oblastima kao što su pravo, ekonomija ili građevina, i njihovo zaokruživanje traje čitav radni vek, ali se razumevanje makrostrukturnih i mikrostrukturnih karakteristika tekstova u jednoj ili dve oblasti može postići na nivou master studija. Karakteristike prevodilačke prakse (zahtev da prevodilac bude sposoban za pismeno i usmeno prevođenje, zna dva i više jezika i vlada terminologijama stručnih oblasti) govore u prilog modularnoj nastavi koja nudi izbor više od jedne specijalizacije i omogućava paralelno ovladavanje različitim vrstama prevođenja (pismeno, usmeno, audiovizuelno prevođenje).

Svi navedeni zahtevi od nastavnih programa i sadržaja traže usmerenost na razvijanje strateške, instrumentalne i tekstualne potkompetencije u atmosferi koja će podsticati saradnju i podelu poslova, a to podrazumeva i raznorodnost nastavnog materijala, metoda i oblika rada na nivou pojedinačnih kurseva i programa u celini. S obzirom na nepredvidivost tržišnih kretanja, akcenat ne bi trebalo da bude na tipu sadržaja, već na njegovoj raznorodnosti, kako u pogledu oblasti, tako i u pogledu vantekstualnih faktora.

5. LITERATURA[36]

Adab, Beverly (2000). Evaluating Translation Competence. In: C. Schäffner, B. Adab (eds.) *Developing Translation Competence.* Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 215-228.

Agar, Michael (1991). The Biculture in Bilingual. *Language in Society* 20:167-181.

Angelelli, Claudia V. (2006) Validating professional standards and codes: Challenges and opportunities. *Interpreting* 8/2: 175-193. doi: 10.1075/intp.8.2.04ang

Baer, Brian James; Koby, Geoffrey S. (eds.) (2003). *Beyond the Ivory Tower*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.

Baker, Catherine (2011). Tito's children? Educational resources, language learning and cultural capital in the life historis of interpreters working in Bosnia-Herzegovina. *Südosteuropa* 59/4: 477–501.

------ (2012). When Bosnia was a Commonwealth Country: British Forces and their Interpreters in Republika Srpska, 1995–2007. In: H. Footitt, M. Kelly (eds). Languages and the Military. Palgrave Studies in Languages at War. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9781137 033086_8. https://www.academia.edu/1909334/When_Bosnia_was_a_Commonwealth_country_British_forces_and_their_interpreters_in_Republika_Srpska_1995_2007

Baker, Mona (2006). *Translation and conflict: A Narrative Account.* London/NewYork: Routledge.

Baker, Mona (2011). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Second edition. London/New York: Routldege.

Baker, Mona; Maier, Carol (2011). Ethics in Interpreter and Translator Training. *The Interpreter and Translator Trainer*, 5/1: 1–14. doi:10.1080/13556509.2011.10798809

Bowker, Lynne (2004). What Does it take to Work in the Translation Profession in Canada in the 21st Century? Exploring a Database of Job Advertisements. *Meta*, 49/4: 960-972. http://www.erudit.org/revue/meta/2004/v49/n4/009804ar.html.

Calvo, Elisa (2018). From translation briefs to quality standards: Functionalist theories in today's translation processes. *Translation & Interpreting* 10/1: 18-32. http://trans-int.org/index.php/transint/article/view/639/303

[36]Dostupnost svih URL adresa proverena je februara 2018. godine.

Campbell, Stuart (1988). *Translation into the Second Language*. London and New York: Longman.

------ (1991). Towards a Model of Translation Competence. *Meta*, 36/2-3: 329/343.

Chesterman, Andrew; Wagner, Emma (2002). *Can Theory Help Translators? A Dialogue Between the Ivory Tower and the Wordface*. Manchester: St. Jerome Publishing.

DGT (2017). *Annual Activity Report*. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/dgt_aar_2017_final.pdf

DGI/EC (Directorate General for Interpretation and European Commission) (2018). *Interpreting and Translating for Europe*. Luxemburg: Publication Office of the European Union. https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1c437dc0-49c5-11e8-be1d-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF

Dolmaya McDonough, Julie (2011a). The ethics of crowdsourcing. *Linguistica Antverpiensia, Themes in Translation* 10:97-110.

------ (2011b) Moral ambiguity: Some shortcomings of professional codes of ethics for translators. *Journal of Specialised Translation*, 15: 28-49.

Eraković, Borislava (2010). Successful Communication in a Beginner's Translation Class, or How to Help Students Develop Interpersonal Subcompetence. *Scientific Bulletin of "Politehnica": Transactions on Modern Languages* (9)1-2: 40-51.

------ (2012). Ovladavanje tekstualnom prevodilačkom potkompetencijom na osnovnim studijama jezika. S. Gudurić (ur.) *Jezici i kulture u vremenu i prostoru 1*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 389- 397.

------ (2013). *Kompetencije prevodilaca sa engleskog jezika (Uloga kooperativnog i kolaborativnog oblika nastave)*. Neobjavljena doktorska disertacija. https://www.researchgate.net/publication/328616071_Kompetencije_prevodilaca_sa_engleskog_jezika_uloga_kooperativnog_i_kolaborativnog_oblika_nastave

------ (2016). To What Extent Do Student Expectations Influence the Application of a Collaborative Learning Model? In: S. Hagemann, J. Neu, S. Walter (eds.) *Translation/Interpreting Teaching and the Bologna Process: Pathways between Unity and Diversity*. Berlin: Frank & Timme: 283-307.

------ (2018a). Elementi akulturacije u prevođenju vesti iz sveta sa engleskog na srpski. *Nasleđe* 39:117-132.

------ (2018b) Serbian Translation of Bill Bryson's Made in America: Source text equivalence as the defining criterion in translation. *Facta Universitatis 16/2*. (in print).

Eraković, Borislava, Kampmark, Nataša, Ivanović-Muždeka, Nina (2014). O Poarou u prevodu na srpski i maloj prevodilačkoj radionici u velikom projektu. U: T. Prćić et al. (ur.). *Zbornik u čast Draginji Pervaz, Engleski jezik i anglofone književnosti u teoriji i praksi*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 533-549. http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2014/978-86-6065-276-0

European Committee for Standardization (2006). *EU Standard EN 15038 - Translation Services - Service Requirements.*

González, Julia et.al (2006). *Introduction to Tuning.* European Commission. www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/Tuning_Guide._Degree_programme_profiles.pdf

González-Davies, Maria (2005). Minding the Process, Improving the Product. U: M. Tennent (ed.) *Training for the New Millenium*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 67-82.

Gouadec, Daniel (2007). *Translation as a Profession*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.

Hatim, Basil; Mason, Ian (1992). *Discourse and The Translator*. London: Longman.

ISO17100 (2015). *International Standard. Translation Services – Requirements for translation services*.

ISO 18587 (2017). Translation Services – Post-editing of machine translation output – Requirements. https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:18587:ed-1:v1:en

Jezičke smernice za pripremu verzije pravnih tekovina Evropske unije na srpskom jeziku (2017). Beograd: Ministarstvo za evropske integracije. http://www.mei.gov.rs/upload/documents/prevodjenje/jezicke_smernice_mei_17.pdf

Jones, Francis R. (2004). Ethics, Aesthetics adn *Décision*: Literary Translating in the Wars of the Yugoslav Succession. *Meta* 49/4: 711-728. doi: 10.7202/009777ar

Jovanović, Zoran (2000). *40 godina Udruženja naučnih i stručnih prevodilaca Srbije*. Beograd: Prevodilac.

Jovanović, Mladen (1991). *Tehnika prevođenja*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Kearns, John (2006a). *Curriculum Renewal in Translator Training: Vocational Challenges in Academic Environments with Reference to Needs and Situation Analysis and Skills Transferability from the Contemporary Experience of Polish Translator Training Culture*. Neobjavljena doktorska disertacija.

Kelly, Dorothy (2005). *A Handbook for Translator Trainers: a guide to reflective practice*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Kiraly, Donald (2000). *A Social Constructivist Approach to Translator Education: Empowerment from Theory to Practice*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Klikovac, Duška (2006). O vrstama tekstova u nastavi srpskog jezika. *Književnost i jezik*, 53/1-2: 99-110.

Koller, Werner (1992). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Wiesbaden: Quelle and Meyer

Koskinen, Kaisa (2000). *Beyond Ambivalence. Postmodernity and the Ethics of Translation*. Tampere: University of Tampere.

Krings, Hans Peter (1986). *Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht*. Tübingen: Gunter Narr.

Kučiš, Vlasta (2010). Prevodilački alati u funkciji kvalitete prijevoda. *Informatologia* 43/1:19-33. http://hrcak.srce.hr/file/80920

Kussmaul, Paul (1995). *Training the Translator*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Kuznik, Anna; Olalla-Soler, Christian (2018). Results of PACTE Group's Experimental Research on Translation Competence Acquisition. The Acquisition of the Instrumental Sub-Competence. *Across Languages and Cultures*, 19/1: 19-51, doi: 10.1556/084.2018.19.1.2; https://akademiai.com/doi/abs/10.1556/084.2018.19.1.2

Li, Defeng (2000). Needs Assessment in Translation Teaching: Making Translator Training More Responsive to Social Needs. *Babel*, 46/4: 289-299.

Lokhoff, J. et al. (eds.) (2010). *A Guide to Formulating Degree Programme Profiles (Including Programme Competences and Programme Learning Outcomes)*. Bilbao, Groningen and The Hague: Education and Culture DG. http://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/Tuning_Guide._Degree_programme_profiles.pdf

Morón, Marián; Calvo, Elisa (2018). Introducing transcreation skills in translator training contexts: A situated project-based approach. *The Journal of Specialised Translation* 29: 126-148. https://www.jostrans.org/issue29/art_moron.pdf

„Nacionalni program za integraciju u Evropsku uniju". http://www.seio.gov.rs/upload/documents/NPI/NPI_2008.pdf

Neubert, Albert (2000). Competence in Language, Languages, and in Translation. In: C. Schäffner, B. Adab (eds.), *Developing Translation Competence*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 3-18.

Neubert, Albert; Shreve, Gregory M. (1992). *Translation As Text*. Kent: Kent State University Press.

Newmark, Peter (1995). *A Textbook of Translation*. New York/London: Prentice Hall International.

Nord, Christiane (2000). Training Functional Translators. *Cad. de tradução* 1/5: 27-46. www.periodicos.ufsc.br/index.php/traducao/article/view/5606/5083.

------ (1991/2005). *Text Analysis in Translation.* Amsterdam: Rodopi.

------ (1997). *Translating as a purposeful activity*. Manchester: St. Jerome.

------ (2006). Loyalty and fidelity in specialized translation. *Confluencias*, 4/1: 29-41. http://web.letras.up.pt/egalvao/TTCIP_Nord%20loyatly%20and%20fidelity.pdf

NSZ (2015). *Anketa poslodavaca 2015. godine*. Beograd: NSZ. http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/5/5151_anketa_poslodavaca_2015-2016.pdf

------ (2016). Anketa poslodavaca 2016/2017. Analiza i prognoze potreba tržišta rada u Republici Srbiji. Beograd: NSZ. http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/7/7146_anketa_poslodavaca_2016-2017-glavni_nalazi.pdf

------ (2017). *Anketa poslodavaca 2017.godine. Rezultati ankete poslodavaca i prognoze potreba za zapošljavanjem u 2018. godini*. Beograd: NSZ. http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/9/9690_anketa_poslodavaca_2017._godine.pdf

Olohan, Maeve (2007). Economic Trends and Developments in the Translation Industry: What Relevance for Translator Training?. *The Interpreter and Translator Trainer*, 1/1: 37.

Orozco, Mariana (2000). Building A Measuring Instrument for the Acquisition of Translation Competence in Trainee Translators. In: C. Schäffner, B. Adab (eds.) *Developing Translation Competence*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins,199-214.

Orozco, Mariana; Hurtado Albir, Amparo (2002): Measuring Translation Competence Acquisition. *Meta* 47/3: 375-402. http://www.erudit.org/revue/meta/2002/v47/n3/008022ar.pdf

PACTE (2000). Acquiring Translation Competence: Hypotheses and Methodological Problems in a Research Project. In: A. Beeby, D. Ensinger, M. Presas (eds.) *Investigating Translation*. John Benjamins, Amsterdam: 99-106. http://grupsderecerca.uab.cat/pacte/sites/grupsderecerca.uab.cat.pacte/files/2000_PACTE_Benjamins.pdf

------ (2002). Exploratory tests in a study of translation competence. *Conference Interpretation and Translation* 4/2:41-69.

------ (2003). Building a Translation Competence Model. In: F. Alves (ed.) *Triangulating Translation: Perspectives in process oriented research*. John Benjamins, Amsterdam: 43-66. http://grupsderecerca.uab.cat/pacte/sites/grupsderecerca.uab.cat.pacte/files/2003_PACTE_Benjamins_0.pdf

------ (2005). Investigating Translation Competence: Conceptual and Methodological Issues. *Meta* 50/2: 609-619. http://www.erudit.org/revue/meta/2005/v50/n2/011004ar.pdf

------ (2008). First results of a Translation Competence Experiment: 'Knowledge of Translation' and 'Efficacy of the Translation Process'. In: J. Kearns (ed.) *Translator and Interpreter Training: Issues, Methods and Debates*. London: Continuum, 104-126. http://grupsderecerca.uab.cat/pacte/sites/grupsderecerca.uab.cat. pacte/files/2008_PACTE_Continuum_0.pdf.

------ (2011). Results of the Validation of the PACTE Translation Competence Model: Translation Project and Dynamic Translation Index. In: S. O'Brien (ed.) *IATIS Yearbook 2010*. London : Continuum, 30-53. http://grupsderecerca.uab.cat/pacte/sites/grupsderecerca.uab.cat.pacte/files/pacte%20o%20brien.pdf

Palumbo, Guiseppe (2009). *Key Terms in Translation Studies*. London/New York: Continuum.

Pravilnik o stalnim sudskim tumačima. *Službeni glasnik RS* 35/2010 od 26.5.2010. JP Beograd: Službeni glasnik.

Prevodilac. 1982-1989. Časopis Udruženja naučnih i stručnih prevodilaca Srbije.

Priručnik za prevođenje pravnih akata EU (2016). Peto, izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Kancelarija za evropske integracije. http://www.mei.gov.rs/upload/documents/prevodjenje/prirucnik_prevodjenje_2016.pdf

Pym, Anthony (1993a). On the Market as a Factor in the Training of Translators. *Koiné* 3: 109-121.

------ (1993b). Market-based arguments against the market as a direct factor in the training of translators. *Journal of the Association of Slovak Anglicists* 2/2: 7-11.

------ (2003). Redefining translation competence in an electronic age. In defence of a minimalist approach. *Meta* 48/4: 481–497.

Pym Anthony; Grin, Francois; Sfreddo, Claudio; Chan, Andy L.L. (2012). *The Status of the translation profession in the European Union. Final Report*. Brussels: European Commission. http://www.termcoord.eu/wp-content/uploads/2013/08/The_status_of_the_translation_profession_in_the_European_Union.pdf

Pym, Anthony (2018).What are the best ways of working with machine translation? In: F. Grin et al. (eds). *Mobility and Inclusion in Multilingual Europe: The Mime Vademecum.* St-Sulpice: SCIPROM Sàrl: 160-161. http://www.mime-project.org/vademecum/

Refless Tempus projekat (2011). *Studije filologije i potrebe tržišta rada*. http://bit.ly/LMSresults.

Reiss, Katarina; Vermeer Hans J. (1984/2013). *Towards a general theory of translational action*. Manchester: St. Jerome.

Robinson, Douglas (2003). *Becoming a Translator: An Introduction to the Theory and Practice of Translation*. Second edition. London: Routledge.

Schäffner, Christina; Adab, Beverly (eds). (2000). *Developing Translation Competence*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.

Scott-Tennent, Christopher; González-Davies, María; Torras, Fernanda Rodriguez (2001). Experimental training in the application of translation strategies: an empirical study. *Quardens. Revista de traduccio* 6:22-26.

Shreve, Gregory M. (1997). Cognition and the Evolution of Translation Competence. In: Joseph H. Danks et al. (eds.) *Cognitive Processes in Translation and Interpreting*, Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.

Sibinović, Miodrag (1983). *O prevođenju, priručnik za prevodioce i inokorespodente.* Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Spasenović, Vera (2004). Prosocijalno ponašanje i školsko postignuće učenika. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja* 36:131-150.

Struk, Tetyana; Drobit, Iryna (2017). *Shaping Translator's Management Skills*. Brussels: Translating Europe Forum 2017. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/tef2017_struk-drobit_en.pdf

Terminološka uputstva (2017). Beograd: Sektor za komunikacije i obuku i pripremu srpske verzije pravnih tekovina Evropske unije. http://www.mei.gov.rs/upload/documents/prevodjenje/terminoloska_uputstva_18.pdf

Tošić Radev, Milica; Pešikan, Ana (2017). Komadić koji nedostaje u procesu obrazovanja: socioemocionalno učenje. *Nastava i vaspitanje*, 66/1: 37-54.

Toury, Gideon (1986). Natural Translation and the Making of a Native Translator, *TextconText* 1, 11-29.

------ (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Trosborg, Anna (1997). *Text Typology and Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Uredba o klasifikaciji delatnosti i Klasifikacija delatnosti. *Službeni glasnik RS* 54/10 od 4.8.2010. Beograd: JP Službeni glasnik.

Usluge prevođenja – Zahtevi za usluge. *Službeni glasnik RS* 68/08 od 19.6.2008. Beograd: JP Službeni glasnik.

USSPTS (2017). *Poslovnik o radu stalnih sudskih tumača i stalnih sudskih prevodilaca*. Interni akt. https://docs.wixstatic.com/ugd/3e6e2f_e5f21fd3d8c3457cb52c51cc2a6f8c17.pdf.

Visoko obrazovanje u Srbiji – strategija reforme. Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta, sektor za visoko obrazovanje. http://www.see-educoop.net/portal/id_serbia.htm

Vukasović, Martina (2006). *Razvoj kurikuluma u visokom obrazovanju.* Beograd: AAOM.

Wills, Wolfram (1996). *Übersetzungsunterricht. Eine Einführung*. Tubingen: Gunter Narr.

Zakon o Klasifikaciji delatnosti i o Registru jedinica razvrstavanja. *Službeni list SRJ* 74/99.

INTERNET STRANICE:

Evronim http://prevodjenje.mei.gov.rs/evronim/index.php?jezik=srpc

Terminološki analizator http://prevodjenje.mei.gov.rs/evronim/tindex.php?jezik=srpc

Evroteka http://prevodjenje.mei.gov.rs/evroteka/index.php?jezik=srpc

European Master in Translation (EMT) http://ec.europa.eu/emt

USSPTS www.sudskiprevodiocisrbije.com

UPPS http://upps.org.rs/

6. DODACI

6.1. Dodatak 1: Upitnik za radne organizacije

Podaci o poslodavcu

Naziv poslodavca .....
Kontakt osoba .....
Adresa poslodavca .....
Telefon..... .....
Imejl .....

Podaci u vezi sa načinom angažovanja prevodilaca

Najčešći postupak pri odabiru prevodilaca:

a) putem konkursa
b) na osnovu preporuke

Tip radnog odnosa koji sklapate sa prevodiocima:

a) na neodređeno vreme
b) honoraran

Ukoliko je prevodilac angažovan na neodređeno vreme, koji poslovi osim samog prevođenja ulaze u opis radnih obaveza prevodilaca?

a) redaktura prevoda nekog drugog prevodioca
b) lektura prevoda (sopstvenog ili tuđeg)
c) adaptacija i sažimanje izvornog teksta
d) elektronska priprema za štampu
e) .....

Prevodioci posao obavljaju

a) kod kuće
b) u kancelariji

Ko obezbeđuje sredstva za rad (rečnike, kompjutere)?

a) prevodilac
b) poslodavac

Koji softver prevodioci koriste u svom radu?

.....

Najzastupljenije vrste tekstova u vašoj delatnosti:

a) .....
b) .....
c) .....
d) .....

Jezici:

Izvorni 1 ..... 2 .....
3 ..... 4 .....
Ciljni 1 ..... 2 .....
3 ..... 4 .....

Osiguranje kvaliteta

Ko sve učestvuje u procesu nastanka prevoda? Zaokružite tip saradnika koje angažujete u radu na prevodu nekog teksta na srpski.

a) redaktor prevoda ili drugi prevodilac (koji poredi prevod s originalom i utvrđuje adekvatnost prevoda)

- uvek
- ukoliko postoji sumnja u kvalitet prevoda
- za prevode prevodilaca s kojima nismo ranije sarađivali

b) stručni saradnik (koji proverava terminologiju u prevodu ukoliko je delo iz neke uže stručne oblasti)

- uvek
- ukoliko postoji sumnja u kvalitet prevoda
- za prevode prevodilaca s kojima nismo ranije sarađivali

c) .....

6.2. Dodatak 2: Upitnik za izdavačke kuće

Podaci o poslodavcu

Izdavačka kuća .....
Kontakt osoba .....
Adresa .....
Telefon..... .....
Imejl .....

Podaci u vezi sa načinom angažovanja prevodilaca

Najčešći postupak pri odabiru prevodilaca:

a) putem konkursa
b) na osnovu preporuke

Tip radnog odnosa koji sklapate sa prevodiocima:

a) na neodređeno vreme
b) honoraran

Kakvu stručnu spremu očekujete od prevodioca koji radi za vas?

a)visokoškolsko obrazovanje
1 osnovne studije jezika, nebitan smer
2 osnovne studije jezika, prevodilački smer
3 postdiplomske studije jezika
4 bilo koji fakultet uz odlično poznavanje stranog jezika
b) nije bitan stepen obrazovanja, samo da odlično poznaje strani jezik
c) .....

Da li testirate kandidate za posao prevodioca u vašoj kući?

a) da
b) ne

Ukoliko je odgovor DA, kako izgleda taj test?

a) usmeni prevod teksta s lista, u okviru intervjua
b) pismeni prevod na licu mesta
c) pismeni prevod koji prevodilac šalje elektronskom poštom
d) .....

Ukoliko je prevodilac angažovan na neodređeno vreme, koji poslovi osim samog prevođenja ulaze u opis radnih obaveza prevodilaca?

a) redaktura prevoda nekog drugog prevodioca
b) lektura prevoda (sopstvenog ili tuđeg)
c) priprema izvornog teksta za prevod (stilsko preformulisanje radi jasnoće izraza i sl.)
d) adaptacija i sažimanje izvornog teksta
e) elektronska priprema za štampu
f) obezbeđivanje autorskih prava (stupanje u kontakt s nosiocima autorskog prava, komunikacija s njima)
g) .....

Prevodioci posao obavljaju

a) kod kuće
b) u kancelariji

Ko obezbeđuje sredstva za rad (rečnike, kompjutere)?

a) prevodilac
b) izdavačka kuća

Koji softver prevodioci koriste u svom radu?

.....

Jezici:

Izvorni 1 ..... 2 .....
3 ..... 4 .....
Ciljni 1 ..... 2 .....
3 ..... 4 .....

Osiguranje kvaliteta

Ko sve učestvuje u procesu nastanka jednog prevoda u vašoj izdavačkoj kući? Zaokružite tip saradnika koje angažujete u radu na prevodu nekog dela na srpski.

a) redaktor prevoda ili drugi prevodilac (koji poredi prevod s originalom i utvrđuje adekvatnost prevoda)

- uvek
- ukoliko postoji sumnja u kvalitet prevoda
- za prevode prevodilaca s kojima nismo ranije sarađivali

b) stručni saradnik (koji proverava terminologiju u prevodu ukoliko je delo iz neke uže stručne oblasti)

- uvek
- ukoliko postoji sumnja u kvalitet prevoda
- za prevode prevodilaca s kojima nismo ranije sarađivali

c) lektor za srpski jezik

- uvek
- ukoliko postoji sumnja u kvalitet prevoda
- za prevode prevodilaca s kojima nismo ranije sarađivali

6.3. Dodatak 3: Upitnik za rukovodioce prevodilačkih odeljenja u firmama i prevodilačke agencije

Podaci o poslodavcu

(Podaci iz ove rubrike mogu biti korišteni samo da bi istraživač u narednom ciklusu istraživanja, nakon 5 ili više godina, mogao lakše stupiti u kontakt s poslodavcem, pa vas stoga molim da ova polja ne ostavite prazna.)

Prevodilačka agencija .....
Kontakt osoba .....
Adresa .....
Telefon..... .....
Imejl .....

Podaci u vezi sa načinom angažovanja prevodilaca

Najčešći postupak pri odabiru prevodilaca:

a) putem konkursa
b) na osnovu preporuke

Kakvu stručnu spremu očekujete od prevodioca koji radi za vas?

a) visokoškolsko obrazovanje
1 osnovne studije jezika, nebitan smer
2 osnovne studije jezika, prevodilački smer
3 postdiplomske studije jezika
4 bilo koji fakultet uz odlično poznavanje stranog jezika
b) nije bitan stepen obrazovanja, samo da odlično poznaje strani jezik
c) .....

Da li testirate kandidate za posao prevodioca u vašoj firmi?

a) da
b) ne

Ukoliko je odgovor DA, kako izgleda taj test?

a) usmeni prevod teksta s lista, u okviru intervjua
b) pismeni prevod na licu mesta
c) pismeni prevod koji prevodilac šalje elektronskom poštom
d) .....

Tip radnog odnosa koji sklapate sa prevodiocima:

a) stalan

b) honoraran

Ukoliko je prevodilac angažovan na neodređeno vreme, koji poslovi osim samog prevođenja ulaze u opis njegovih radnih obaveza?

a) redaktura prevoda nekog drugog prevodioca
b) lektura prevoda (sopstvenog ili tuđeg)
c) priprema izvornog teksta za prevod (stilsko preformulisanje radi jasnoće izraza i sl.)
d) adaptacija i sažimanje izvornog teksta
e) .....

Prevodioci posao obavljaju

a) kod kuće
b) u kancelariji agencije

Ko obezbeđuje sredstva za rad (rečnike, kompjutere)?

a) prevodilac
b) agencija

Koji softver prevodioci koriste u svom radu?

.....

Da li se od naručioca prevoda očekuje saradnja u vezi sa terminološkim pitanjima?

.....

Da li je prevodilac u mogućnosti da neposredno komunicira s klijentom u toku rada na prevodu? .....

Najzastupljenije stručne oblasti i vrste tekstova u vašoj izdavačkoj delatnosti:

a) naučno-tehnički

1 prirodne nauke (hemija, biologija, geografija)
vrsta teksta (npr. naučni radovi, apstrakti i sl.):
.....
.....
2 tehnika (mašinstvo i sl.)
vrsta teksta (npr. naučni radovi, apstrakti, uputstva za upotrebu i sl.):
.....
.....

3 informatika
vrsta teksta:
.....
.....

b) društveno-humanistički
1 žurnalistika
vrsta teksta:
.....
.....
2 društvene nauke
vrsta teksta:
.....
.....
3 politika
vrsta teksta:
.....
.....

c) finansijski
vrsta teksta (ugovori, fakture i sl.):
.....
.....

Zastupljenost vrste prevođenja (zaokružite sve koje obavljate):
a) usmeno:
1 konsekutivno
2 simultano
b) pismeno:
1 ceo tekst
2 sažimanje izvornog teksta na ciljnom jeziku
c) .....

Najčešći oblik organizacije rada prevodilaca:
a) timski
b) individualan

'Timski' rad se odnosi na:
a) koordiniarni rad više prevodilaca na jednom projektu kojim rukovodi naiskusniji prevodilac ili koordinator projekta
b) individualni rad više prevodilaca na jednom projektu, pri čemu svaki prevodilac samostalno radi na zadatku, koji po završetku predaje koordinatoru projekta ili starijem prevodiocu

c) prevodilac, lektor, stručni saradnik i koordinator projekta rade na jednom zadatku, pri čemu su uloge i nadležnosti svakoga jasno određene
d) .....

Najčešči jezici:
Izvorni 1 ..... 2 ..... 3 ..... 4 .....
Ciljni 1 ..... 2 ..... 3 ..... 4 .....

Osiguranje kvaliteta

Ko učestvuje u radu na prevodilačkom projektu u vašoj agenciji?

a) redaktor prevoda ili drugi (iskusniji) prevodilac
koji poredi prevod s originalom i utvrđuje adekvatnost prevoda

- uvek
- ukoliko postoji sumnja u kvalitet prevoda
- za prevode prevodilaca s kojima nismo ranije sarađivali

b) stručni saradnik (koji proverava terminologiju u prevodu ukoliko je delo iz neke uže stručne oblasti)

- uvek
- ukoliko postoji sumnja u kvalitet prevoda
- za prevode prevodilaca s kojima nismo ranije sarađivali

c) lektor za srpski jezik

- uvek
- ukoliko postoji sumnja u kvalitet prevoda
- za prevode prevodilaca s kojima nismo ranije sarađivali

KRAJ

6.4. Dodatak 4: Upitnik za rukovodioce prevodilačkih odeljenja u medijima

Podaci o poslodavcu

Naziv firme .....
Kontakt osoba .....
Adresa .....
Telefon..... .....
Imejl .....

Podaci u vezi sa načinom angažovanja prevodilaca

Najčešći postupak pri odabiru prevodilaca:

a) putem konkursa
b) na osnovu preporuke

Kakvu stručnu spremu očekujete od prevodioca koji radi za vas?

d) visokoškolsko obrazovanje
   1 osnovne studije jezika, nebitan smer
   2 osnovne studije jezika, prevodilački smer
   3 postdiplomske studije jezika
   4 bilo koji fakultet uz odlično poznavanje stranog jezika
e) nije bitan stepen obrazovanja, samo da odlično poznaje strani jezik
f) .....

Da li testirate kandidate za posao prevodioca u vašoj agenciji?

a) da
b) ne

Ukoliko je odgovor DA, kako izgleda taj test?

a) usmeni prevod teksta s lista, u okviru intervjua
b) pismeni prevod na licu mesta
c) pismeni prevod koji prevodilac šalje elektronskom poštom
d) .....

Tip radnog odnosa koji sklapate sa prevodiocima:

a) stalan
b) honoraran

Ukoliko je prevodilac angažovan na neodređeno vreme, koji poslovi osim samog prevođenja ulaze u opis njegovih radnih obaveza?

a) redaktura prevoda nekog drugog prevodioca
b) lektura prevoda (sopstvenog ili tuđeg)
c) priprema izvornog teksta za prevod (stilsko preformulisanje radi jasnoće izraza i sl.)
d) adaptacija i sažimanje izvornog teksta
e) .....

Prevodioci posao obavljaju

c) kod kuće
d) u kancelariji agencije

Ko obezbeđuje sredstva za rad (rečnike, kompjutere)?

a) prevodilac
b) agencija

Koji softver prevodioci koriste u svom radu?

.....

Najzastupljenije stručne oblasti i tipovi tekstova u vašoj izdavačkoj delatnosti:

.....
.....
.....
.....

Zastupljenost vrste prevođenja (zaokružite sve koje obavljate):

pismeno:

1 ceo tekst
2 sažimanje izvornog teksta na ciljnom jeziku
3) .....

Najčešći oblik organizacije rada prevodilaca:

a) timski
b) individualan

'Timski' rad se odnosi na:

a) koordinirani rad više prevodilaca na jednom projektu kojim rukovodi naiskusniji prevodilac ili rukovodilac projekta
b) individualni rad više prevodilaca na jednom projektu, pri čemu svaki prevodilac samostalno radi na zadatku, koji po završetku predaje rukovodiocu projekta ili starijem prevodiocu
c) prevodilac, lektor, stručni saradnik i rukovodilac projekta rade na jednom zadatku, pri čemu su uloge i nadležnosti svakoga jasno određene

d) .....

Najčešči jezici:
Izvorni 1 ..... 2 ..... 3 ..... 4 .....
Ciljni 1 ..... 2 ..... 3 ..... 4 .....

Osiguranje kvaliteta

Ko učestvuje u radu na prevodilačkom projektu u vašoj agenciji?

a) redaktor prevoda ili drugi (iskusniji) prevodilac
koji poredi prevod s originalom i utvrđuje adekvatnost prevoda
- uvek
- ukoliko postoji sumnja u kvalitet prevoda
- za prevode prevodilaca s kojima nismo ranije sarađivali

b) stručni saradnik
koji proverava terminologiju u prevodu ukoliko je delo iz neke uže stručne oblasti
- uvek
- ukoliko postoji sumnja u kvalitet prevoda
- za prevode prevodilaca s kojima nismo ranije sarađivali

c) lektor za srpski jezik
- uvek
- ukoliko postoji sumnja u kvalitet prevoda
- za prevode prevodilaca s kojima nismo ranije sarađivali

KRAJ

6.5. Dodatak 5: Upitnik za prevodioce (2008)

1. Osnovni podaci

Ime i prezime:
Imejl adresa:
Datum rođenja:

Da li je prevođenje vaša osnovna profesionalna delatnost?
Ako nije, na koji još način zarađujete za život?
Koliko dugo svoje životne prihode u potpnosti ili najvećim delom ostvarujete prevođenjem?

2. Obrazovanje

Srednja škola:
Fakultet (smer):
Specijalistički kursevi:
Seminari:

3. Koje ste kompjuterske programe do sada koristili u radu?

4. Jezici: a) sa kojih prevodite?
b) na koje prevodite?

5 . Oblasti specijalizacije (u kojim ste oblastima stekli najviše prevodilačkog iskustva, npr. poljoprivreda, građevina, osiguranje):

6. Gde vidite sebe u budućnosti (Na istom poslu? U istoj profesiji? Na drugačijoj poziciji?)

7. Najveći problem(i) s kojima ste se suočavali kao početnik u prevodilačkoj profesiji?

8. Koja znanja i veštine potrebna za obavljanje prevodilačke delatnosti niste stekli u prethodnom školovanju?

9. Ko ili šta je za vas bilo od najvećeg značaja u savladavanju prevodilačke struke?

10. Radno iskustvo - molim Vas da ukratko opišete sve poslove na kojima ste radili kao prevodilac u poslednjih deset godina.

Radno mesto 1) .....
Tip angažmana
a) neodređeno
b) određeno vreme
c) po projektu
d) .....

Trajanje angažmana: od ..... do .....
Radno vreme:
Rad na računaru (programi):
Tip prevodilačkih zadataka:
1. pismeno:
a) prevod u užem smislu reči (s očuvanjem svih informacija i stilskih karakteristika izvornika)
b) adaptacija/sažimanje izvornika
c).....
2. usmeno
a) simultano
b) konsekutivno
c) na uho
d) .....
Uslovi u kojima su se odvijali zadaci simultanog prevođenja:
a).....
b) .....
c) .....
Oblast specijalizacije:
Vrste teksta:
Prevodilačka norma:
Stepen zadovoljstva poslom (na skali od 1 do 10):
Loše strane ovog angažmana:
Dobre:

Radno mesto 2) .....

Tip angažmana
a) neodređeno
b) određeno vreme
c) po projektu
d) .....

Trajanje angažmana: od ..... do .....
Radno vreme:
Rad na računaru (programi):

Tip prevodilačkih zadataka:

1. pismeno:
   a) prevod u užem smislu reči (s očuvanjem svih informacija i stilskih karakteristika izvornika)
   b) adaptacija/sažimanje izvornika
   c).....
2. usmeno
   a) simultano
   b) konsekutivno
   c) na uho
   d) .....

Uslovi u kojima su se odvijali zadaci simultanog prevođenja:

a).....
b) .....
c) .....

Oblast specijalizacije:
Vrste teksta:
Prevodilačka norma:
Stepen zadovoljstva poslom (na skali od 1 do 10):
Loše strane ovog angažmana:
Dobre:

Radno mesto 3) .....

Tip angažmana

a) neodređeno
b) određeno vreme
c) po projektu
d) .....

Trajanje angažmana: od ..... do .....
Radno vreme:
Rad na računaru (programi):
Tip prevodilačkih zadataka:

1. pismeno:
   a) prevod u užem smislu reči (s očuvanjem svih informacija i stilskih karakteristika izvornika)
   b) adaptacija/sažimanje izvornika
   c).....
2. usmeno
   a) simultano
   b) konsekutivno
   c) na uho
   d) .....

Uslovi u kojima su se odvijali zadaci simultanog prevođenja:

a).....

b) .....

c) .....

Oblast specijalizacije:

Vrste teksta:

Prevodilačka norma:

Stepen zadovoljstva poslom (na skali od 1 do 10):

Loše strane ovog angažmana:

Dobre:

6.6. Dodatak 6: Upitnik za prevodioce (Google Form, 2018)

I O prevodiocu

1. Imejl adresa:.....
2. Ime i prezime:.....

3. Koliko imate godina?
   - 20-25
   - 26-30
   - 31-35
   - 36-40
   - više od 40

4. Pol
   - m
   - ž

5. U kom gradu živite?
.....

6. Da li je prevođenje vaša primarna profesionalna delatnost?
   - da
   - ne

7. Koliko dugo svoje životne prihode u potpnosti ili najvećim delom ostvarujete prevođenjem?
   - 1-5 godina
   - 6-10 godina
   - 11-15 godina
   - 16-20 godina
   - preko 20 godina
   - ……

8. Vaši mesečni neto prihodi od prevođenja kreću se u rasponu:
   - 10.000-30.000 RSD
   - 30.000-60.000 RSD
   - 60.000-90.000 RSD
   - 90.0000-120.000 RSD
   - 120.000-150.000 RSD

- više.

9. Koji su vaši radni jezici (navedite i smer prevođenja, npr: engleski-srpski, srpski-engleski)?
……..

10. Stepen obrazovanja:
- srednja škola
- fakultet
- master
- doktorat

11. Fakultet koji ste završili:
.....

12. Da li ste pohađali specijalističke seminare, dodatne obuke? Navedite koje.
.....

13. Koji su se prethodni oblici školovanja pokazali najkorisnijim za Vašu prevodilačku delatnost?
.....

II O radnom iskustvu
Molim vas da ukratko opišete uslove u kojima ste radili.

Koliko ste brzo nakon studija počeli da se bavite prevođenjem kao primarnom delatnošću?
- odmah nakon završetka studija
- nakon 1-2 godine
- nakon 3-4 godine
- nakon 5-10 godina
- nakon više od 10 godina

Kog je tipa bio Vaš prvi zvanični poslodavac?
- prevodilačka agencija
- kompanija
- medijska kuća
- nevladina organizacija
- …….

Ukoliko ste radili za prevodilačke agencije, u kom svojstvu ste to činili? (Označite sve relevantne odgovore):
- honorarni saradnik (*freelancer*)

- prevodilac s radnim mestom u agenciji
- rukovodilac projekta
- terminolog
- redaktor prevoda drugog prevodioca
- …….

Koje oblasti možete reči da ste specijalizirali, da u njima imate najviše iskustva?
.....

Označite vrstu poslodavaca s kojima najčešće sarađujete:

- regionalne prevodilačke agencije
- domaće prevodilačke agencije
- inostrane agencije (evropske, američke…)
- kompanije (puno radno vreme na određeni period)
- kompanije (puno radno vreme na neodređeni period)
- predstavništva međunarodnih organizacija u zemlji
- nevladine i humanitarne organizacije
- direktni klijenti – privatna lica
- pisani mediji
- audiovizuelni mediji (tv, radio)
- platforme za rad preko interneta (Upwork (Elance+Odesk), Freelancer i sl.)
- …….

Koliko su trajali vaši radni angažmani? (Npr. frilenser – 'po projektu', u kompaniji meseci ili godine. Možete dati više odgovora.)

- neodređeno
- po projektu/prevodilačkom zadatku
- mesec-dva
- 1-5 godina
- 6-10 godina
- preko 10 godina
- ……..

Koje su vaše oblasti prevođenja (medicina, građevina, poljoprivreda, turizam, kultura…)?
……

Koje CAT alate koristite (Trados, MemoQ, Memsource, …)?
……..

Koje ste vrste prevođenja do sada obavljali?

- pismeno prevođenje u užem smislu reči (sa očuvanjem svih informacija i stilskih karakteristika izvornika)
- pismeno prevođenje u skladu sa potrebama korisnika (uključuje sažimanje, prevođenje određenih segmenata, promenu stila i slično)
- usmeno - konsekutivno
- usmeno – simultano (u kabini)
- usmeno – na uho (šišotaž)
- audiovizuelno prevođenje – titlovanje
- audiovizuelno prevođenje – nadsinhronizacija
- …….

Koje ste tipove tekstova najčešće prevodili (članak, uputstvo, pismo, izveštaj, reklamni tekst …)?
……..

Kako obično radite na prevodu?
Možete označiti više odgovora.

- samostalno
- u saradnji s drugim prevodiocem
- u saradnji s lektorom za ciljni jezik
- u saradnji sa stručnjakom u oblasti
- …….

Da li imate utvrđeno radno vreme?

- da, uobičajenih 8 radnih sati
- nemam, zavisi od uslova datog angažmana
- .....

Koje su, prema Vašem iskustvu, loše strane prevodilačkih angažmana?
.....

KRAJ

6.7. Dodatak 7: Spisak poslodavaca koji su odgovorili na upitnike (2005-2011)

Radne organizacije

1. Cimos, Kikinda
2. DDOR, Novi Sad
3. Fabrika kotrljajućih ležajeva, Temerin
4. Industrija gasova, Bečej
5. Kargo, Novi Sad
6. Metanolskosirćetni kompleks, Kikinda
7. Mideri AD, Zrenjanin
8. MVM Motors, Novi Sad
9. Naftagas promet – spoljna trgovina, Novi Sad
10. Omni ambalaža, Bačka Palanka
11. Rumaplast, Ruma
12. Sano, Novi Sad
13. TRS Swiss production, Novi Sad
14. Unihemkom, Novi Sad

Nevladine organizacije

1. American Development Foundation, Novi Sad
2. CMS Strommer Masche Sigle, Beograd
3. Udruženje evanđeoskih studenata, Novi Sad
4. Hrišćansko udruženje, Beograd

Prevodilačke agencije

1. Anglia, Novi Sad
2. Proelektro, Novi Sad
3. LTC, Novi Sad
4. Swan, Bačka Palanka
5. Prevod, Novi Sad
6. Continuum, Beograd
7. Proverbum, Novi Sad
8. Halifax, Beograd

Novinska kuća

1. Color Media, Novi Sad

Ustanove kulture

2. Arhiv Vojvodine, Novi Sad

3. Pozorišni muzej, Novi Sad
4. Srpsko narodno pozorište, Novi Sad

Izdavačka kuća

1. Kreativni centar, Beograd

Turističke agencije

2. AD Turist, Bačka Palanka
3. Pan As, Zrenjanin
4. Putnik, Zrenjanin

Banke

1. Razvojna banka Vojvodine, Novi Sad
2. Vojvođanska banka

Organ državne uprave

1. Pokrajinski sekretarijat za propise, upravu i nacionalne manjine

UNIVERZITET U NOVOM SADU,
FILOZOFSKI FAKULTET NOVI SAD,
21000 Novi Sad,
Dr Zorana Đinđića br. 2
www.ff.uns.ac.rs

Elektronsko izdanje
http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2018/978-86-6065-486-3

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

81'255(497.11)"2005/2017"

ЕРАКОВИЋ, Борислава, 1971-
Kompetencije stručnih prevodilaca između teorije i prakse [Elektronski izvor] : istraživanje tržišta rada Srbije : (2005-2017) / Borislava Eraković. - Novi Sad : Filozofski fakultet, 2018. - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) ; 12 cm

Dostupno i na: http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2018/978-86-6065-486-3. - Nasl. s naslovnog ekrana

ISBN 978-86-6065-486-3

а) Превођење - Истраживања - Србија - 2005-2017
COBISS.SR-ID 326745095

Knjiga *Kompetencije stručnih prevodilaca između teorije i prakse. Istraživanje tržišta rada Srbije (2005-2017)* pisana je konciznim naučnim stilom, sa odličnim teorijskim utemeljenjem i poznavanjem savremenih realnih zahteva, propisa i istraživanja u oblasti zahteva tržista rada i obrazovanja stručnih prevodilaca. Brojne tabele i grafikoni doprinose jasnoći prikaza kvantitativnih podataka. U teorijskom delu kritički su sagledani postojeći modeli prevodilačkih kompetencija i razmotreni u svetlu realnog stanja na tržištu rada u Srbiji. U istraživačkom delu, dat je sveobuhvatan opis stanja na tržistu rada iz ugla poslodavaca i prevodilaca, sa izvedenim zaključcima i pedagoški relevantnim sugestijama. Knjiga može biti značajna i samim prevodiocima, kako bi konkretnije sagledali svoje postojeće i potrebne kompetencije, ali i svima koji zapošljavaju prevodioce, kako bi jasnije i realnije formulisali svoje zahteve. Od posebnog značaja može biti onima koji se bave koncipiranjem nastavnih programa i sadržaja za obrazovanje i obuku prevodilaca.

Iz recenzije prof. dr Biljane Mišić Ilić, Filozofski fakultet u Nišu

Knjiga je u prvom redu namijenjena stručnoj i znanstvenoj javnosti: samim prevoditeljima, nastavnicima i profesorima koji osmišljavaju i provode studijske programe za obrazovanje prevoditelja, kao i svim traduktolozima koji se bave znanstvenim istraživanjem prijevodnih kompetencija i, šire, sociološkim aspektima prevoditeljske profesije. Trebala bi zanimati i poslodavce – prevoditeljske agencije, institucije koje imaju službe za prevođenje i sve druge koji zapošljavaju prevoditelje. Iz rezultata istraživanja jasno se vidi da je prevoditeljska profesija izuzetno zahtjevna, ali i nedovoljno cijenjena na tržištu, što bi ova knjiga mogla promijeniti.

Iz recenzije prof.dr Nataše Pavlović, Filozofski fakultet u Zagrebu

Ova monografija predstavlja jedinstven doprinos nauci i struci prevodilaštva u Srbiji (a i šire) iz nekoliko razloga. Pre svega, ovako detaljno i iscrpno ispitivanje tržišta rada za prevodioce kroz duži period (dvanaest godina) kod nas još nije sprovedeno. Poseban doprinos predstavlja prikaz aktuelnih teorijskih modela prevodilačkih kompetencija na evropskom nivou, ukršten sa stvarnim stanjem na tržištu rada u Srbiji, da bi se na taj način testirala njihova primenljivost. Monografija predstavlja i realan prikaz situacije prevodilačke profesije u Srbiji i stoga je korisna svim prevodiocima, bez obzira na njihovo obrazovanje i jezičko usmerenje.

Iz recenzije prof. dr Nikoline Zobenice, Filozofski fakultet u Novom Sadu

ISBN 978-86-6065-486-3

9 788660 654863